2024

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma KÖSE

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZYİNÎ AÇIDAN HACI MUSA CAMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma KÖSE

SANAT VE TASARIM ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZYİNÎ AÇIDAN HACI MUSA CAMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FatmaKÖSE

SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı

Doç. Dr.İhsanTOKTAŞ

ANKARA – 2024

ONAY SAYFASI

Fatma KÖSE tarafından hazırlanan “Tezyinî Açıdan Hacı Musa Cami” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliğiile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisanstezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	**Kabul / Red**	**Kurumu**	**İmza**
Doç. Dr. İhsan TOKTAŞ	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Şeyda EMEKCİ	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Bekir KESKİN	Kabul	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 09. 02. 2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisanstezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (09. 02. 2024)

İmza

Fatma KÖSE

“Bu tezi anneme ve babama ithaf ediyorum.”

TEŞEKKÜR

Öncelikle Yüksek Lisans eğitimimin başından sonuna kadar her zaman bana yol gösteren, AutoCAD programında geometrik desen çizimini öğreten, beni her daim yüreklendiren değerli danışman hocam Doç. Dr. İhsan TOKTAŞ hocama yürekten şükranlarımı sunarım.

Hacı Musa Cami fotoğraflarını çekmemde bana yardımcı olan Bayram ALKAŞ'aveHacı Musa Cami çizimlerini benimle paylaşan Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon Limited Şirketi'neteşekkürü borç bilirim.

Desen çizimleri süresince programdaki İngilizce komutları anlamadığımda bana manalarını açıklayan sevgili torunum Ayşe Süeda'yateşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her aşamasında bana daima dua eden, her daim manevi desteklerini esirgemeyen anneme, babama veailemesonsuz teşekkürler.

Fatma KÖSE

ÖZET

Tezyinî Açıdan Hacı Musa Cami

Ankara'da Altındağ Belediyesi'ne bağlı Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Hacı Musa Cami, birçok kaynağa göre 15. yüzyıla tarihlenen ancak bazı araştırmacılar tarafından ise 17-18. yüzyıllara ait olduğu öne sürülen bir camidir. Daha önceleri kayıtlarda mescit olarak anılan caminin sülüs yazı ile yazılmış yapım kitabesinde caminin Hacı Musa oğlu Seyfeddin tarafından yaptırıldığı yazılmıştır. Hicri olarak yapım yılı yazan kitabe ise caminin 15. yüzyıla ait olduğunu netleştirir. Birkaç kez onarım geçiren camiye, bu onarımlar sonucunda bazı mimari eklemeler yapılmıştır. Hem bu sonradan yapılan eklemeler hem de caminin orijinal yapım yılından kalan diğer süslemeler camiye eşsiz bir karakter kazandırmıştır. Caminin mimari elemanlarında yer alan bazı süslemeler dönemin diğer camileriyle benzerlik göstermektedir. Camide bulunan diğer süslemelerde ise Ankara'da yapıldığı dönem veya sonrasında görülmeyen özgünlükte tezyinat unsurları bulunmaktadır. Özellikle caminin ana giriş kapısı, mihrabı ve minberinde bulunan tezyini unsurlar bunlardan bazılarıdır. Cami daha çok klasik döneme işaret eden süslemelere ve bezemelere sahiptir. Diğer yandan cami, minberinde yer alan birbirinden farklı İslami geometrik desenler ile kendine özgü karakterini sergiler. Bu çalışma, Ankara Hacı Musa Cami mimari elemanlarında bulunan tezyinatları geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirecek,ayrıca bu tezyinatların nasıl çizildiği aşamalarla gösterilerek, tezyinatların hem kompozisyonları hem de birebir çizimleri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Hacı Musa, Cami, tezyinat, süsleme.

ABSTRACT

Hacı Musa Mosque In Terms of Ornamentation

Hacı Musa Mosque is located within the borders of the Hacettepe Neighborhood of Altındağ Municipality in Ankara. It is a mosque claimed to date back to the 15th century according to many sources, but according to some researchers, it is dated to the 17th-18th century. In the construction inscription written in the thuluth script of the mosque, which was previously referred to as a masjid in the records, it was written that Seyfeddin, the son of Hacı Musa, built the mosque. The inscription, which shows the year of construction in Hijri, clarifies that the mosque dates back to the 15th century. The mosque has undergone repairs several times, and some architectural additions have been made due to these repairs. These later additions and other decorations from the mosque's original construction year have given the mosque a unique character. Some decorations on the architectural elements of the mosque are similar to other mosques of the period. Other decorations in the mosque contain original decoration elements that were not seen in Ankara during or after the period it was built. Some of these are particularly the decorative elements on the main entrance door, mihrab, and pulpit of the mosque. The mosque has ornaments and decorations that mostly point to the classical period. On the other hand, the mosque displays its unique character with different Islamic geometric patterns on its pulpit.This study will evaluate the decorations on the architectural elements of Ankara Hacı Musa Mosque in terms of traditional Turkish decorative arts. It will also show how these decorations are drawn in stages, and both their compositions and exact drawings will be presented.

Keywords: Ankara, Hacı Musa, Mosque, decoration, ornament.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI 3
BEYAN 4
TEŞEKKÜR 6
ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR DİZİNİ v
ŞEKİLLER DİZİNİ vi
1. GİRİŞ 1
1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Önemi 1
1.2. Çalışmanın Yöntemi 1
1.3. Çalışmanın Kaynakları 2
2 .HACI MUSA CAMİ 3
2.1.Hacı Musa Cami'nin Konumu, Yapım Tarihi, Banisi ve Mimarı 3
2.2.Hacı Musa Camii'ninGeçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu 6
2.3.Hacı Musa Camii'nin Mimari Özellikleri 8
3. HACI MUSA CAMİ'NİN TEZYİNATI 22
3.1. Zemin Katta Bulunan Mimari Elemanların Tezyinatı 22
3.1.1. Giriş Kapısı 24
3.1.2. Mihrap 29
3.1.3. Minber 47
3.1.4. Harim Tavanı 95
3.1.5. Zemin Kat Mahfil Tavanı 109
3.1.6. Pencereler 126
3.2. Birinci Katta Bulunan Mimari Elemanların Tezyinatı 139

3.2.1. Kadınlar Mahfili Tavanı 139
3.2.2. Balkon Direkleri Köşelikleri 144
3.2.3. Pencereler 147
3.2.4. Gül Pencereler 156
4. SONUÇ 161
5. KAYNAKLAR 165
6. EKLER 167
EK-1. Altında Müftülüğü 20.10.2022 Tarihli İzin Belgesi 167

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	:	Altındağ Belediyesi
A.Ü.	:	Ankara Üniversitesi
MD	:	Mihrap Deseni
MY	:	Mihrap Yazı
vd.	:	Ve diğerleri
VGMA	:	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Hacı Musa Cami'nin Hacettepe Mahallesi içindeki konumu (Kaynak: AB, Kent Bilgi Sistemi, https://cbs.altindag.bel.tr) 3
Şekil 2. Hacı Musa Cami'nin çevre yapılarla ilişkisi ve park içindeki konumu (Kaynak: AB, Kent Bilgi Sistemi, https://cbs.altindag.bel.tr) 4
Şekil 3. Hacı Musa Cami giriş kapısında bulunan kitabeler (Fotoğraf: Fatma Köse) 5
Şekil 4. Hacı Musa Cami çevresinde bulunan yapıların yıkılmadan önceki hali (Kaynak: Yorulmaz, 2019, 115) 7
Şekil 5. Hacı Musa Cami çevresinin düzenlemeden sonraki hali (Kaynak: Yiyegeze, "Hacı Musa Camii" Erişim 28 Ocak 2024) 8
Şekil 6. Hacı Musa Cami Son Cemaat Yeri Cephesi (Fotoğraf: Fatma Köse) 11
Şekil 7. Hacı Musa Çeşmesi (Fotoğraf: Fatma Köse) 12
Şekil 8. Hacı Musa Cami Zemin Kat Planı (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse) 13
Şekil 9. Hacı Musa Cami Kapısında Yer Alan Besmele,Kelime-i Tevhid, Cin Suresi 18. Ayet (Fotoğraf: Fatma Köse) 14
Şekil 10. Hacı Musa Cami Ahşap Tavanı (Fotoğraf: Fatma Köse) 15
Şekil 11. Hacı Musa Cami'nin Bölünmüş Batı (solda) ve Doğu (sağda) Zemin Harim Mekanları (Fotoğraf: Fatma Köse) 16
Şekil 12. Hacı Musa Cami Mihrabı (Fotoğraf: Fatma Köse) 17
Şekil 13. Hacı Musa Cami Minberi (Fotoğraf: Fatma Köse) 18
Şekil 14. Hacı Musa Cami Birinci Kat Planı (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse) 19
Şekil 15. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili (Fotoğraf: Fatma Köse) 20
Şekil 16. Hacı Musa Cami Zemin Kat Planı (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse) 22
Şekil 17. Hacı Musa Cami Son Cemaat Yeri (Fotoğraf: Fatma Köse) 23
Şekil 18. Hacı Musa Cami Giriş Kapısı (Fotoğraf: Fatma Köse) 25
Şekil 19. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyon Tasarımı 26
Şekil 20. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyonu 27
Şekil 21. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyon Birebir Çizimi 28

Şekil 22. Hacı Musa Cami Mihrabı 30
Şekil 23. Mihrap Tüm Desenlerin Yerleri ve İsimlendirilmesi 31
Şekil 24. Mihrap Deseni 1 (MD 1) Çizim Aşamaları 32
Şekil 25. Mihrap Deseni 1 (MD 1) Çizim Aşamaları 33
Şekil 26. Mihrap Deseni 1 (MD 1) Kompozisyon Birebir Çizimi 34
Şekil 27. Mihrap Deseni 2 (MD 2) Kompozisyon Tasarımı ve Birebir Çizimi 35
Şekil 28. Mihrap Deseni 3 (MD 3) Kompozisyon Tasarımı ve Birebir Çizimi 36
Şekil 29. Mihrap Deseni 4 (MD 4) Çizim Aşamaları 37
Şekil 30. Mihrap Deseni 4 (MD 4) Kompozisyon Birebir Çizimi 38
Şekil 31. Mihrap Deseni 5 (MD 5) Çizim Aşamaları 39
Şekil 32. Mihrap Deseni 5 (MD 5) Çizim Aşamaları 40
Şekil 33. Mihrap Deseni 5 (MD 5) Kompozisyon Birebir Çizimi 41
Şekil 34. Mihrap Deseni 6 (MD 6) Çizim Aşamaları 42
Şekil 35. Mihrap Deseni 6 (MD 6) Kompozisyon Birebir Çizimi 43
Şekil 36. Mihrap Deseni 7 (MD 7) Çizim Aşamaları 44
Şekil 37. Mihrap Deseni 7 (MD 7) Kompozisyon Birebir Çizimi 45
Şekil 38. Mihrap Deseni 8 (MD 8) Kompozisyon Birebir Çizimi 46
Şekil 39. Mihrap Deseni 9 (MD 9) Kompozisyon Birebir Çizimi 47
Şekil 40. Hacı Musa Cami Minberi (Fotoğraf: Fatma Köse) 48
Şekil 41. Hacı Musa Cami Minberi Doğu Tarafında Yer Alan Desenler (Fotoğraf: Fatma Köse) 49
Şekil 42. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni (Fotoğraf: Fatma Köse) 50
Şekil 43. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları 51
Şekil 44. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları 52
Şekil 45. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 53
Şekil 46. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni (Fotoğraf: Fatma Köse) 54
Şekil 47. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni Çizim Aşamaları 55
Şekil 48. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 56
Şekil 49. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Desenleri Numaraları (Fotoğraf: Fatma Köse) .. 57
Şekil 50. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 1 Birebir Çizimi 58
Şekil 51. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları 59
Şekil 52. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi 60
Şekil 53. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Kompozisyon Birebir Çizimi 61

Şekil 54. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 3 Birebir Çizimi 62
Şekil 55. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları 63
Şekil 56. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Çizimi 64
Şekil 57. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Birebir Çizimi 65
Şekil 58. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 5 Birebir Çizimi 66
Şekil 59. Hacı Musa Cami Minberi Batı Tarafında Yer Alan Desenler (Fotoğraf: Fatma Köse) 67
Şekil 60. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları 68
Şekil 61. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Kompozisyon Çizimi 69
Şekil 62. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 70
Şekil 63. Minber Batı Köşk Altı DeseniÇizim Aşamaları 71
Şekil 64. Minber Batı Köşk Altı Deseni Kompozisyon Çizimi 72
Şekil 65. Minber Batı Köşk Altı Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 73
Şekil 66. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Çizim Aşamaları 74
Şekil 67. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Çizimi 75
Şekil 68. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 76
Şekil 69. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Çizim Aşamaları 77
Şekil 70. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Kompozisyon Çizimi 78
Şekil 71. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi 79
Şekil 72. Minber Batı Merdiven Korkuluk Desenleri Numaraları (Fotoğraf: Fatma Köse) 80
Şekil 73. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 1 Birebir Çizimi 81
Şekil 74. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları 82
Şekil 75. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi 83
Şekil 76. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Kompozisyon Birebir Çizimi 84
Şekil 77. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 3 Birebir Çizimi 85
Şekil 78. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları 86
Şekil 79. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi 87
Şekil 80. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Birebir Çizimi 88
Şekil 81. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 5 Birebir Çizimi 89
Şekil 82. Hacı Musa Cami Minberi Ön Yüzü (Fotoğraf: Fatma Köse) 90
Şekil 83. Minber Kapı Kemer Köşeliği Deseni Birebir Çizimi 91
Şekil 84. Minber Kapı Taç Tepelik Deseni Birebir Çizimi 92

Şekil 85. Minber Külah Altı Köşk Kemer Köşeliği Deseni Birebir Çizimi 93
Şekil 86. Minber Külah Altı Tepelik Deseni Birebir Çizimi 94
Şekil 87. Hacı Musa Cami Harim Tavanı (Fotoğraf: Fatma Köse)..... 96
Şekil 88. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları..... 97
Şekil 89. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları..... 98
Şekil 90. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları..... 99
Şekil 91. Harim Tavan Göbek Deseni Kompozisyon Çizimi 100
Şekil 92. Harim Tavan Göbek Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 101
Şekil 93. Harim Tavan Ahşap Kaplama Deseni Çizim Aşamaları..... 102
Şekil 94. Harim Tavan Ahşap Kaplama Deseni Kompozisyon Çizimi 103
Şekil 95. Harim Tavan Ahşap Kaplama Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 104
Şekil 96. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-1 Kompozisyon Analiz Çizimi 104
Şekil 97. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi 105
Şekil 98. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi 105
Şekil 99. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi 106
Şekil 100. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-3 Kompozisyon Analiz Çizimi 106
Şekil 101. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-3 Birebir Kompozisyon Çizimi 107
Şekil 102. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Kompozisyon Analiz Çizimi 107
Şekil 103. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi..... 108
Şekil 104. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi 108
Şekil 105. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi..... 109
Şekil 106. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı ve Balkon (Fotoğraf: Fatma Köse) . 109
Şekil 107. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı (Simetrik) ve Balkon Altı (Fotoğraf: Fatma Köse)..... 110
Şekil 108. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı Desenleri (Fotoğraf: Fatma Köse) ... 111
Şekil 109. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Çizim Aşamaları 112
Şekil 110. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Kompozisyon Çizimi..... 113
Şekil 111. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi 114
Şekil 112. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Çizim Aşamaları 115
Şekil 113. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Kompozisyon Çizimi..... 116
Şekil 114. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi 117
Şekil 115. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Kompozisyon Analiz Çizimi 117
Şekil 116. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi118
Şekil 117. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi 118

Şekil 118. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi119
Şekil 119. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-3 Kompozisyon Analiz Çizimi 119
Şekil 120. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-3 Birebir Kompozisyon Çizimi120
Şekil 121. Hacı Musa Cami Balkon Altı Desenleri (Fotoğraf: Fatma Köse)..... 120
Şekil 122. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Çizim Aşamaları 121
Şekil 123. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Kompozisyon Çizimi 122
Şekil 124. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi... 123
Şekil 125. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Köşe Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 123
Şekil 126. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Köşe Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi..... 124
Şekil 127. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Çıkma Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 124
Şekil 128. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Çıkma Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 125
Şekil 129. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kiriş Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 125
Şekil 130. Hacı Musa Cami Zemin Kat Pencereleri Numaraları ve Yerleri (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse) 127
Şekil 131. Zemin Kat 1 ve 11 Numaralı Pencereler..... 128
Şekil 132. Zemin Kat Penceresi 1 ve 11 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi..... 128
Şekil 133. Zemin Kat Penceresi 1 ve 11 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 129
Şekil 134. Zemin Kat 2, 3 ve 9 Numaralı Pencereler..... 129
Şekil 135. Zemin Kat Penceresi 2,3 ve 9 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi..... 130
Şekil 136. Zemin Kat Penceresi 2,3 ve 9 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 130
Şekil 137. Zemin Kat 4 ve 9 Numaralı Pencereler..... 131
Şekil 138. Zemin Kat Penceresi 4 ve 9 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi..... 131
Şekil 139. Zemin Kat Penceresi 4 ve 9 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 132
Şekil 140. Zemin Kat 5 ve 8 Numaralı Pencereler..... 132
Şekil 141. Zemin Kat Penceresi 5 ve 8 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi..... 133
Şekil 142. Zemin Kat Penceresi 5 ve 8 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 133
Şekil 143. Zemin Kat 6 ve 7 Numaralı Pencereler..... 134
Şekil 144. Zemin Kat Penceresi 6 ve 7 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi..... 134
Şekil 145. Zemin Kat Penceresi 6 ve 7 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 135

Şekil 146. Zemin Kat 9 ve 12 Numaralı Pencereler 135
Şekil 147. Zemin Kat Penceresi 9 ve 12 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 136
Şekil 148. Zemin Kat Penceresi 9 ve 12 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 136
Şekil 149. Zemin Kat 10 Numaralı Pencere 137
Şekil 150. Zemin Kat Penceresi 10 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 137
Şekil 151. Zemin Kat Penceresi 10 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 138
Şekil 152. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Tavan Kaplaması (Fotoğraf: Fatma Köse) 139
Şekil 153. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Tavan Kaplaması Kenarında Yer Alan Kalemişi Süslemeler (Fotoğraf: Fatma Köse) 140
Şekil 154. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 1 Kompozisyon Analiz Çizimi 140
Şekil 155. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 1 Birebir Kompozisyon Çizimi 141
Şekil 156. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 2 Kompozisyon Analiz Çizimi 142
Şekil 157. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 2 Birebir Kompozisyon Çizimi 142
Şekil 158. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 3 Kompozisyon Analiz Çizimi 143
Şekil 159. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 3 Birebir Kompozisyon Çizimi 143
Şekil 160. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri ve Köşelikleri (Fotoğraf: Fatma Köse) 144
Şekil 161. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelik Altı Deseni Çizim Aşamaları 145
Şekil 162. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelik Altı Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 145
Şekil 163. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Karanfil Deseni 146
Şekil 164. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Lale Deseni 146
Şekil 165. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Nar Deseni 147
Şekil 166. Hacı Musa Cami Birinci Kat (Kadınlar Mahfili) Pencereleri Numaraları ve Yerleri (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse) 148
Şekil 167. Hacı Musa Cami Birinci Kat 1 ve 2 Numaralı Desensiz Pencereler (Fotoğraf: Fatma Köse) 149
Şekil 168. Birinci Kat 3 Numaralı Pencere 150
Şekil 169. Birinci Kat Penceresi 3 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 150
Şekil 170. Birinci Kat Penceresi 3 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 151
Şekil 171. Birinci Kat 4 Numaralı Pencere 151
Şekil 172. Birinci Kat Penceresi 4 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 152
Şekil 173. Birinci Kat Penceresi 4 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 152

Şekil 174. Birinci Kat 5 Numaralı Pencere 153
Şekil 175. Birinci Kat Penceresi 5 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 153
Şekil 176. Birinci Kat Penceresi 5 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 154
Şekil 177. Birinci Kat 6 Numaralı Pencere 154
Şekil 178. Birinci Kat Penceresi 6 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi 155
Şekil 179. Birinci Kat Penceresi 6 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi 155
Şekil 180. Hacı Musa Cami Birinci Katında Yer Alan Gül Pencereler (Fotoğraf: Fatma Köse)..... 156
Şekil 181. Hacı Musa Cami Birinci Kat Mihrap Yanında Yer Alan Gül Pencereler (Fotoğraf: Fatma Köse)..... 157
Şekil 182. Birinci Kat Gül Pencereler Çizim Aşamaları..... 158
Şekil 183. Birinci Kat Gül Pencereler Çizim Aşamaları..... 159
Şekil 184. Birinci Kat Gül Pencereler Birebir Kompozisyon Çizimi 160

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Ankara'nın merkezinde bulunan Hacı Musa Cami Ankara'da bulunan en eski mescitlerden biridir. Caminin kitabesinde bu mescidin Hacı Musa oğlu Seyfeddin tarafından 1421'de yapıldığı yazılıdır. Yapıldığı dönemde mescit olarak adlandırılsa da günümüzde cami olarak anılmaktadır. İnşa edildiği dönem Anadolu Selçuklu Devleti sonrası ve Osmanlı Devleti kuruluş dönemine rastladığından iki ayrı döneme ait özellikler barındırmaktadır. Hacı Musa Cami ilk yapıldığından bu zamana çeşitli onarımlar da geçirdiği için mescidin belli bölümlerinin değişiklik göstererek 17. yüzyıl mimari ve tezyinat unsurları taşıdığı tespit edilmiştir. Böylece hem yapıldığı dönemin hem de sonraki dönemlerin izlerini taşıyan eşsiz bir cami olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışma, Hacı Musa Cami'nin iç mekândaki mimari elemanlarda yer alan tezyinatların geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirecek ve her bir tezyinatın stil ve üsluplarını tespit edecektir. Ayrıca tezyinatların çizim aşamalarını analiz ederek adım adım nasıl çizildiğini gösterecektir. Desenlerin oluşturduğu kompozisyonlara ve mevcutta yer alan birebir çizimlere de yer verecektir. Böylece, daha önce hiçbir şekilde kayda alınmamış tezyinatların arşivlenmesi ve değerlendirilmesi yapılmış olacaktır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma için öncelikle var olan kaynaklardan kaynakça taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucu elde edilen kaynaklara bakıldığında daha önce yapılmış çalışmaların hiçbirinde caminin sahip olduğu süslemeler ile ilgili bilgilere veya çizimlere rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılacak çalışma için öncelikle yerinde güncel bir tespit yapma gerekliliği doğmuştur. Altındağ İlçe Müftülüğünden fotoğraf çekimi için izin alınmıştır[1]. Sonuç olarak Ankara Hacı Musa Cami mimari elemanlarında yer alan tezyinatların stil ve üsluplarını tespit etmek ve değerlendirmek amacıyla yerinde fotoğraf çekme ve ölçüm yapma yöntemleri

[1] Ek-1. Altındağ İlçe Müftülüğün İzin Belgesi

kullanılmıştır. Bu tezyinatların çizim aşamalarını, kompozisyonlarını ve birebir çizimlerini yapmak için ise AutoCAD ve Photoshop programlarından yararlanılmıştır.

1.3. Çalışmanın Kaynakları

Hacı Musa Cami ile ilgili yazılı ve görsel kaynaklar tarandığı zaman oldukça sınırlı eser olduğu görülmüştür. Bu kaynaklardan yazılı olanlar cami mimarisi ile ilgili kısa değerlendirmeler içermektedir. Görsel olanlar ise caminin dış cephesine ve çevresine ait birkaç fotoğraftan ibarettir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmede cami ile ilgili ellerinde bir kaynak olmadığını belirtmişlerdir.Caminin çevre düzenleme projesini yapan Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon Limited Şirketi'nden caminin 2005 yılına ait restorasyon projesielde edilmiştir.Bahsi geçen kaynaklar dışında camiye veya içindeki desenlere ait herhangi bir tarihi belge veya kaynağa ulaşılmamıştır. Bu durumneticesindeçalışmamızı yapabilmek için kendi kaynağımızı oluşturmayı, yani desenleri yerinde tespit etme ve fotoğraf çekerek belgeleme işlemini yapmayı zorunlu kılmıştır.

2. HACI MUSA CAMİ

2.1. Hacı Musa Cami'nin Konumu, Yapım Tarihi, Banisi ve Mimarı

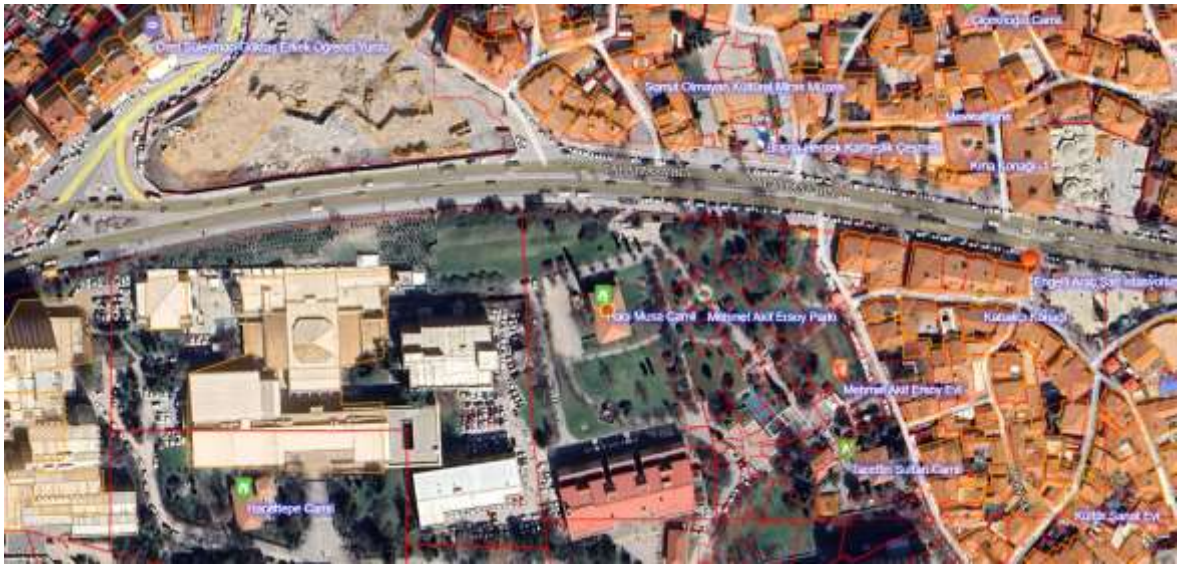
Günümüzde Altındağ Belediyesi'ne bağlı Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Hacı Musa Cami, Talatpaşa Bulvarı'nın güneyinde, Mehmet Akif Ersoy Parkı'nın batısında, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Kampüsü'nün ise güney-doğusunda bulunmaktadır. Mehmet Akif Ersoy Parkı'nın devamında Hacettepe Üniversitesi'ne ulaşan parkın devamı içinde Talatpaşa Bulvarı'na bakan cephesinden camiye giriş sağlanmaktadır.

Şekil 1. Hacı Musa Cami'nin Hacettepe Mahallesi içindeki konumu (Kaynak: AB, Kent Bilgi Sistemi, https://cbs.altindag.bel.tr)

Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla eski konumu Demirtaş mahallesinde, Eskiyol ile Küçükgelin sokaklarının kesiştiği yerde bulunuyordu.[2]Altındağ Belediyesi'nin Hamamönü'nde yaptığı yenileme projeleri sonucunda caminin çevresi de düzenlenerek bu eski sokaklar yerini Hamamönü'nde inşa edilen yeni Mehmet Akif Ersoy parkına bırakmıştır. Hacı Musa Cami de bu parkın içinde yer almaktadır. Talatpaşa Bulvarı ile bağlantısı ise merdivenle sağlanmaktadır.

[2]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.

Şekil 2. Hacı Musa Cami'nin çevre yapılarla ilişkisi ve park içindeki konumu (Kaynak: AB, Kent Bilgi Sistemi, https://cbs.altindag.bel.tr)

Hacı Musa Cami'nin yapılış tarihine baktığımızda birçok kaynakta 15. yüzyıla tarihlendiğini görmekteyiz.[3]Bunun nedeni yapılış tarihinin kesin olarak tespit edilememesidir. Diğer yandan Gönül Öney caminin 15. yüzyılda inşa edildiğine katılmaz ve caminin kitabesinin daha eski bir yapıdan alınarak buraya yerleştirildiğini iddia eder ve yapının 17-18. yüzyıllara ait olduğunu öne sürer. Eyice'ye göre camide bulunan klasik döneme işaret eden ayrıntı ve süslemeler dolayısıyla bu görüşün doğru olması mümkün değildir.[4]

Hacı Musa Cami'nin giriş kapısında iki kitabe bulunmaktadır. Kapının üstünde bulunan caminin yapım kitabesidir. Sülüs yazı ile yazılmış yapım kitabesinde caminin Hacı Musa oğlu Seyfeddintarafından yaptırıldığı ve hicri olarak yapım yılı yazmaktadır. Kitabede yazan tarihin araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunması yapım yılının net olarak tespit edilememesine neden olmuştur. Bu kitabede yer alan tarihi Ernest Mamboury ve Mübârek Galib 1422 (H.825), İbrahim Hakkı Konyalı1489-90 (H.895), Abdülkerim Erdoğan 1432 (835), Gönül Öney ise 1460-61 (865)olarak okumuştur.[5] Bu bilgiler ışığında her ne

[3]AbdülkerimErdoğan vd., *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı'da Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007), 158.

[4]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.

[5] Ernest Mamboury, *Ankara Gezi Rehberi* (Ankara: A.Ü. Ankamer,2014), 230; Erdoğan Abdülkerim, *Altındağ'ın Manevi Coğrafyası*(Ankara: Altındağ Belediyesi Yayınları, 1998), 166; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*(Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1972),1/368-370; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*(Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1978), 47-48; Mübârek Galib, *Ankara I: Umumi Bir Nazar - Kabristanlar, Mescidler, Camiler*(İstanbul : Matbaa-i Âmire, 1341),32-33; Mübârek Galib, *Ankara II: Kitâbeler*(İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 24; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*(Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 70-72; Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*3 (1970), 141-142.

kadar kitabedeki tarih net olarak tespit edilemese de caminin 15. yüzyıla ait olduğu açıklık kazanmaktadır.

Şekil 3. Hacı Musa Cami giriş kapısında bulunan kitabeler(Fotoğraf: Fatma Köse)

Hacı Musa Cami1530 tarihli tahrir defterine "Hacı Musa Mescidi" diye kaydedilmiştir.[6] Yine 1522 ve 1571 tarihlerinde de ismi 'Mescit-i Hacı Musa'şeklinde geçmektedir. 1571 tarihli defterde mescide bağlı bir vakıf kaydı olduğu da görülmektedir.[7]

Hacı Musa Cami ile ilgili bütün kaynaklar tarandığı halde caminin mimarına ulaşılamamıştır.

2.2. Hacı Musa Camii'ninGeçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu

Hacı Musa Cami giriş kapısının sağında bulunan kitabe caminin onarım kitabesidir. Rika yazı ile yazılmış olan kitabede caminin 1923 (H.1342) yılında Evkaf İdaresi tarafından onarıldığıbelirtilmektedir. Camide yer alan üç kemerli son cemaat yerinin bu tamir sırasında ilâve edildiği düşünülmektedir.Bu kemerlerin üzerine üç pencereden ışık alan ve caminin mimari karakterine uymayan bir mahfil katı eklendiği belirtilmektedir.[8]

Yapının mimarisine ve süsleme karakterine bakıldığına caminin17-18. yüzyıllarda da onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Caminin ahşap tavanı, pencere kanatları ve mihrabından bu onarımları anlamak mümkündür.[9]

[6]*438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993), 360.
[7]Güray Kırpık vd., *Şehr-i Kadim Ankara Cilt 3*(Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015), 275.
[8]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.
[9]AbdülkerimErdoğan vd., *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı'da Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007), 158.

Şekil 4. Hacı Musa Cami çevresinde bulunan yapıların yıkılmadan önceki hali (Kaynak:Yorulmaz, 2019, 115)

Hacı Musa Cami Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir.[10]Hacı Musa Cami'nin 1975 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarıldığı bilinmektedir.[11]2006 yılında restorasyonu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamamlanmıştır.2006 yılındaki onarım esnasında camiye bitişik 2 katlı eklentinin yıkıldığı görülmekte, caminin çevresinin ise park olarak düzenlendiği görülmektedir.[12]Caminin çevresindeki diğer yapıların ise belediye tarafından istimlak edilerek2007 yılında tamamen yıkılmıştır. Bu alana 22 bin metrekarelik Mehmet Akif ErsoyKültür Parkı inşa edilerek caminin çevresi açılmıştır.[13]

[10]Bilen Kale, *Tarihsel Kent Peyzajlarının Korunması, Hamamönü Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 60, 81-82.
[11] VGMA. 060101/13 nolu dosya.
[12]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 80.
[13] Iraj Mohseni Tazehkand, *Tarihi Alanların Korunması ve İyileştirilmesinin Mekansal, Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Ankara Hamamönü Yenileme Alanı Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Meraga Kenti Molla Rüstem-Hamam Tarihi Alanı İçin Önerilerin Geliştirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, 2018), 25; AbdülkerimErdoğan vd., *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı'da Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007), 158.

Şekil 5. Hacı Musa Cami çevresinin düzenlemeden sonraki hali(Kaynak: Yiyegeze, "Hacı Musa Camii" Erişim 28 Ocak 2024)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun kararıyla Hacı Musa Cami'nin tescilli kültürel varlıklar arasında yer almaktadır.[14]

2.3. Hacı Musa Camii'nin Mimari Özellikleri

Ankara'nın günümüze ulaşan Cumhuriyet Dönemi öncesi cami ve mescitlerine bakıldığında Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemleri'ne ait oldukları görülmektedir. Bu yapılardan Osmanlı Dönemi öncesindekilere bakıldığında ana malzeme olarak taş ve tuğla kullanımının yaygın olduğu, ayrıca devşirme malzemelerin de yer aldığı tespit edilmektedir. Yapıların tavan ve minber kısımlarında ise genellikle ahşap malzeme kullanılmıştır.

Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde ise yapı duvarları taş-tuğla veya kerpiç malzeme ile inşa edilmiş, tavan ise ahşap malzemeden yapılarak kiremitle örtülmüştür. Çoğunlukla mahalle mescitleri olarak inşa edilmiş olan yapılar, günümüzde cami olarak isimlendirilmiştir. Bu özellikleri nedeniyle, genelde kare-dikdörtgen planlı, sade ve küçük yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bazı az sayıda örnekte kubbe görülmektedir. Minareler taş, tuğla veya ahşap malzemeden yapılabilmektedir. Alçı malzeme ile yapılan mihrapların tavana kadar

[14]Bilen Kale, *Tarihsel Kent Peyzajlarının Korunması, Hamamönü Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 60, 81-82.

devam ettiği ve bitiştiği görülmektedir. Tavan, minber, pencere, kapı, mahfil gibi caminin diğer kısımlarının ahşap malzeme ile yapıldığı ve üzerinde çeşitli tezyini unsurların yer aldığı görülmektedir.

15. yüzyılda yaptırıldığı ve 17-18. yüzyıllarda onarım gördüğü anlaşılan Hacı Musa Cami'nin mimari ve süsleme özellikleri de içinde bulunduğu dönemdeki diğer camilerle benzerlik göstermektedir. Cumhuriyet dönemi öncesi var olduğu bilinen 104 camiden 55'i günümüze ulaşabilmiştir. Hacı Musa Cami'ni detaylı incelemeden önce, var olan bu 55 cami arasından Hacı Musa Cami ile dönemsel olarak örtüşen diğer camilerin karakteristik özelliklerine değinerek bir değerlendirme yapılacaktır.[15]

Cumhuriyet dönemi öncesine ait günümüzde mevcut olan 55 camiden 31 tanesi dönemsel olarak Hacı Musa Cami ile örtüşmektedir. Diğer 24 cami içinde hem tarih aralığı olarak uyuşmayan hem de dönemi uyuştuğu halde mimari karakteristiği farklı olan camiler bulunmaktadır. Onları değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirilen 31 camiye bakıldığında çoğunlukla camilerin kullanılan mimari yapı malzemeleri, alçı kalıp mihrabı, ahşap tavanı, ahşap minberi veya pencere pervazı süslemeleri açısından benzediği görülmektedir.

İlk olarak yapımı 15. yüzyıla tarihlenen camilere bakıldığında bu camilerin çoğunlukla daha küçük ölçekli mahalle mescitleri olduğugörülmektedir. Bu mahalle camilerinin en temel ortak özelliği ise alçı kalıp mihraplarıdır. 15. yüzyılda yapıldığı bilinen Geneği Mescidi'nin mihrabı tavana kadar yükselmez ancak alçı kalıp tekniğiyle yapılmıştır ve orijinal olduğu bilinmektedir. Yine 15. yüzyıla tarihlenen Hacettepe Cami'nin mihrabı alçı kalıptır ve tavana kadar değildir. Hacı (Ahi) Arap Cami'nin 15. yüzyıl yapısı olduğu ancak daha sonra yapılan bir ilave ile büyütüldüğü anlaşılmaktadır. Ender şekilde camiye ait 2 mihrap bulunmaktadır ve bu nedenle olduğu düşünülmektedir. Mihraplar aynı kalıp kullanılarak alçı ile yapılmıştır. Yine 15. yüzyıla tarihlenen Abdülkadir İsfahani (Tabakhane) Mescidi ve Hacı İvaz Cami de ahşap kasetleme tavana ve alçı mihraba sahip olduğu bilinmektedir. Direkli Cami, Hacı Doğan Cami, Hacı Seyyid Cami, Gecik Mescidi, Molla Büyük Cami, Örtmeli Mescidi, Poyracı (Boryacı) Cami, Rüstem Naal Cami (Dındın Mescidi) ve Sabuni (Karanlık) Mescidi özgün alçı mihrapları ile 15. yüzyıl dönem özelliklerini göstermektedir.

İkinci olarak yapımı 15. yüzyıl olduğu tahmin edilen veya bilinen ancak 17. yüzyılda onarım geçiren diğer cami/mescitlere baktığımızda Hacı Musa Cami'ne paralel özellikler gösterdiklerini görmekteyiz. Bunlardan en önemlisi Hacı Bayram Cami'dir. 15. yüzyıla tarihlense de 17. yüzyılda geçirdiği onarımlarla Hacı Musa Cami mimarisine yakın karaktere

[15]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde AnafartalarKuyumcuları, 2019), 6.

sahiptir. Ahşap tavanı kasetleme tekniğiyle yapılmıştır ve merkezinde altıgen göbeği vardır. Tavan etrafındaki pervazlarda çiçek motifleri yer alır. Mihrabı alçı kalıptır tavana kadar yükselir, şekil ve üslup açısından Leblebicioğlu Cami mihrabına benzerlik gösterir. Minberi de ahşaptan taklit kündekâri tekniği ile yapılmıştır. Yine 15. yüzyılda var olduğu bilinen ancak mimari özellikleri, ahşap tavanı ve mihrap stili bakımından 17. yüzyıl özellikleri gösteren İbadullah Cami, bu açılardan Hacı Musa Cami'ne çokça benzemektedir. 15. yüzyıl yapısı olan İki Şerefeli (Resul Efendi) Cami'nin 17. yüzyılda yeniden yapıldığı tahmin edilmektedir. Ahşap kasetleme tavanı, alçı kalıp mihrabı, ahşap minberi ve pencere kenarı süslemeleriyle Hacı Musa Cami'ne oldukça yakın özellikler sergilemektedir. Mihrap stili ve ahşap tavan sistemi bakımından 17. yüzyılda yapıldığı anlaşılan Kağnıcıoğlu Cami'ni de dönem örnekleri arasına koyabiliriz.

Üçüncü olarak 15. yüzyılda yapıldığı bilinen ancak 18. yüzyılda yenilenen veya onarım gören camiler/mescitler değerlendirilmiştir. 15. yüzyıl başında yapıldığı bilinen ancak tekrar yapımı 18. yüzyıl başı olan Yeşil Ahi Cami'nin de minberi hariç diğer bölümlerinde Hacı Musa Cami ile benzer özelliklerde olduğu görülmektedir. Hacı İlyas Cami de 18. yüzyıl başında yapılan ahşap tavan süslemesi, tavan göbeği ve alçı mihrabı ile döneme ait özellikleri barındırmaktadır. Diğer yandan yapım tarihi net olmayan Balaban Cami mihrabı da 15 veya 18. yüzyıl dönemine tarihlenir ve Hacı Musa Cami'ninkine benzer özelliktedir. 15-16. yüzyıla tarihlenen Çiçeklioğlu Cami de tavanı, pencere üstü yazıları ve mihrabı ile Hacı Musa Cami'ne paralel tipik bir 18. yüzyıl örneğidir. Alçı kalıp mihrabının 18. yüzyıl özelliği gösterdiği Devdıran (Dev Duran) Cami de ahşap kasetleme tavana sahiptir. 18. yüzyılda yeniden yapıldığı bilinen Eskicioğlu Cami mihrabı da alçı kalıp ile yapılmıştır ve dönemin karakteristiğini taşır.

Dördüncü olarak yapımı 18. yüzyıl olan camiler/mescitler incelenmiştir. Yapımı 18. yüzyıl başına tarihlenen Ağaçayak Cami, Hacı Musa Cami'ne çok paralel özellikler göstermektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir. Caminin harim tavanı beden duvarlar üzerine oturmaktadır. Kasetleme bezeme yapılan ahşap tavanın ortasında altıgen biçimli ve geometrik desene sahip bir tavan göbeği yer almaktadır. Bu göbeğin çevresindeki pervazlarda bitkisel motifler yer almaktadır. Benzer süslemelerin pencerelerde de yer aldığı görülür. Pencere alınlıklarına Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Alçı bir mihrabı ve ahşap işçiliğinin bulunduğu bir minberi mevcuttur. Yine yapımı 18. yüzyıl başına tarihlenen Zincirli Cami'nin Hacı Musa Cami mimari ve tezyinat açısından çok yakın özellikte olduğu görülmektedir. 18. yüzyıl eserleri olan Kurşunlu Cami ve Leblebicioğlu Cami'ndeki alçı kalıp mihraplar benzer özellikte yapılmıştır. 18. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen Sarı Kadı Cami'nde Hacı Musa

Cami'ne benzer şekilde dönem karakterine uygun ahşap kasetleme tavan ve alçı kalıp mihrabı vardır. Şeyh İzzeddin Mescidi mihrabının da özelliklerine göre 18. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Zeynel Abidin Cami mihrabı da 18. yüzyıl dönemi özelliklerini gösterir ve iyi korunan bir örnek olma özelliği taşır.

Yapılan bu değerlendirmeler sonrasında Hacı Musa Cami mimari özelliklerine değinilecektir. Böylece söz konusu dönemsel özellikler ve benzerlikler daha iyi anlaşılabilir.

Hacı Musa Cami

Hacı Musa Cami'nin kesme taş temelüzerine ahşap hatıl, kerpiç duvar ve kiremit çatı olarak yapıldığı bilinmektedir.[16]Caminin kuzey yönünde bulunan ana giriş cephesinde son cemaat yeri bulunur. 3 sivri kemere sahip ön cephe, tuğla örgülüdür ve camekânla kapatılmıştır. Ortada bulunan kemerin 2 yanında devşirme mermer sütunlar yer almaktadır. Kemerlerin üzerinde boylamasına 3 adet ahşap dikdörtgen pencere vardır.

Şekil 6. Hacı Musa Cami Son Cemaat Yeri Cephesi(Fotoğraf: Fatma Köse)

Hacı Musa Cami'nin Ankara'da bulunan diğer tarihi camiler gibi uzunlamasına dikdörtgen plana sahip olduğu görülmektedir.Caminin kuzeybatı köşesinde son cemaat yerinin bitişine hizalıkare planlı taş kaide üzerine yükselen, tuğla örgülütek şerefeli minaresi

[16]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 78.

yer almaktadır. Şerefenin altında ‘kirpi saçak’ şeklinde birsüsleme bulunmaktadır.Minare gövdesinin yenileme sırasında sıvasının temizlendiği ve biraz yükseltildiği kaydedilmiştir.[17]

Minarenin hemen yanında kesme taştan yapılmış tek yüzü olan bir çeşme bulunmaktadır. Hacı Musa çeşmesi adı verilen bu çeşmenin üzerinde eskiden minareye bitişik, çeşme üzerine inşa edildiği görülen ve konut olduğu anlaşılan bir yapı bulunmaktadır. Cami restorasyonu ve çevre düzenlemesi sırasında bu yapının kaldırıldığı görülmektedir. Çeşmenin su kaynağının Hanımpınarı olduğu bilinmektedir. Kitabesine göre 1867 (H. 1284) yılında Hafize Hatun tarafından onarılmıştır.[18]

Şekil 7. Hacı Musa Çeşmesi (Fotoğraf: Fatma Köse)

Caminin kuzeyde yer alan giriş cephesi hariç diğer cephelerinin sade bir görünüme sahip olduğu görülmektedir.Cephe duvarlarında 2 katta da yer alan uzunlamasına dikdörtgen pencereler ve ahşap hatıllar görülmektedir. Son cemaat yeri üzerindeki kadınlar mahfili mekanına denk gelen doğu ve batı cephelerindeki pencerelerin hizaları değişmektedir.Eyice bu değişikliğin caminin 1923 yılında evkaf idaresi tarafından onarıldığı sırada gerçekleştiğini

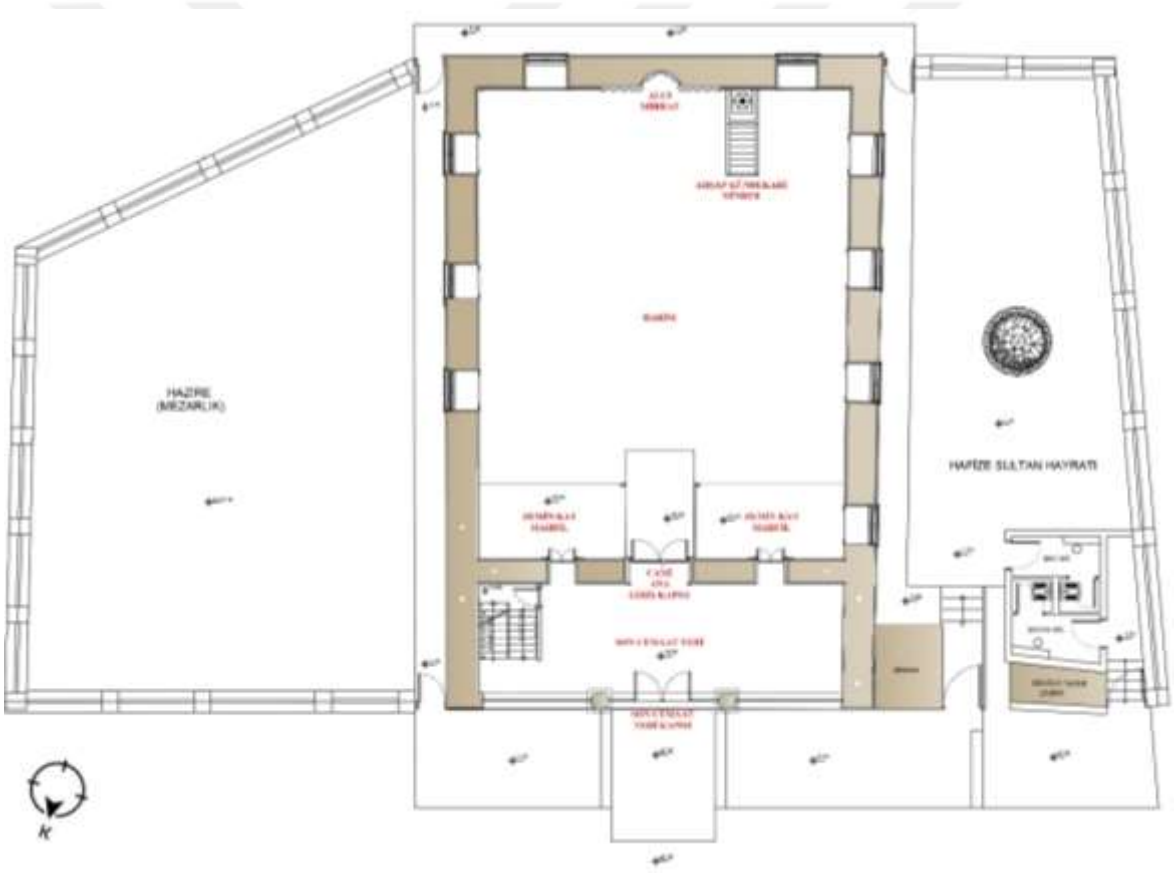
[17]AbdülkerimErdoğan vd., *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı’da Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007), 158; İbrahim Yavuz İşçen, Cumhuriyet Öncesi Ankara’da Cami ve Mescitler (Ankara: Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 78.

[18]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara’da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 80.

söyler.Caminin üç kemerli son cemaat yerinin bu tamir sırasında ilâve edildiğini belirtir ve bu mekanın üzerine caminin mimari karakterine uymayan bir mahfil katı eklendiğini ifade eder.[19]

Hacı Musa Cami'nin çatısı ahşaptır. Caminin içi de ahşap tavanlıdır. İç mekanda tavanı taşıyan bir sütun veya taşıyıcı eleman bulunmamaktadır. Ahşap tavan caminin beden duvarları üzerine oturmaktadır. Çatı üstünün alaturka kiremitle kaplandığı görülmektedir.

Hacı Musa Cami'nin giriş katı planına bakacak olursak, son cemaat yerinin ikiye bölündüğü görülmektedir. Sağdaki (cami konumuna göre batıdaki) kısımda imam odası, soldaki (doğudaki) kısımda ise kadınlar mahfiline çıkan ahşap merdiven yer almaktadır. Son cemaat yerinden caminin ana mekânı olan harime ahşap bir kapı ile girilir. Bu kapının iki yanında harime açılan 2 pencere yer almaktadır.

Şekil 8. Hacı Musa Cami Zemin Kat Planı(Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse)

Caminin harime açılan ahşap ana giriş kapısının yapının orijinal döneminden (15. yüzyıl) günümüze ulaştığı düşünülmektedir.[20]Öney kapı kanatlarının oyma tekniği ile

[19]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.

yapılmış kaliteli bir işçiliğe sahip olduğunu söyler.[21] Eyice de aynı şekilde kapının Türk sanatının en muhteşem örneklerinden olduğunu belirtir.[22]Kapı kanatlarının üst kısmındaKelime-i Tevhid, alt kısmında ise Cin Suresi 18. ayet yazılıdır.[23] Kanatların orta kısmında ise rumilerden oluşan kompozisyon oyma tekniği ile uygulanmıştır.

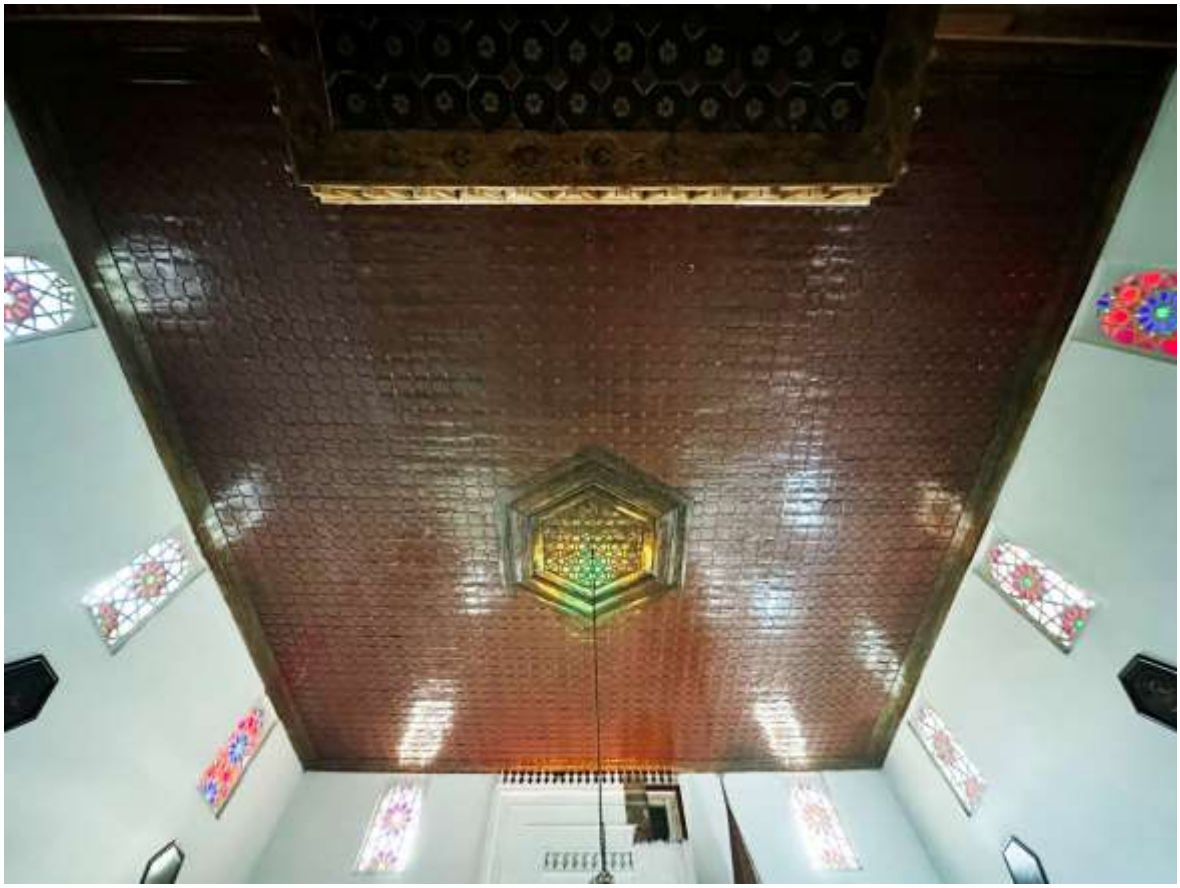
Şekil 9. Hacı Musa Cami Kapısında Yer Alan Besmele,Kelime-i Tevhid,Cin Suresi 18. Ayet (Fotoğraf: Fatma Köse)

Cami ana giriş kapısından girildiğinde içerde uzunlamasına dikdörtgen bir harim mekânı bulunmaktadır. Bu harim mekânının üzeri ahşap bir tavanla kaplıdır. Harim mekânı kuzeyde giriş kapısının iki yanında yer alan küçük mahfillerle bölünmüştür. Bu mahfillerin üst kısmı kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır ve giriş kapısı aksında kalan kısımda küçük bir balkon çıkmasına sahiptir. Bunların dışında ana harim mekânını bölen veya kapatan bir unsur yoktur.

Caminin ahşap tavanı ahşap çıtalarla karelere bölünerekyapılmıştır. Karelerin kesiştiği noktalarda eşkenar dörtgen şeklinde üzerinde çiçek motifi olan plakalar bulunmaktadır. Tavanın kenarlarınıiçi kalem işi nakışlarla süslenmiş 2 sıra bordür çevrelemektedir. Tavanın

[20]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 78.
[21]Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*(Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971),70-71.
[22]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.
[23]Güray Kırpık vd., *Şehr-i Kadim Ankara Cilt 3*(Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015), 277.

ortasında 3 sıra bordürle kuşatılmış altıgen şeklinde bir tavan göbeği vardır. Bordürlerdeki desenler silik olsa da kalem işi nakışların olduğu okunabilmektedir. 3 sıra bordürün ortasında ise geometrik bir desen yer alır. Geometrik desenin içinde yine kalem işi süslemeler olduğu görülür.

Şekil 10. Hacı Musa Cami Ahşap Tavanı (Fotoğraf: Fatma Köse)

Harim mekânının kuzeyinde yer alan 2 küçük mahfilde yine ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap direklerle desteklenen kadınlar mahfili bölümünün altında ve balkon çıkmasının altında yer alan tavanlarda yine süslemeler ve kalem işi motifler mevcuttur. Bu iki küçük mahfil alanından batıda yer alan bölümde dışarıdan ışık alan bir pencere mevcuttur. Ancak buranın son cemaat yerine bakan pencere kısmı sonradan imam odası yapıldığından panjurlarının kapalı olduğu görülmektedir. Doğuda yer alan mahfil alanının ise simetriğindeki mahfil gibi dışarıdan güneş alan bir penceresinin olmadığı görülmektedir. Burası kitaplık konularak değerlendirilmiştir. Son cemaat yerine bakan penceresi ise açıktır ve buradan ışık alabilmektedir.

Şekil 11. Hacı Musa Cami'nin BölünmüşBatı (solda)ve Doğu (sağda)Zemin Harim Mekânları (Fotoğraf: Fatma Köse)

Hacı Musa Cami'nin mihrabı geleneksel Ankara camilerinde görüldüğü gibi alçıdır. Ortadaki mihrap nişin etrafında 3 sırabordür yer almaktadır. Bordürlerin birinci ve üçüncüsünde sülüs yazı, ortada olan ikincisinde ise geometrik desen vardır. Mukarnaslı nişin içinde de süslemeler görülmektedir. Mihrabın alınlığında ise yine 2 sıra sülüs yazı bulunmaktadır. Mihrap nişi ile yazılar arasında ise yine geometrik süslemeler yer alır. Mihrabın tavana uzanan bitişi ve mihrap nişi üzerinde ise tepelik rumi deseni sıra halinde dizilmiştir.

Şekil 12. Hacı Musa Cami Mihrabı(Fotoğraf: Fatma Köse)

Hacı Musa Cami'nin minberi ahşaptan yapılmış olup, yapıldığı döneme ait orijinal karaktere sahiptir.[24] Köşk kısmı ve kapısı sivri kemerlidir. Kapı üzerindeki ahşap aynalığa sülüs harflerle Kelime-i Tevhid yazılmış ve kenarındaki bordür rumi kalem işi süsleme ile bezenmiştir. Kapısının kanatları yoktur. Kapının üst kısmında aynalıktan sonra tepelik bulunur. Yan aynalıkları ve şerefe altında geometrik desenler vardır. Korkuluklarında ise geometrik ve rumi desenler yer alır. Külah kısmının yenilendiği bilinmektedir.[25] Külahında yıldız desenli süslemeler mevcuttur.

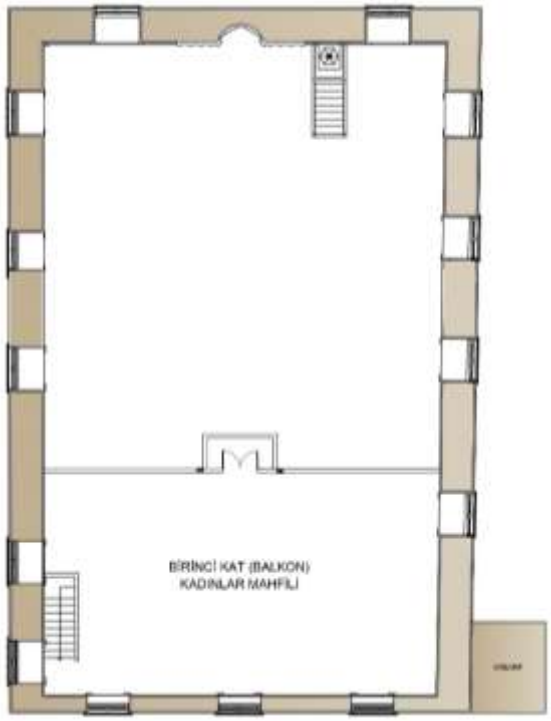

Şekil 13. Hacı Musa Cami Minberi(Fotoğraf: Fatma Köse)

[24] İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara: Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 79.
[25]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.

Hacı Musa Cami'nin zemin katında bulunan ahşap pencereler boylamasına dikdörtgen şeklindedir. İç mekâna açılan 2 ahşap panjuru bulunmaktadır. Pervazlarında farklı desenlerin işlendiği kalem işi süslemeler mevcuttur. Pencerelerin harim mekânına bakan 8 tanesinin zemin katta mihrap eksenine simetrik olarak yerleştiği görülmektedir. Batı tarafında minarenin arkasında yer alan bir pencerenin ise simetrik olarak eşi yoktur. Son cemaat yerine açılan 2 tane pencere de yine mihrap eksenine göre simetriktir. Pencere kenarlarındaki nakışların orijinal olmadığı söylenmektedir. Bazınakışların altında daha eski nakışlar fark edilmektedir.[26]Bazı araştırmacılara göre cami 17. ya da 18. yüzyılın ilk yarısında onarım görmüştür. Bu onarım esnasında mihrap yenilenmiş ve kalem işi süslemeler yapılmıştır.[27]

Hacı Musa Cami'nin son cemaat yerinin doğusunda bulunan ahşap merdivenle çıkılan kadınlar mahfili bölümünün yapıya sonradan ilave edildiği düşünülmektedir.[28] Çalışmamızda birinci kat olarak adlandırdığımız üst kata çıkıldığında ise yanlamasına uzanan dikdörtgen bir alan bizi karşılar. Bu planın mihrap ekseninde küçük bir balkon çıkması olduğu görülür.

Şekil 14. Hacı Musa Cami Birinci Kat Planı(Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse)

[26]*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*(Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1972),1/380.
[27]AbdülkerimErdoğan vd., *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı'da Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007), 158.
[28]Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996),14/491-492.

Ahşap malzeme ile inşa edilen bu kadınlar mahfili bölümünde de birçok kalem işi süsleme karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tavanda ve pencere pervazlarında olan kalem işi süslemelerin daha önce belirtildiği üzere 17-18.yüzyıllarda yapılmış olduğu düşünülmektedir. Burada tavan yine çıtalarla bölünerek karelerden oluşan bir düzen oluşturulmuştur ancak ana harim mekânında olduğu gibi süslemesi yoktur. Sadece kenarında yer alan 3 sıra bordürde kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Yine balkonu oluşturan ahşap dikmelerin tavana bağlandığı yerdeki pervazlarda kalem işi süslemeler mevcuttur. Bu balkon direkleri ve pervazları kadınlar mahfilini ana harimden ayıran bir işleve sahiptir. Kadınlar mahfiline sonradan eklendiği düşünülen kuzey cephesindeki 3 pencere, doğu cephesindeki 2 pencere ve batı cephesindeki 1 pencere dış cephede diğer pencerelerle aynı hizada değildir ve bu durum kolayca ayırt edilebilmektedir. Merdiven kenarında yer alan 2 pencere pervazında süsleme bulunmamaktadır. Diğer 4 pencerede yer alan süslemeler zemin kat harim mekânındakilerle benzer özelliklerdedir. Ayrıca ana harim mekânında yer alan zemin kat pencerelerinin hemen üzerinde aynı hizada gül pencereler bulunmaktadır.

Şekil 15. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili (Fotoğraf: Fatma Köse)

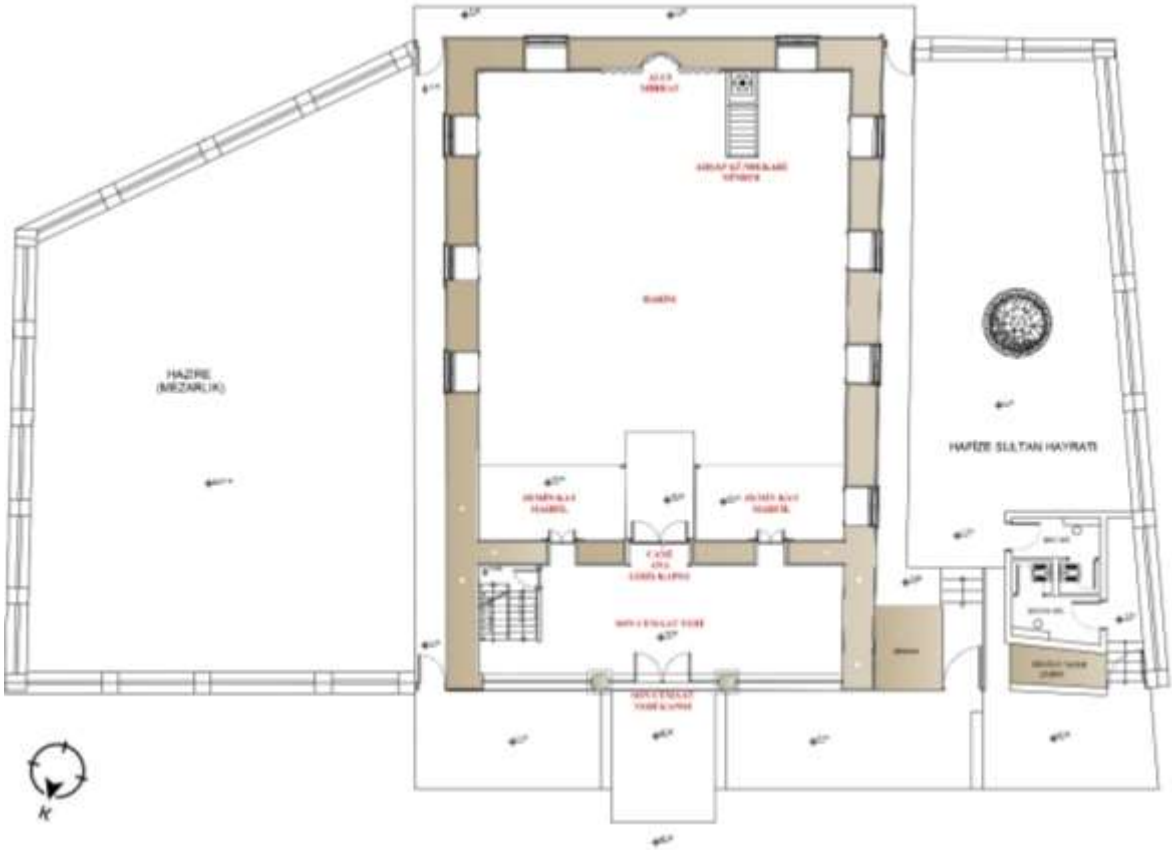
Bu bölümde Hacı Musa Cami'nin sahip olduğu mimari özelliklereyer verildi. Bir sonraki bölümde caminin sahip olduğu tezyinat bahsi geçen mimari elemanlar üzerinden ele alınıp, görselleri ve çizimleri ele alınacaktır.

3. HACI MUSA CAMİ'NİN TEZYİNATI

3.1. Zemin Katta Bulunan Mimari Elemanların Tezyinatı

Bu bölümde zemin katta yer alan mimari elemanlardaki süslemeler görsellerle birlikte ele alınıp, çizimleri sunulacaktır. Öncesinde zemin katta bulunan mimari elemanlarla ilgili bilgilere yer verilecektir.

Hacı Musa Cami'nin planına bakıldığında uzunlamasına dikdörtgen plana sahip olduğu görülmektedir. Cami'nin giriş katı planına bakılacak olursa, kıble duvarı güneydoğu yönünde bulunmaktadır. Bu duvarda alçı mihrap ve hemen sağında ahşap kündekâri minber yer almaktadır. Zemin katta mihrap cephesinde 2, doğu cephesinde 3, batı cephesinde ise 4 pencere caminin ışık ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Pencerelerin hepsinin çevresinde yer alan pervazların üzeri süslemelerle bezelidir. Caminin kuzey kısmında ana harim mekânından yükseltilerek ayrılmış, giriş kapısının sağ ve sol tarafında yer alan 2 mahfil vardır.

Şekil 16. Hacı Musa Cami Zemin Kat Planı (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse)

Camiyi son cemaat yerinden harim mekânına bağlayan ana kapısı kuzeyde tam ortada yer alır. Kapı eşsiz bir oyma tekniğiyle bezenmiştir. Caminin son cemaat yerinin ise ikiye bölündüğü görülmektedir. Sağdaki (cami konumuna göre batıdaki) kısımda imam odası, soldaki (doğudaki) kısımda ise kadınlar mahfiline çıkan ahşap merdiven yer almaktadır. Son cemaat yerinden caminin ana mekânı olan harime ahşap bir kapı ile girilir. Bu kapının iki yanında harime açılan 2 pencere yer almaktadır.

Şekil 17. Hacı Musa Cami Son Cemaat Yeri (Fotoğraf: Fatma Köse)

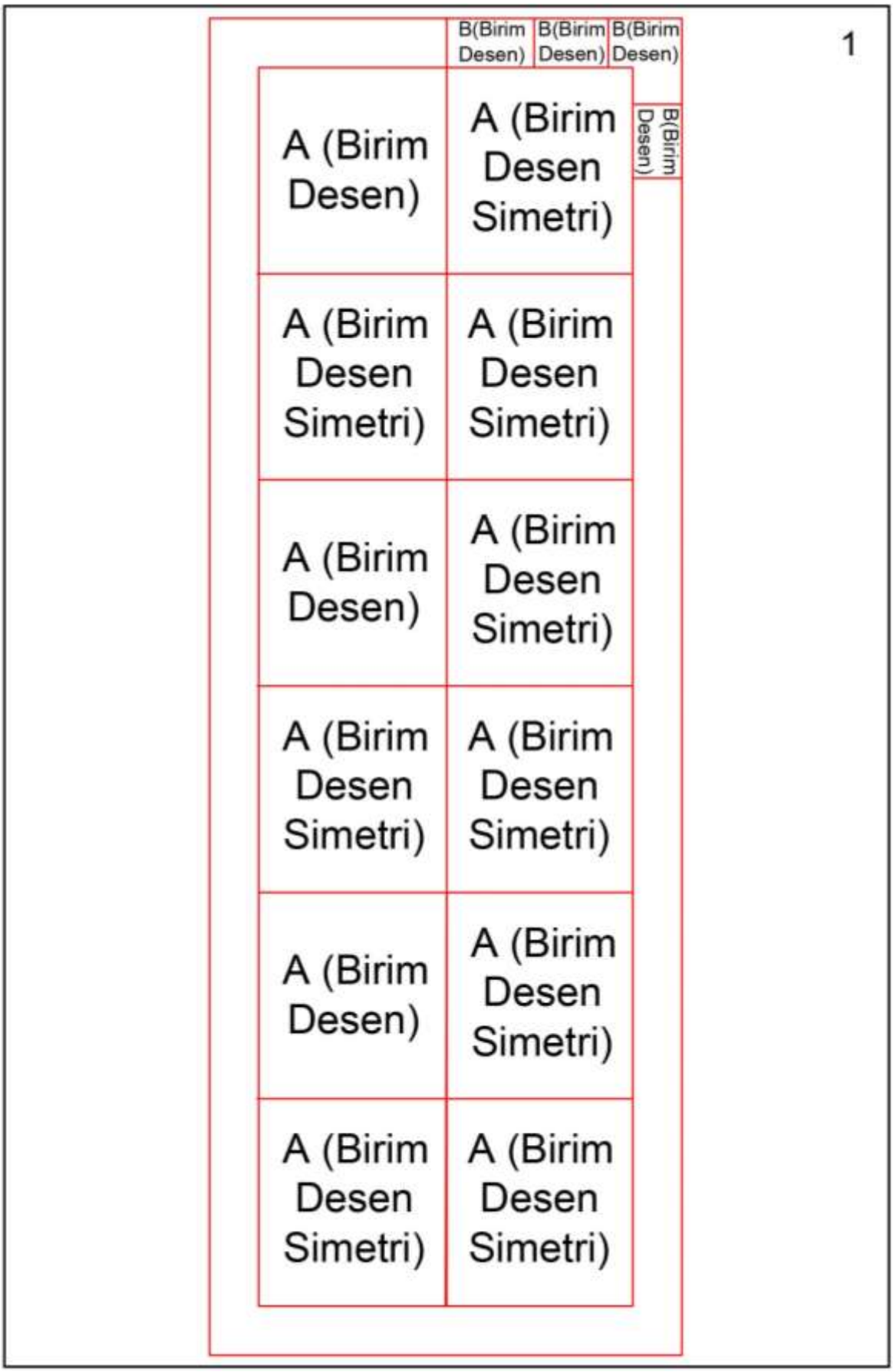
3.1.1. Giriş Kapısı

Hacı Musa Cami'nin harime açılan ahşap ana giriş kapısının yapının orijinal döneminden (15. yüzyıl) günümüze ulaştığı düşünülmektedir.[29]Öney kapı kanatlarının oyma tekniği ile yapılmış kaliteli bir işçiliğe sahip olduğunu söyler.[30] Eyice de aynı şekilde kapının Türk sanatının en muhteşem örneklerinden olduğunu belirtir.[31] Kapı kanatlarının üst kısmında Kelime-i Tevhid, alt kısmında ise Cin Suresi 18. ayet yazılmıştır.[32] Kanatların orta kısmında ise rumilerden oluşan kompozisyon oyma tekniği ile uygulanmıştır. Rumilerden oluşan bu kompozisyon Selçuklu dönemi özelliği göstermektedir.

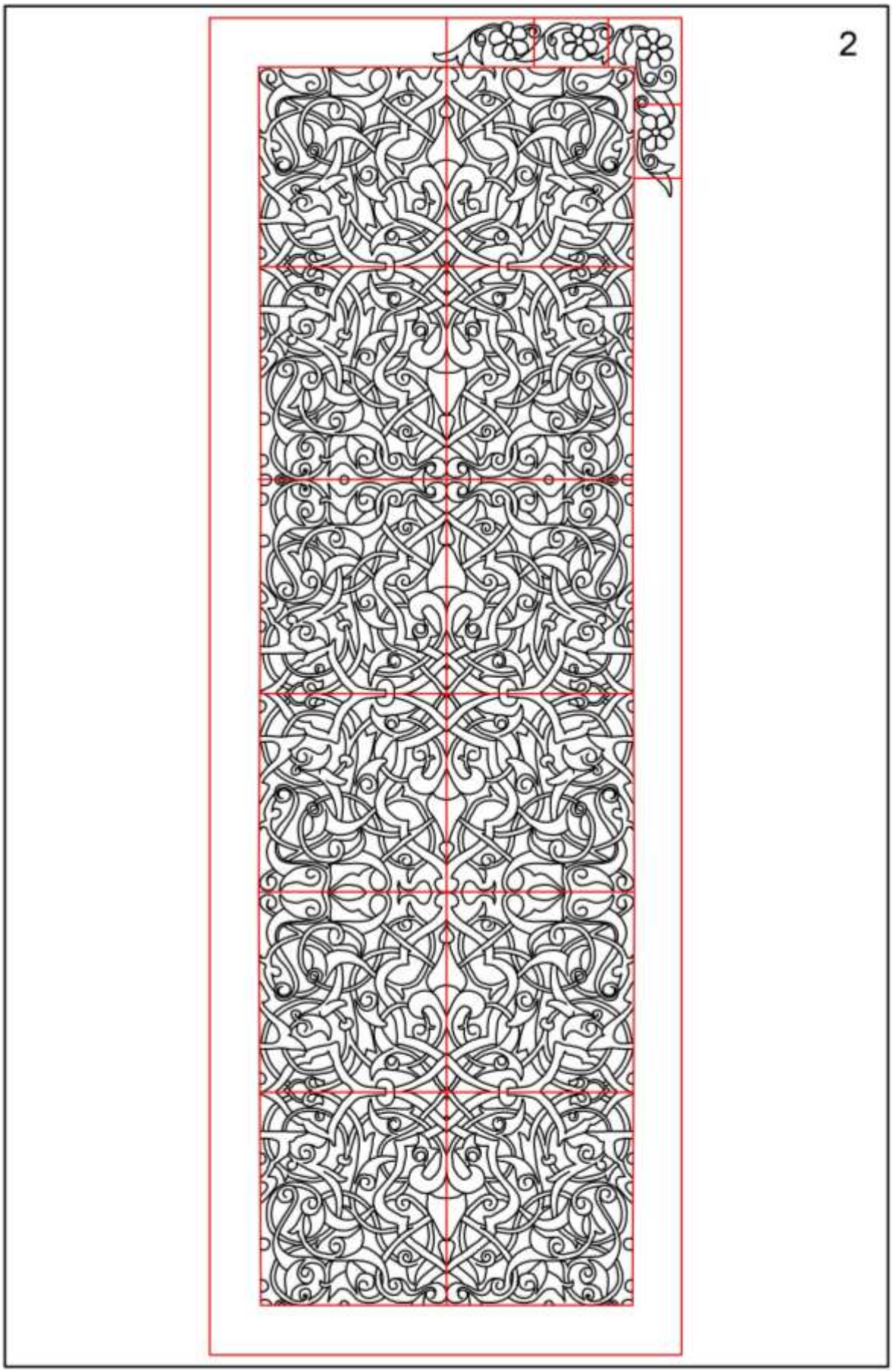
[29]İbrahim Yavuz İşçen, *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* (Ankara:Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019), 78.
[30]Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*(Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971),70-71.
[31]Eyice, "Hacı Mûsâ Camii",14/491-492.
[32]Kırpık vd., *Şehr-i Kadim Ankara Cilt 3,* 277.

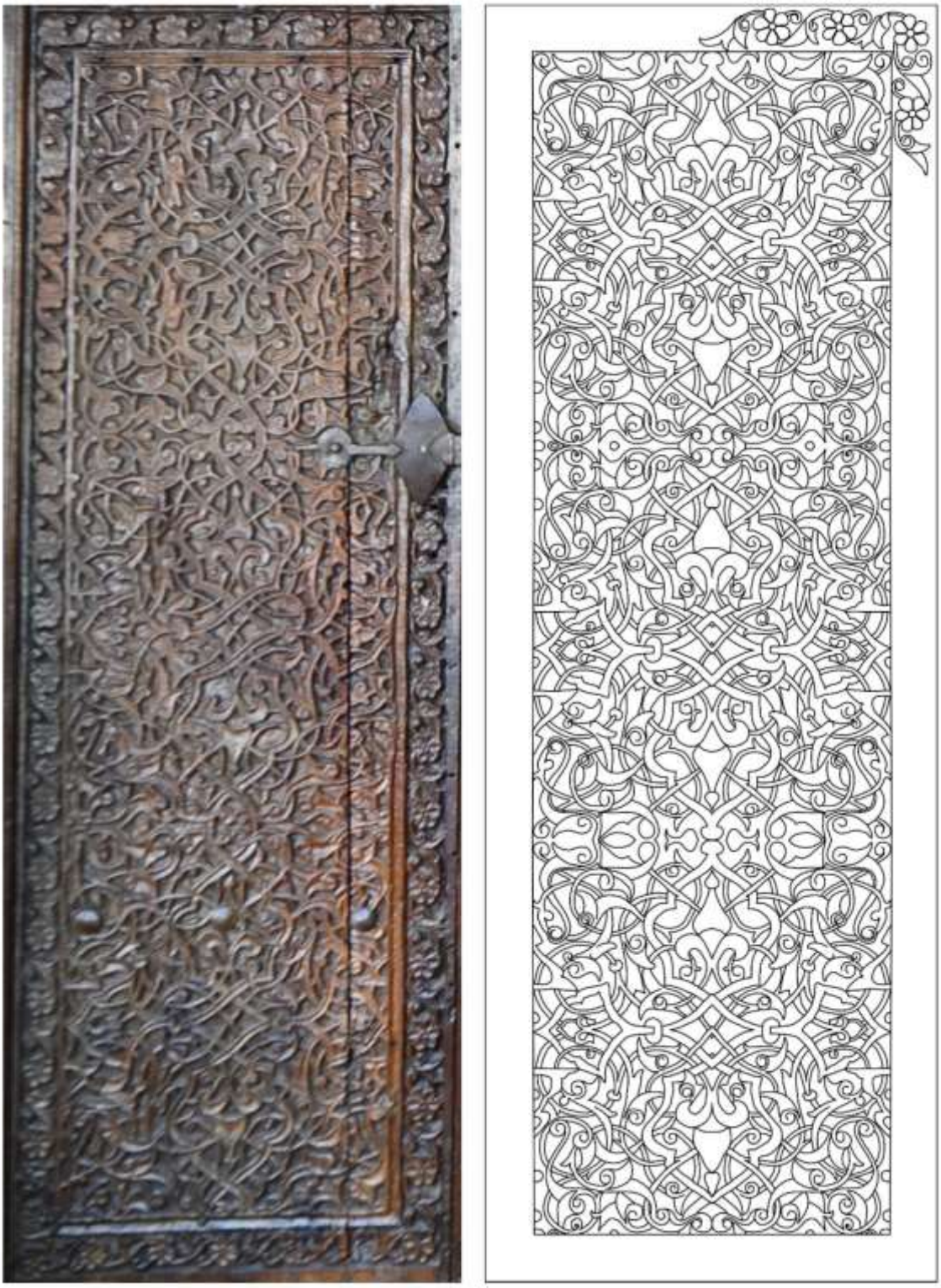
Şekil 18. Hacı Musa Cami Giriş Kapısı (Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 19. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyon Tasarımı

Şekil 20. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyonu

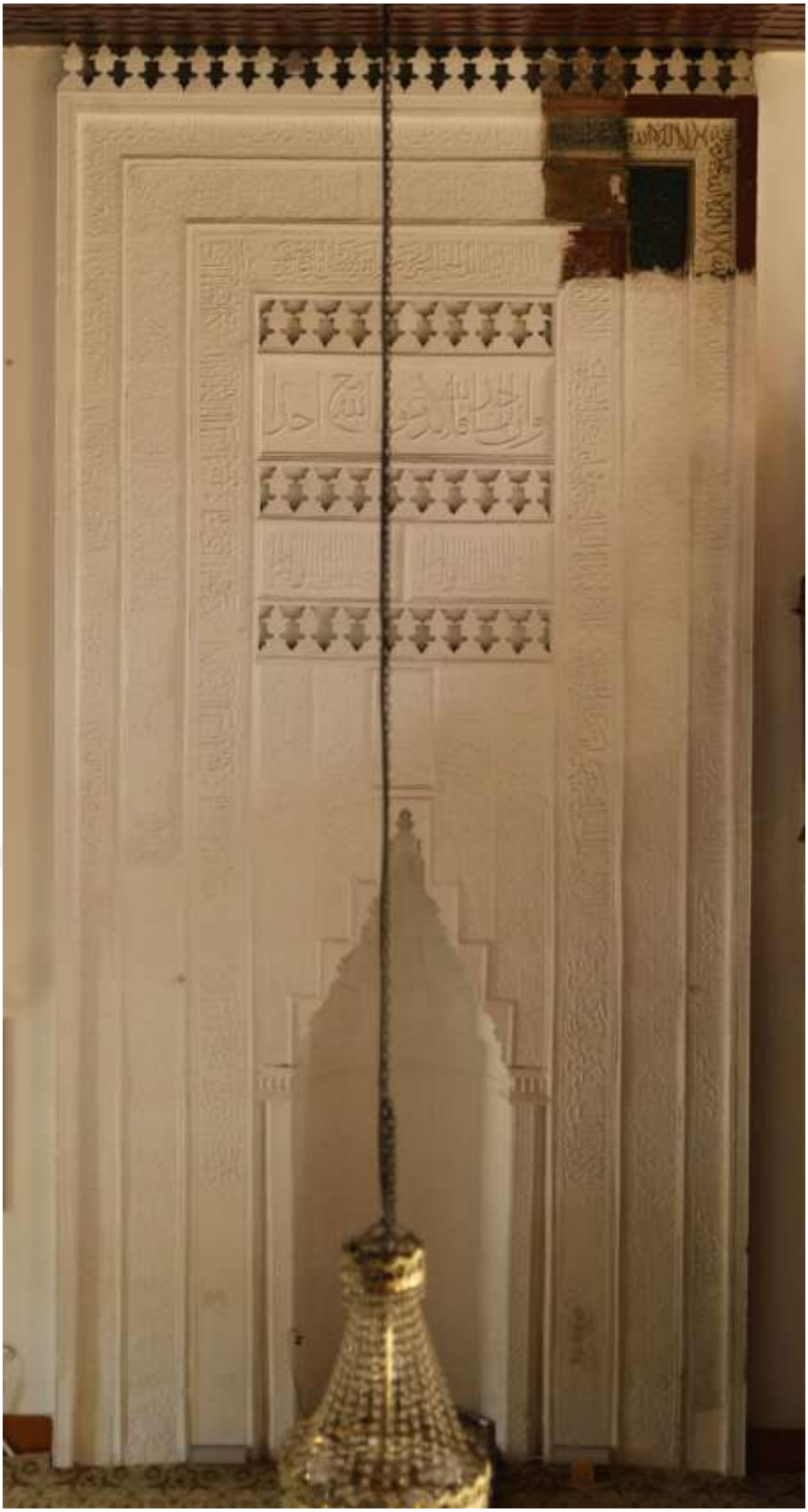
Şekil 21. Giriş Kapısı Tek Kanat Kompozisyon Birebir Çizimi

3.1.2. Mihrap

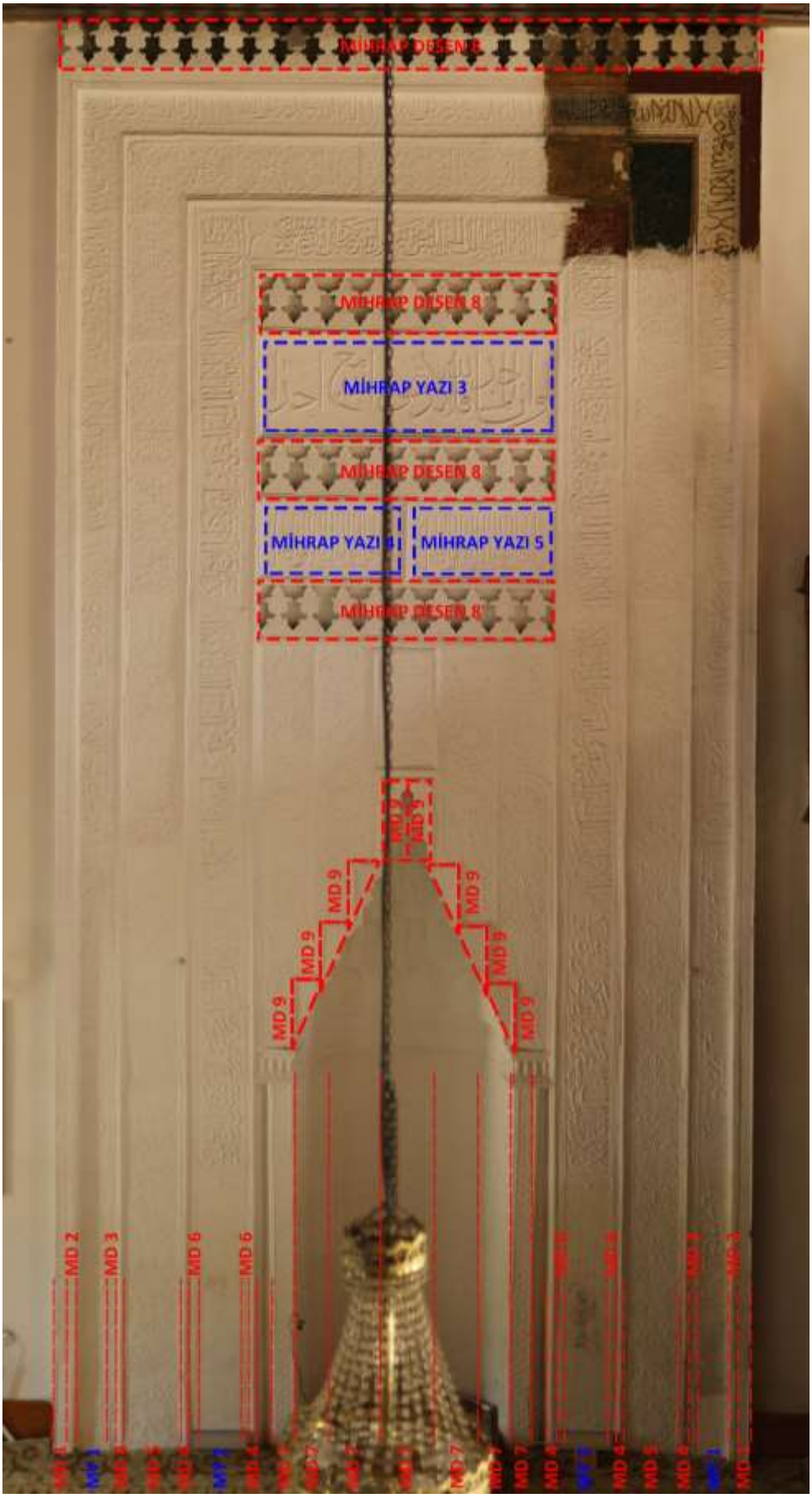
Hacı Musa Cami yapıldığı dönemin karakterine uygun şekilde alçı bir mihraba sahiptir. Mihrabın mevcut her alanı çeşitli süslemeler ile doldurulmuştur. Genel olarak bakıldığında üç sıra bordür, bir mukarnaslı mihrap nişi ve mihrap nişinin üzerinde yer alan iki sıra sülüs yazıdan oluştuğu görülmektedir. Mihrabın ahşap tavanla bağlanıp sona erdiği tepe noktasında ise sıra halinde tepelikler bulunmaktadır. Detaylı bakıldığında ise bu alçı süslemede daha fazla süsleme unsurunun ve kompozisyonların yer aldığı görülmektedir. Şimdi sırasıyla bunlara değinilecektir.

Öncelikle 3 sıra halinde algılanan bordürlerin her birinde değişiklik gösteren desenlerin varlığından bahsedebiliriz. Buradaki desenleri "Mihrap Deseni (MD)", yazıları ise "Mihrap Yazı (MY)" şeklinde adlandırıp devam eden numaralarla gösterdik. Buna göre mihrapta yer alan desenleri geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirildiğinde sırasıyla şu unsurlar görülmektedir: MD 1- İslami Geometrik Desen Yıldız Motifi, MD 2-S şeklinde Zencirek Motifi, MD 3- İkili Rumi Zencirek Motifi, MD 4- Burma Zencirek Motifi, MD 5- İslami Geometrik Desen Yıldız Motifi, MD 6- Üçgen Zencirek Motifi, MD 7- Altı İpli Rumi Zencirek Motifi, MD 8- Çiçek Desenli Tepelik, MD 9- L Şeklindeki Alınlıkta Penç Motifi.

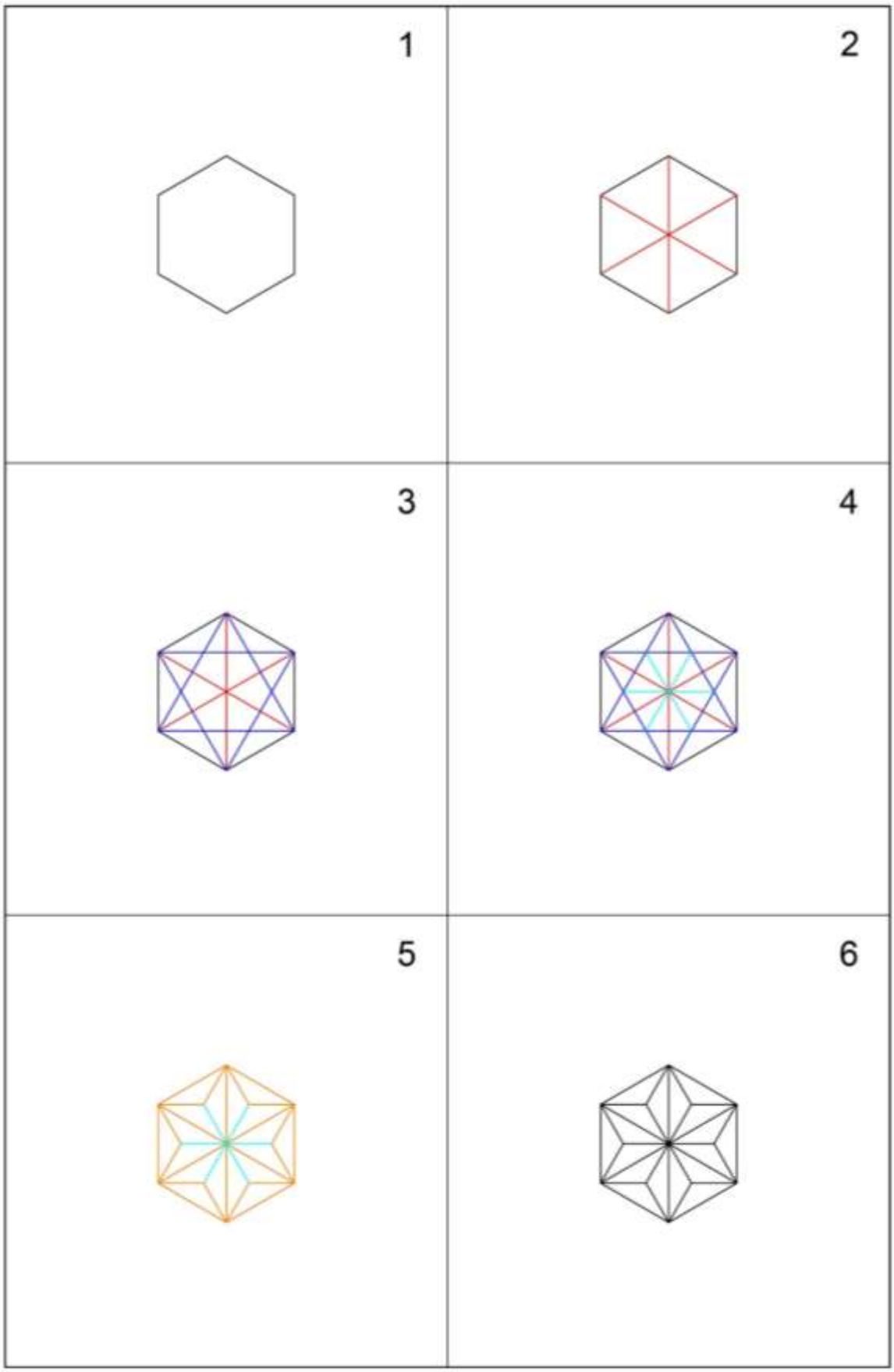
Mihrapta yer alan bütün yazılar geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirildiğinde ise Celi Sülüs üslubunda yazıldığı anlaşılmaktadır.

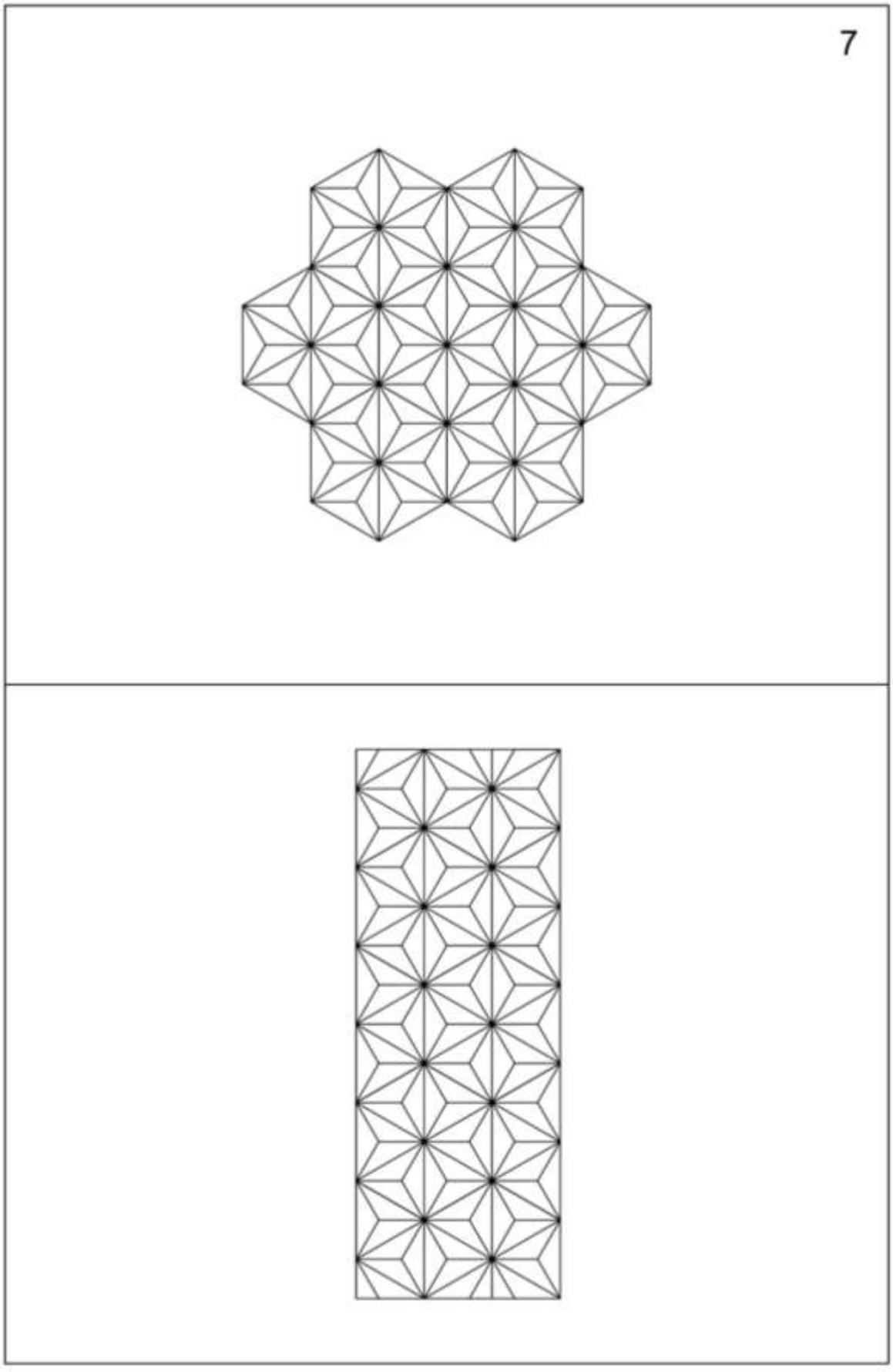
Şekil 22. Hacı Musa Cami Mihrabı

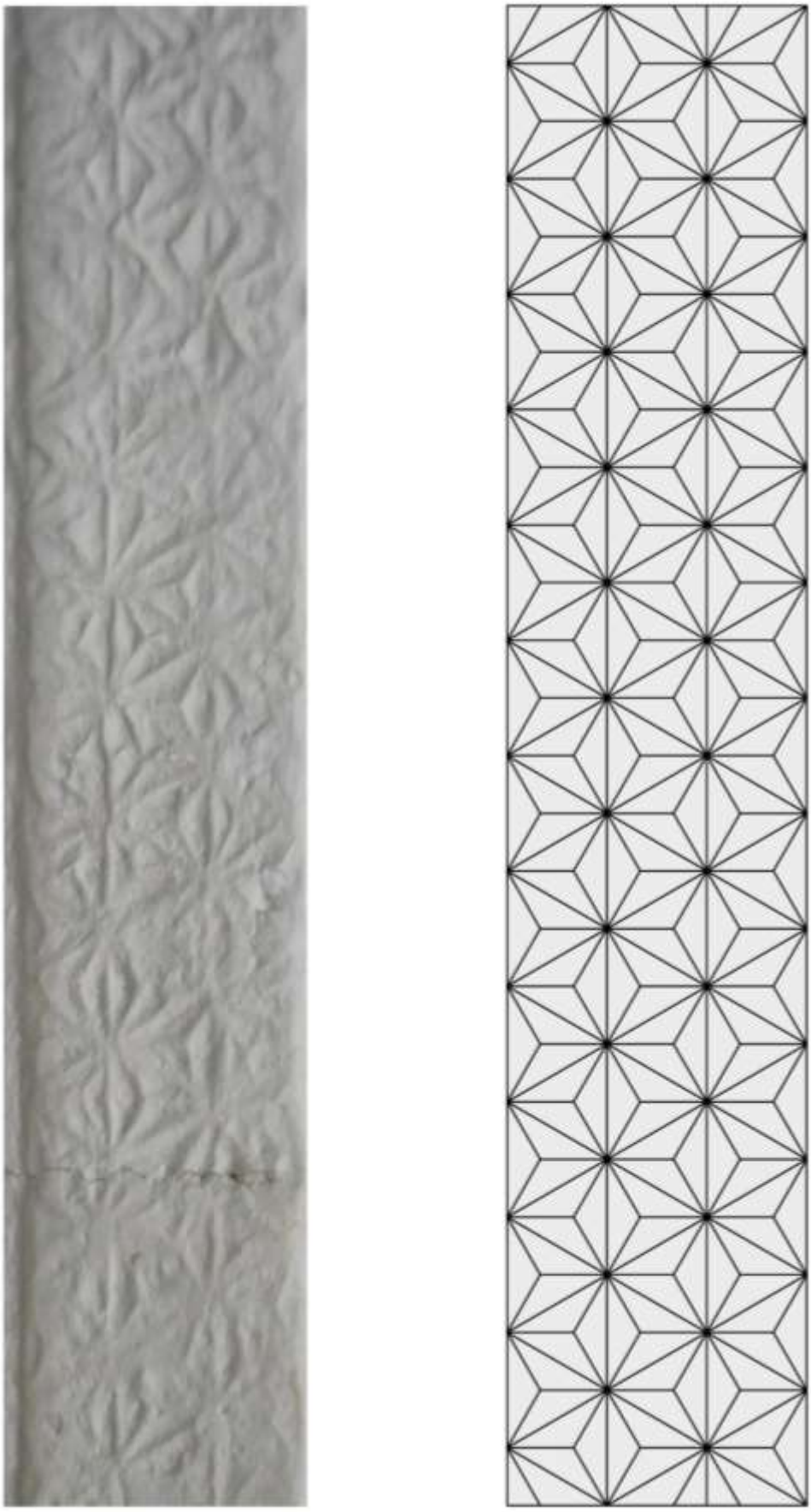
Şekil 23. Mihrap Tüm Desenlerin Yerleri ve İsimlendirilmesi

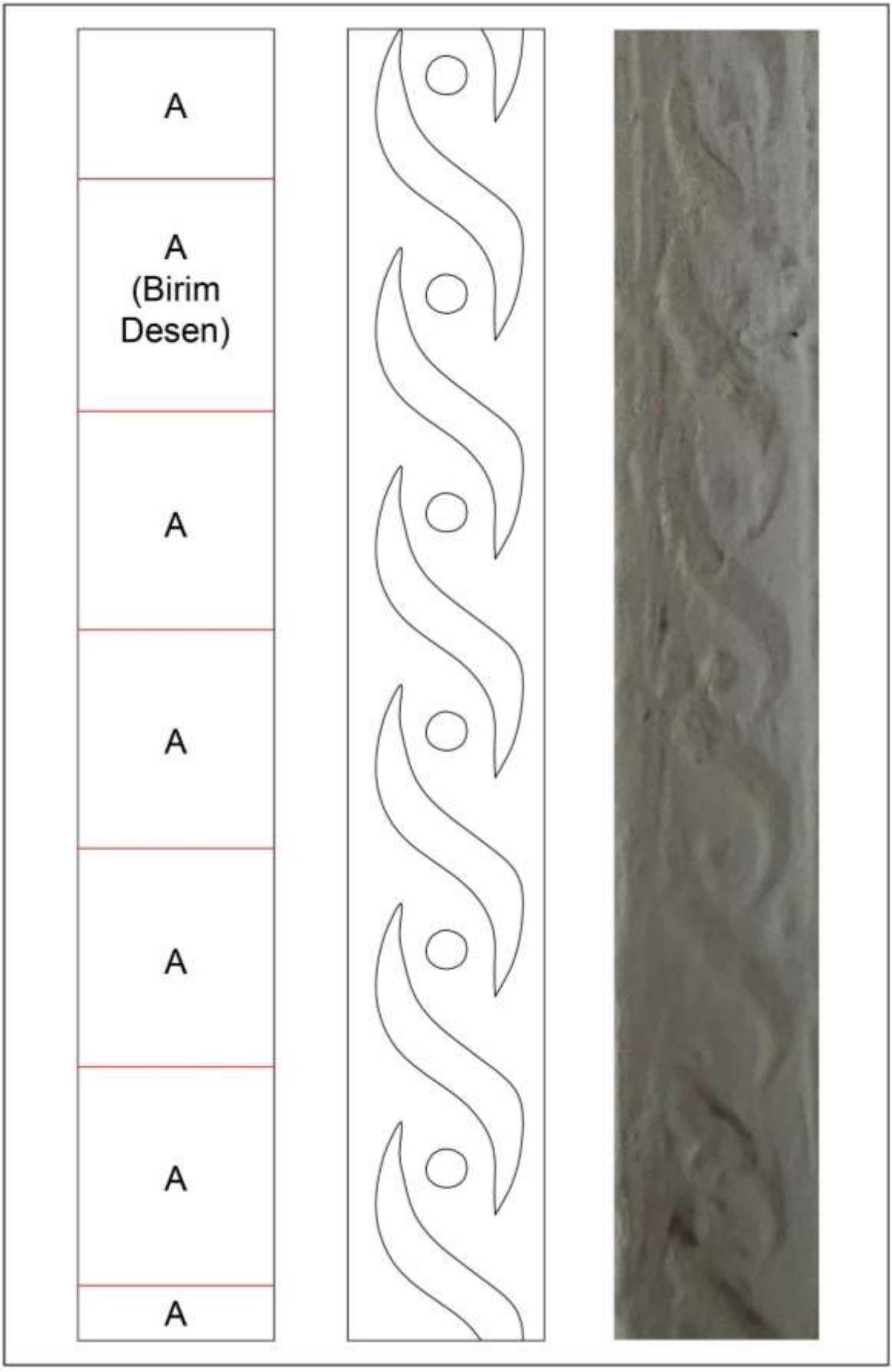
Şekil 24. Mihrap Deseni 1 (MD1)Çizim Aşamaları

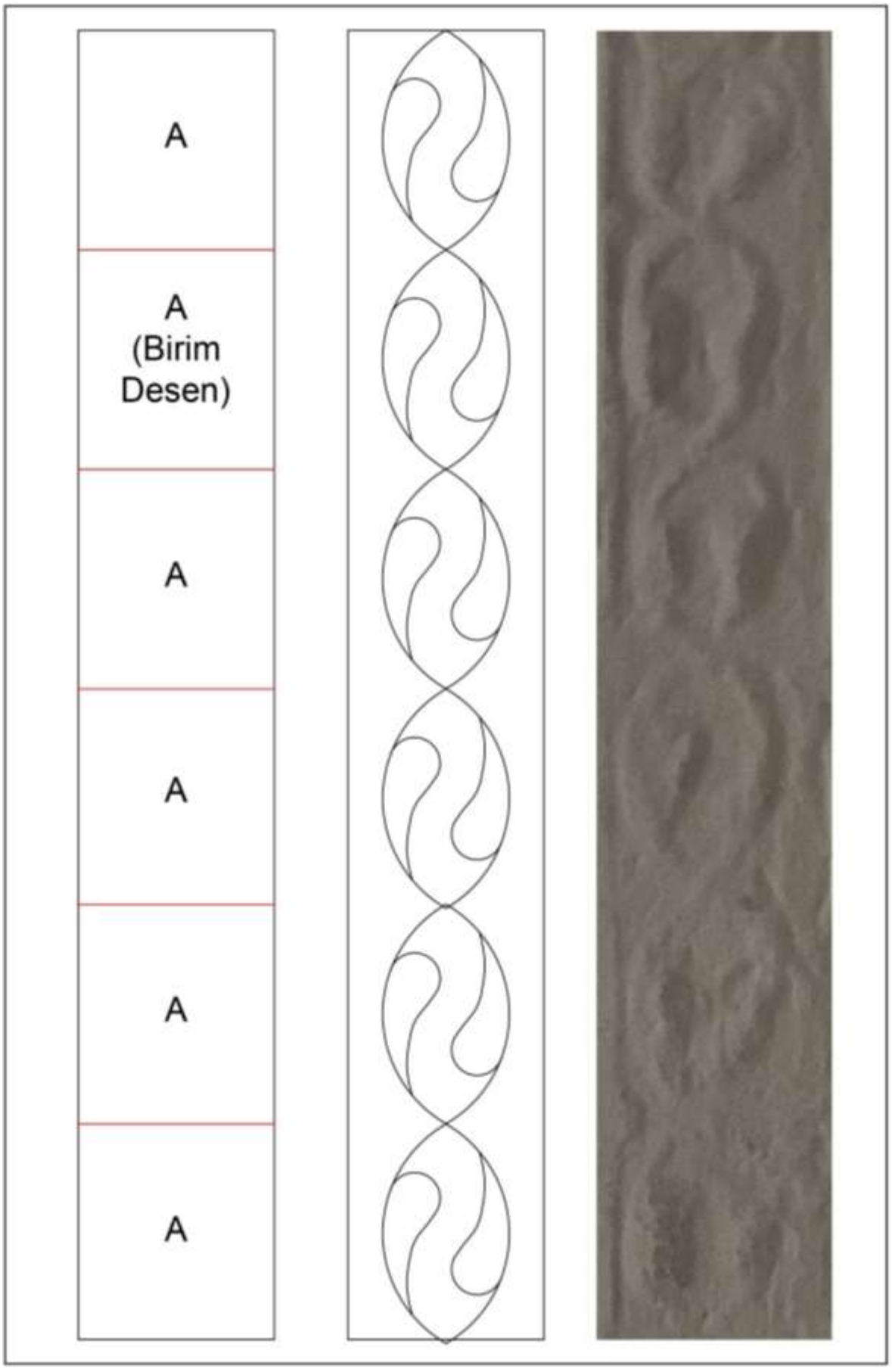
Şekil 25. Mihrap Deseni 1 (MD1)Çizim Aşamaları

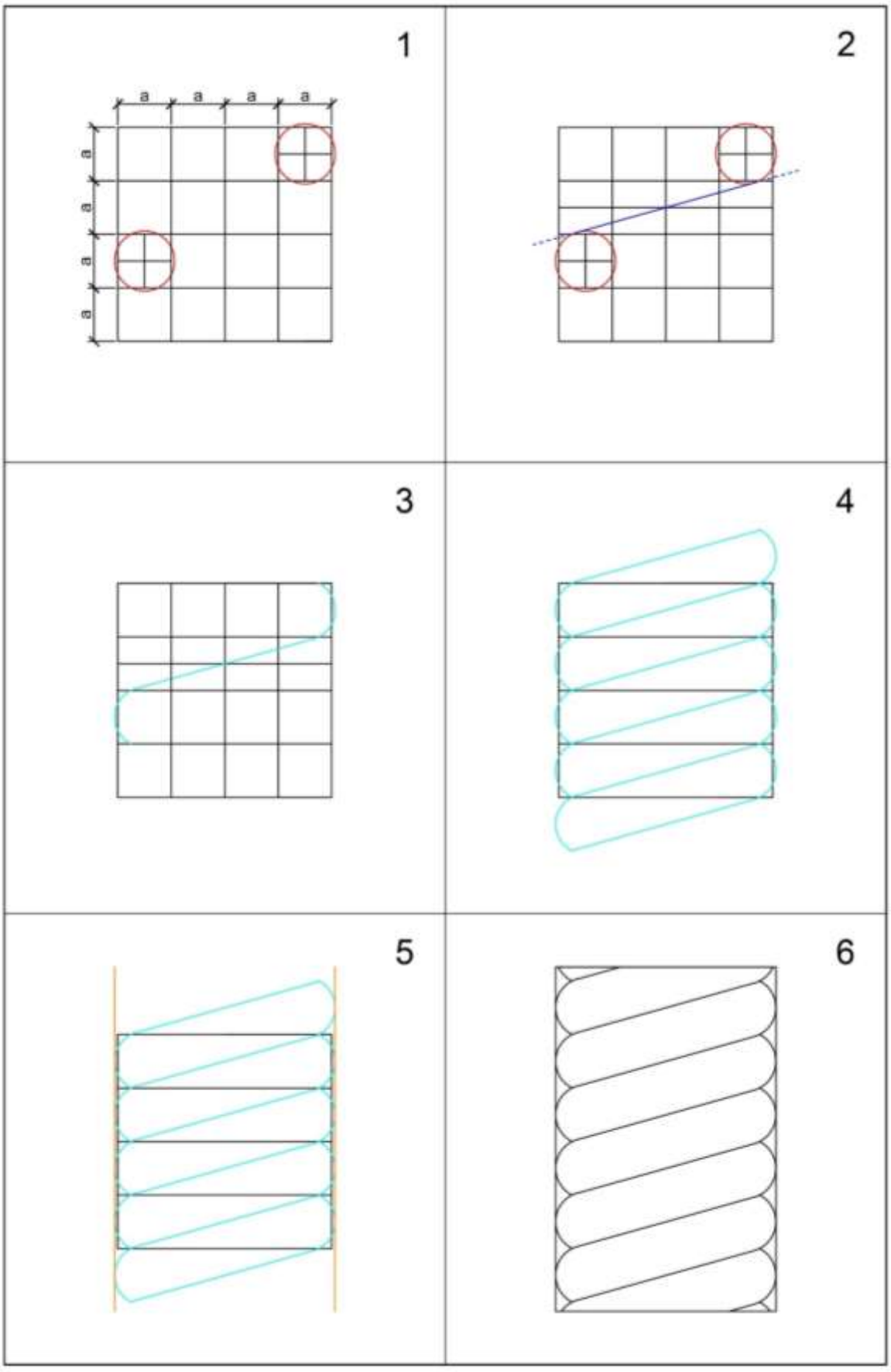
Şekil 26. Mihrap Deseni 1 (MD1)Kompozisyon Birebir Çizimi

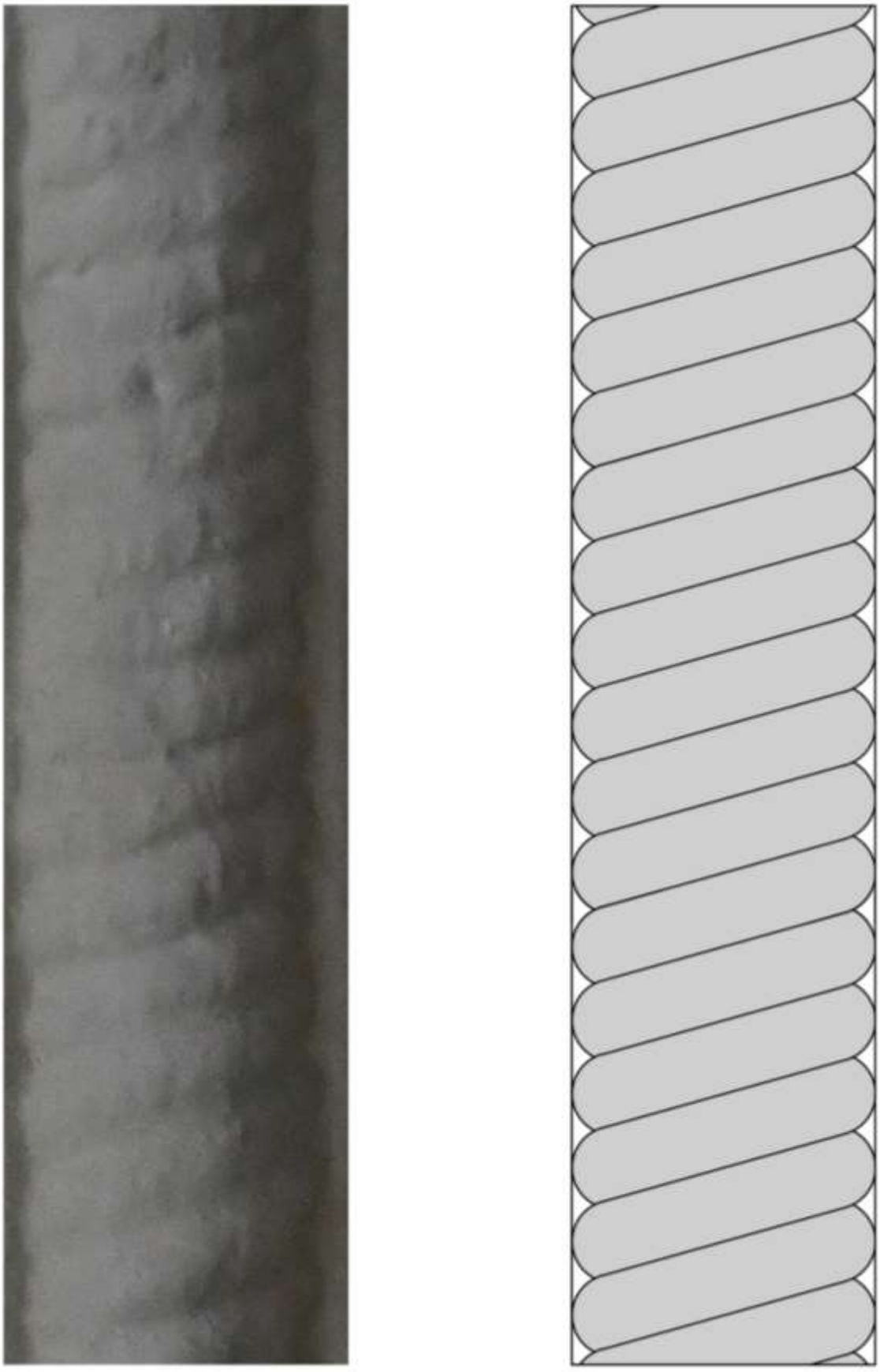
Şekil 27. Mihrap Deseni 2 (MD2) Kompozisyon Tasarımı ve Birebir Çizimi

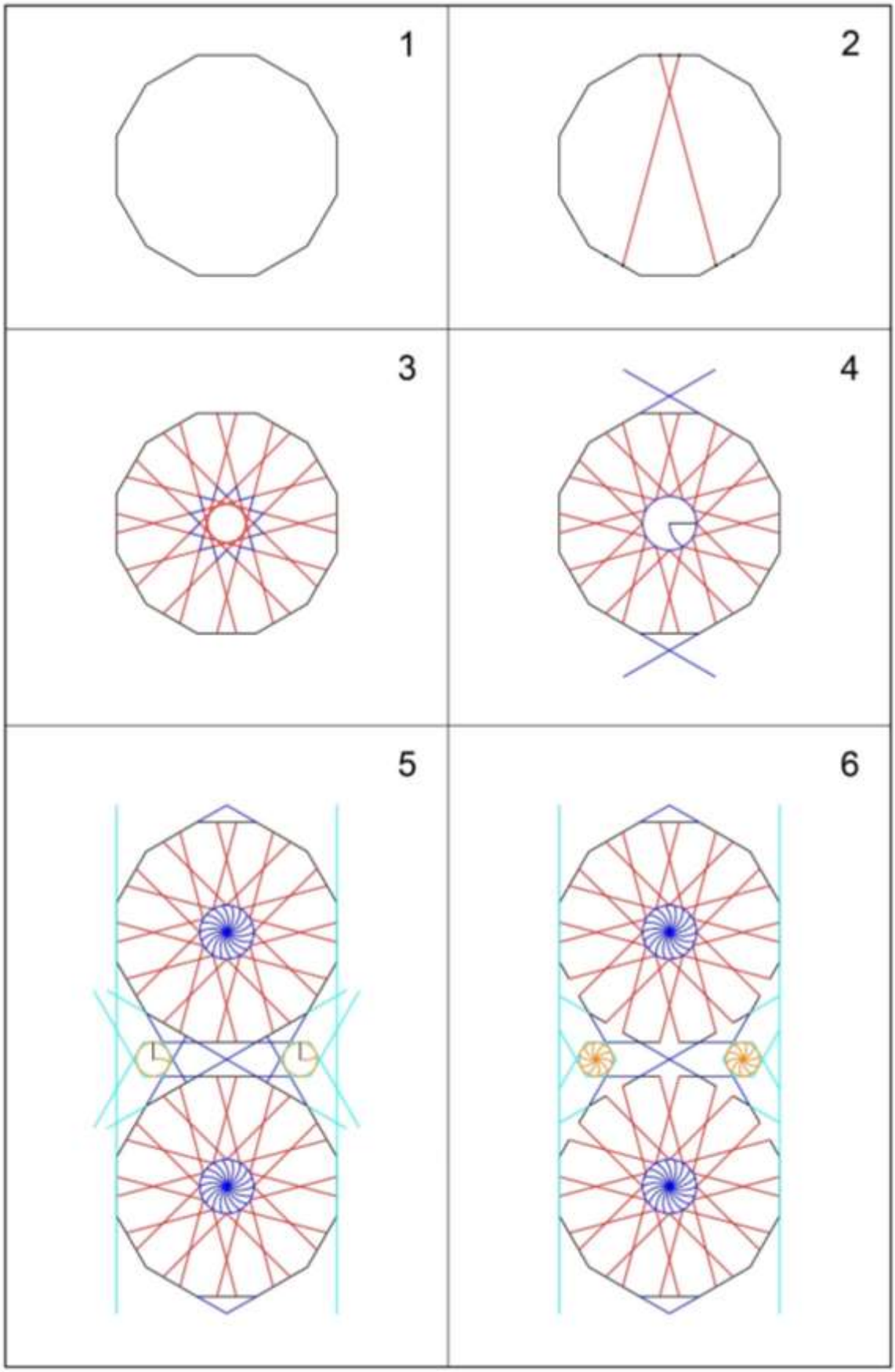
Şekil 28. Mihrap Deseni 3 (MD3) Kompozisyon Tasarımı ve Birebir Çizimi

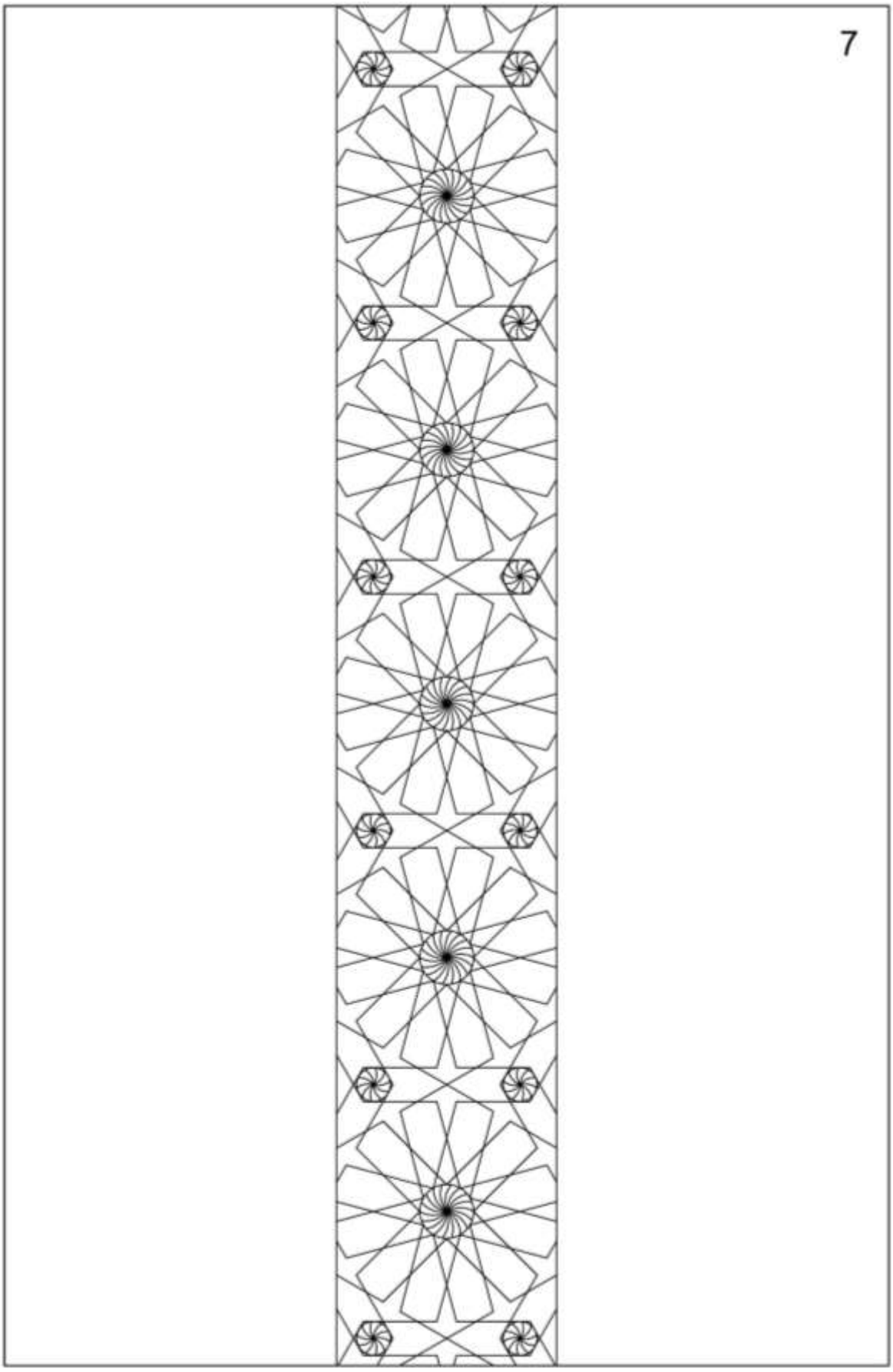
Şekil 29. Mihrap Deseni 4 (MD4) Çizim Aşamaları

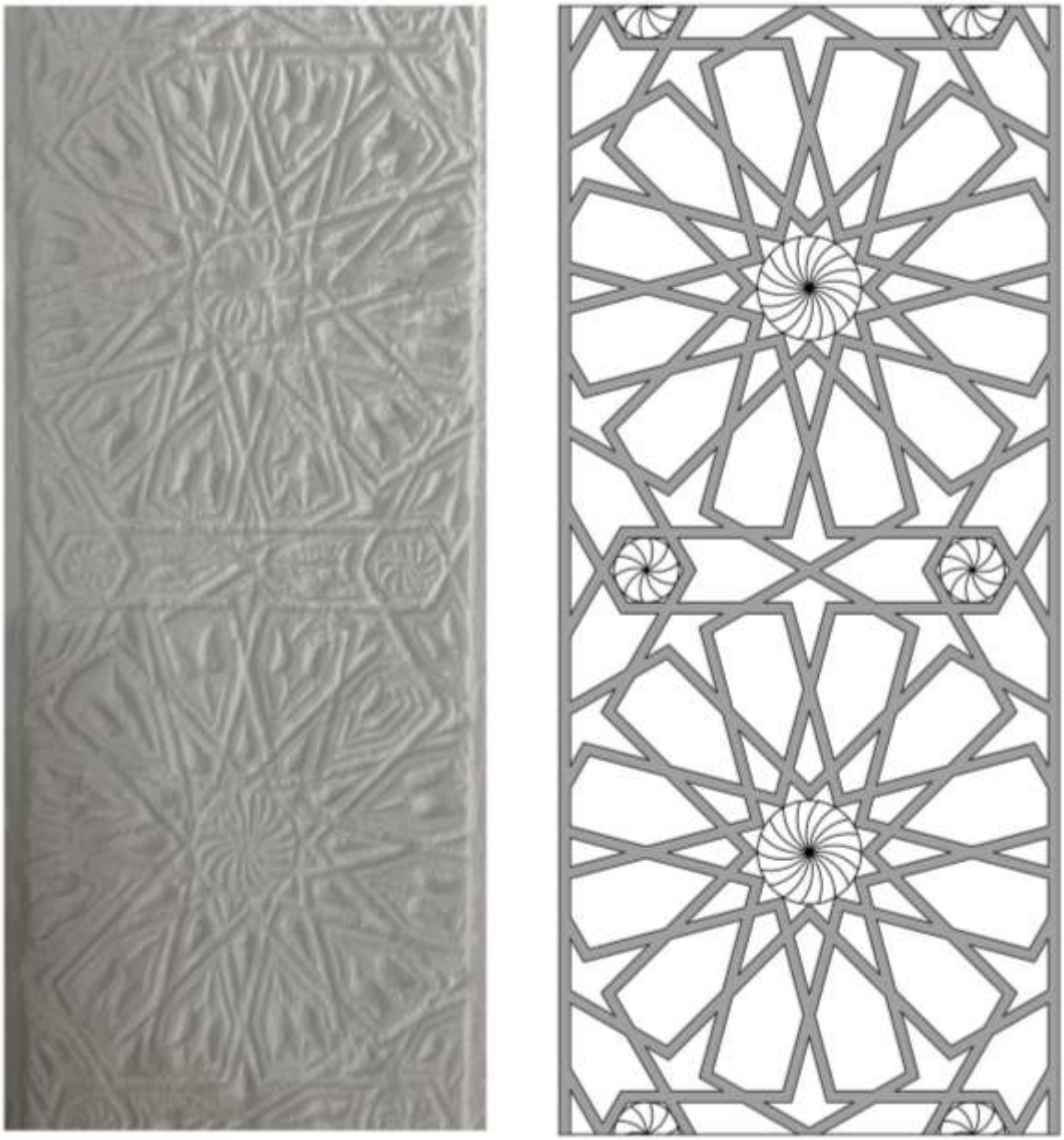
Şekil 30. Mihrap Deseni 4 (MD4)Kompozisyon Birebir Çizimi

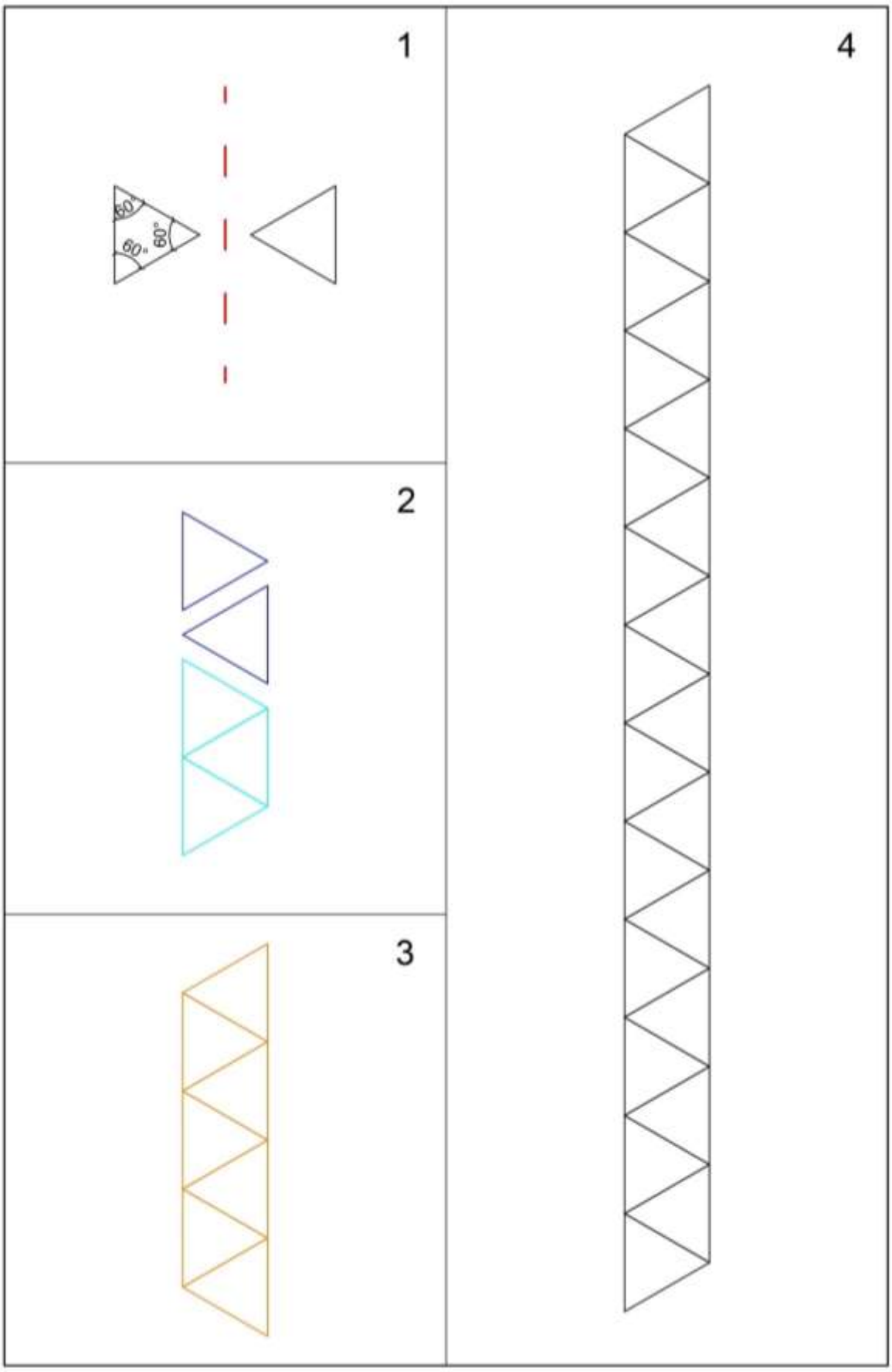
Şekil 31. Mihrap Deseni 5 (MD5)Çizim Aşamaları

Şekil 32. Mihrap Deseni 5 (MD5)Çizim Aşamaları

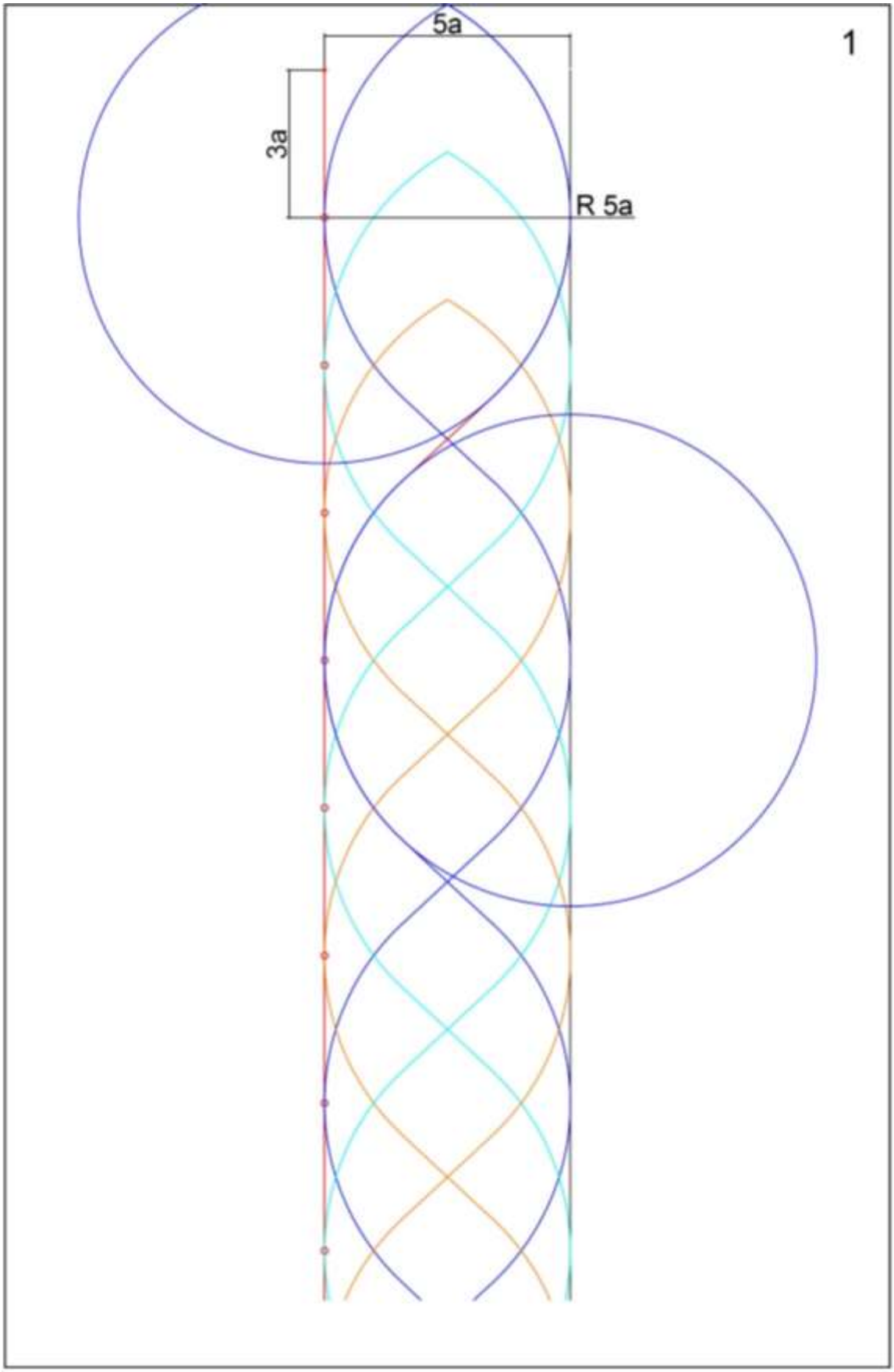
Şekil 33. Mihrap Deseni 5 (MD5) Kompozisyon Birebir Çizimi

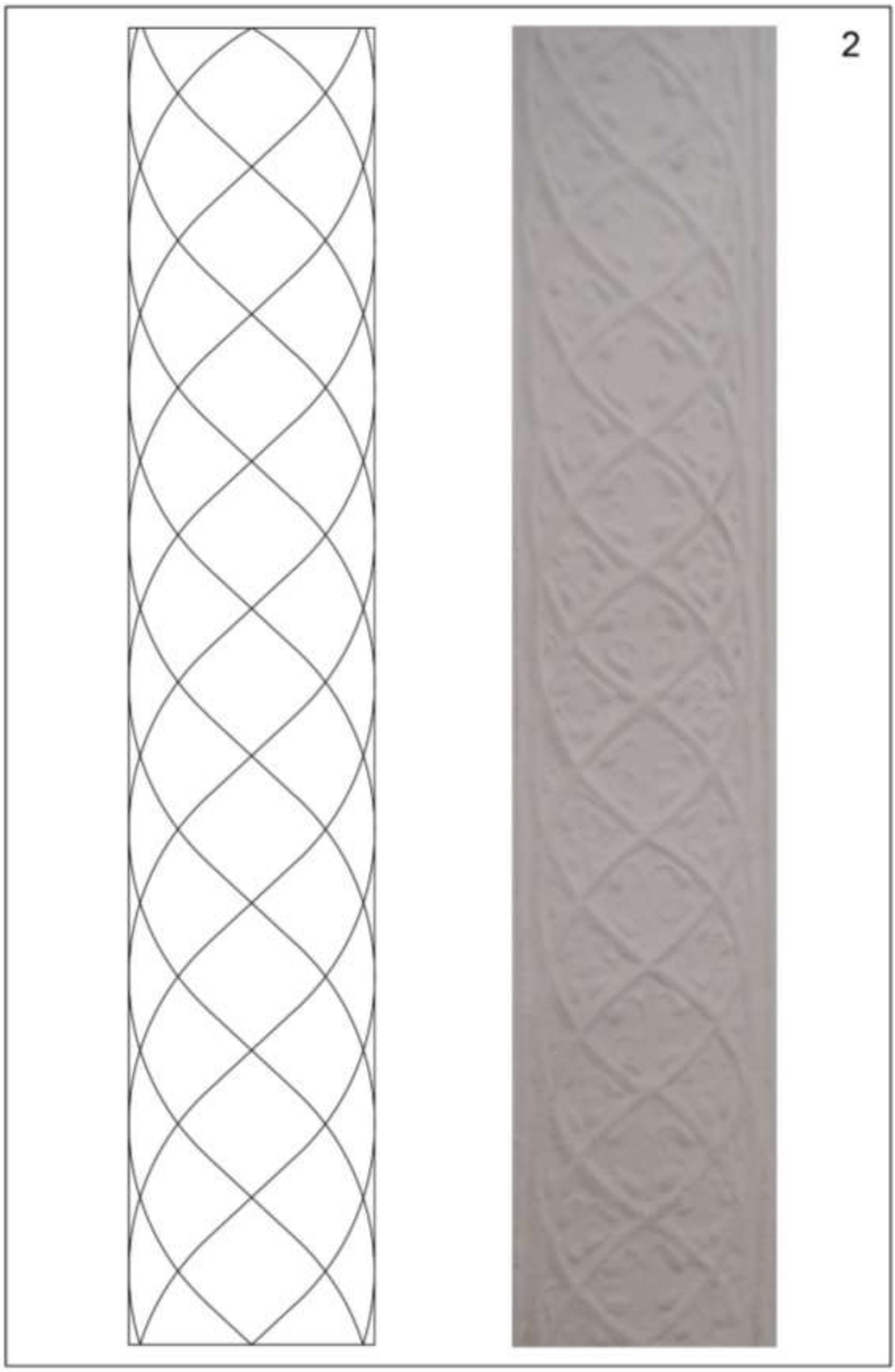
Şekil 34. Mihrap Deseni 6 (MD6)Çizim Aşamaları

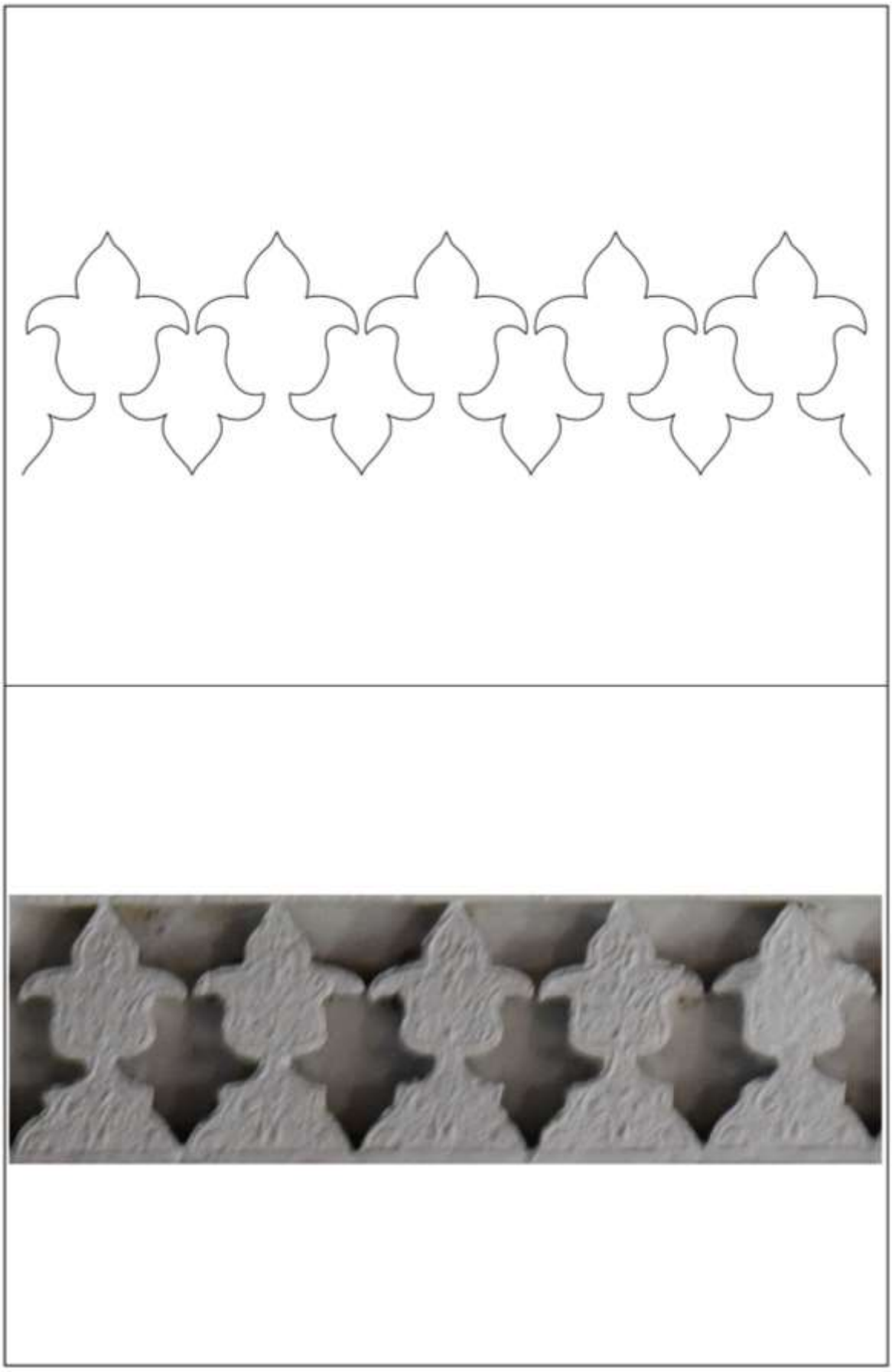
Şekil 35. Mihrap Deseni 6 (MD6)Kompozisyon Birebir Çizimi

Şekil 36. Mihrap Deseni 7 (MD7) Çizim Aşamaları

Şekil 37. Mihrap Deseni 7 (MD7) Kompozisyon Birebir Çizimi

Şekil 38. Mihrap Deseni 8 (MD8) Kompozisyon Birebir Çizimi

Şekil 39. Mihrap Deseni 9 (MD9) Kompozisyon Birebir Çizimi

3.1.3. Minber

Hacı Musa Cami'nin minberi ahşaptan yapılmış olup, yapıldığı döneme ait orijinal karaktere sahiptir. Kapı üzerinde sülüs harflerle Kelime-i Tevhid yazılmıştır ve kenarındaki bordür rumi kalem işi süsleme ile bezenmiştir. Yan aynalıkları ve şerefe altında geometrik desenler vardır. Korkuluklarında ise geometrik ve rumi desenler yer alır. Batı tarafındaki süpürgelik/pabuçluk kısmında yıldız desenli geometrik süslemeler yer alır, doğu tarafı ise boş bırakılmıştır. Külahında yıldız desenli süslemeler mevcuttur.

Şekil 40. Hacı Musa Cami Minberi (Fotoğraf: Fatma Köse)

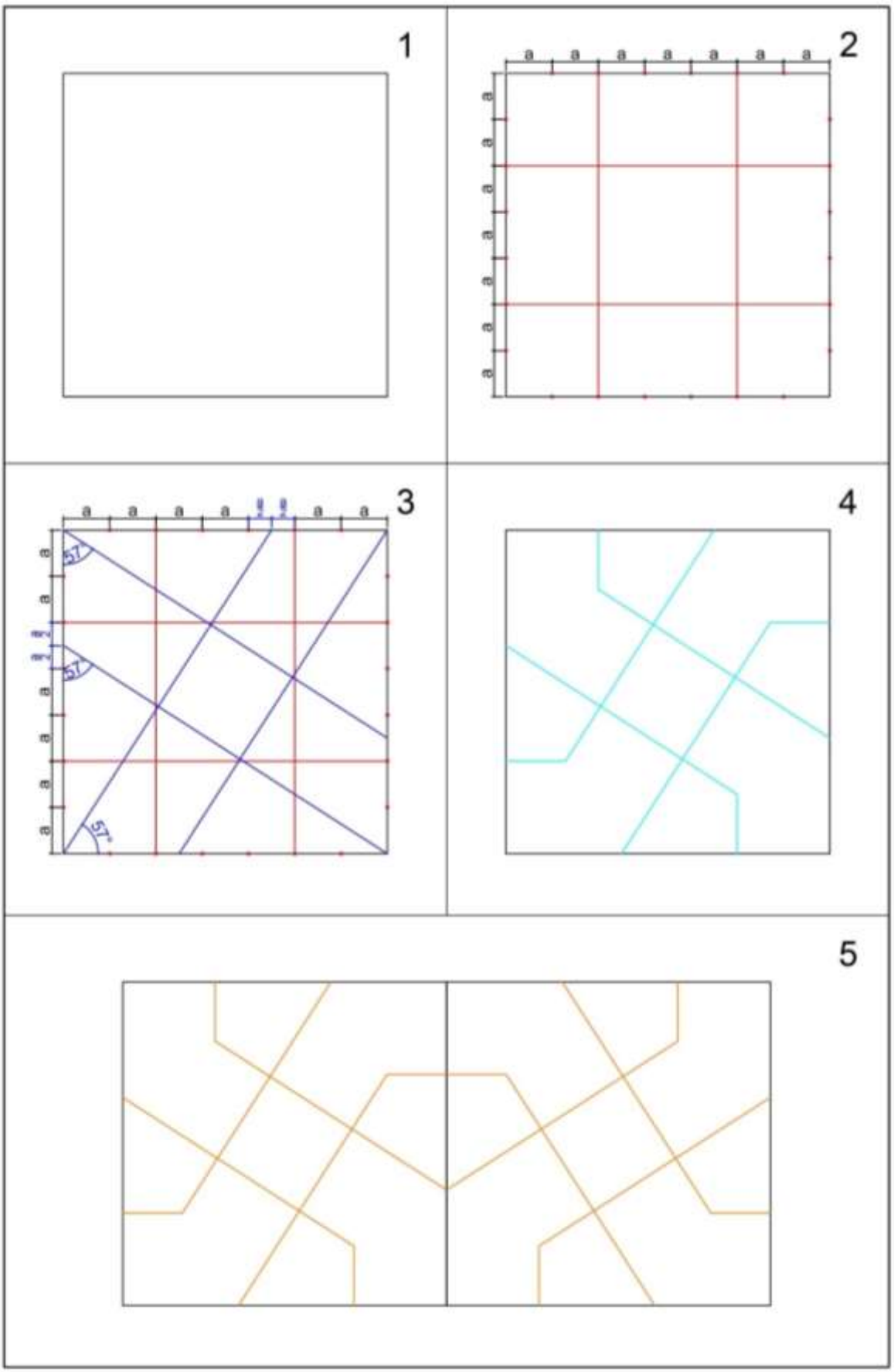
Minber Doğu Tarafı Desenleri

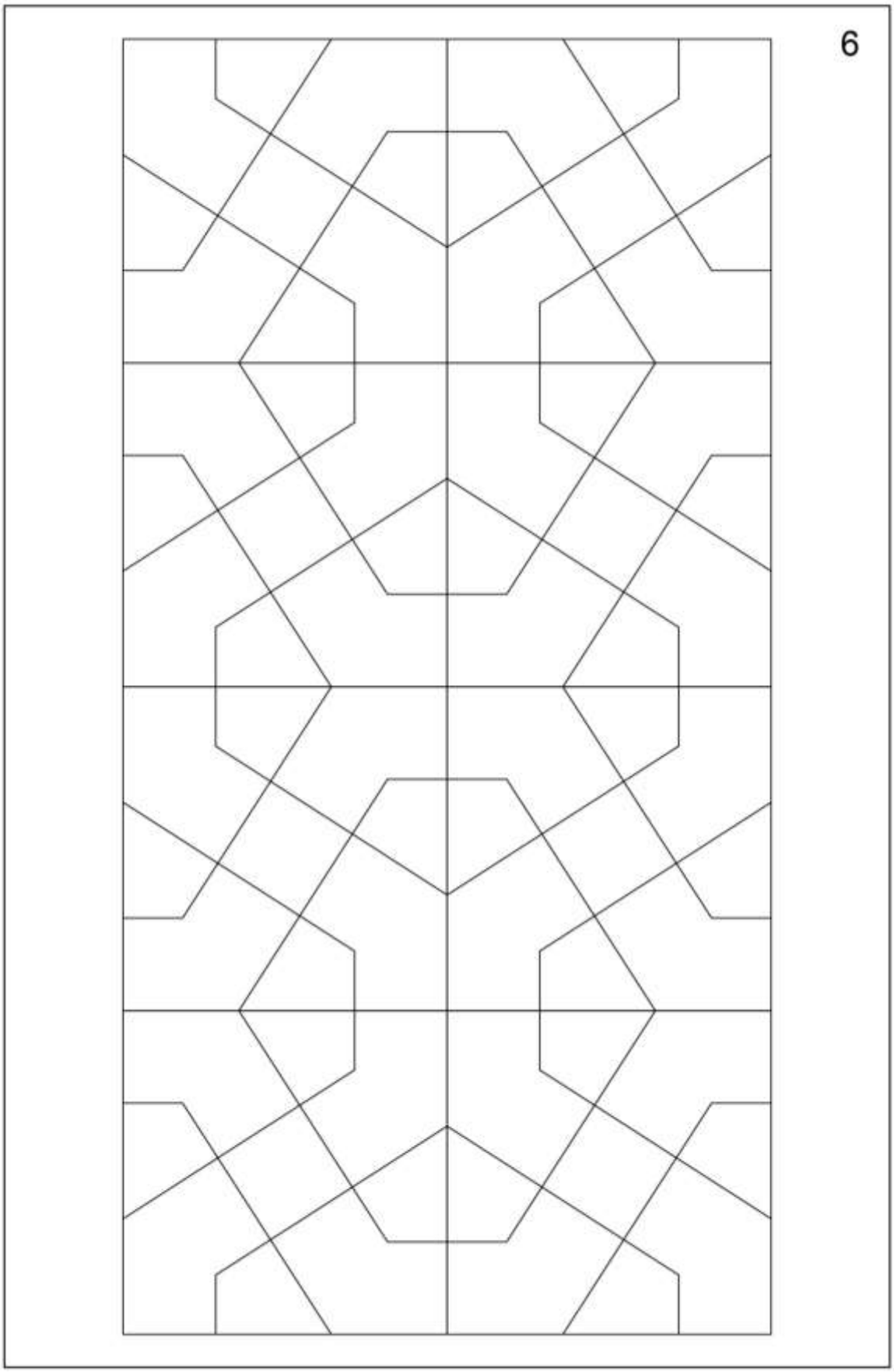
Şekil 41. Hacı Musa Cami Minberi Doğu Tarafında Yer Alan Desenler (Fotoğraf: Fatma Köse)

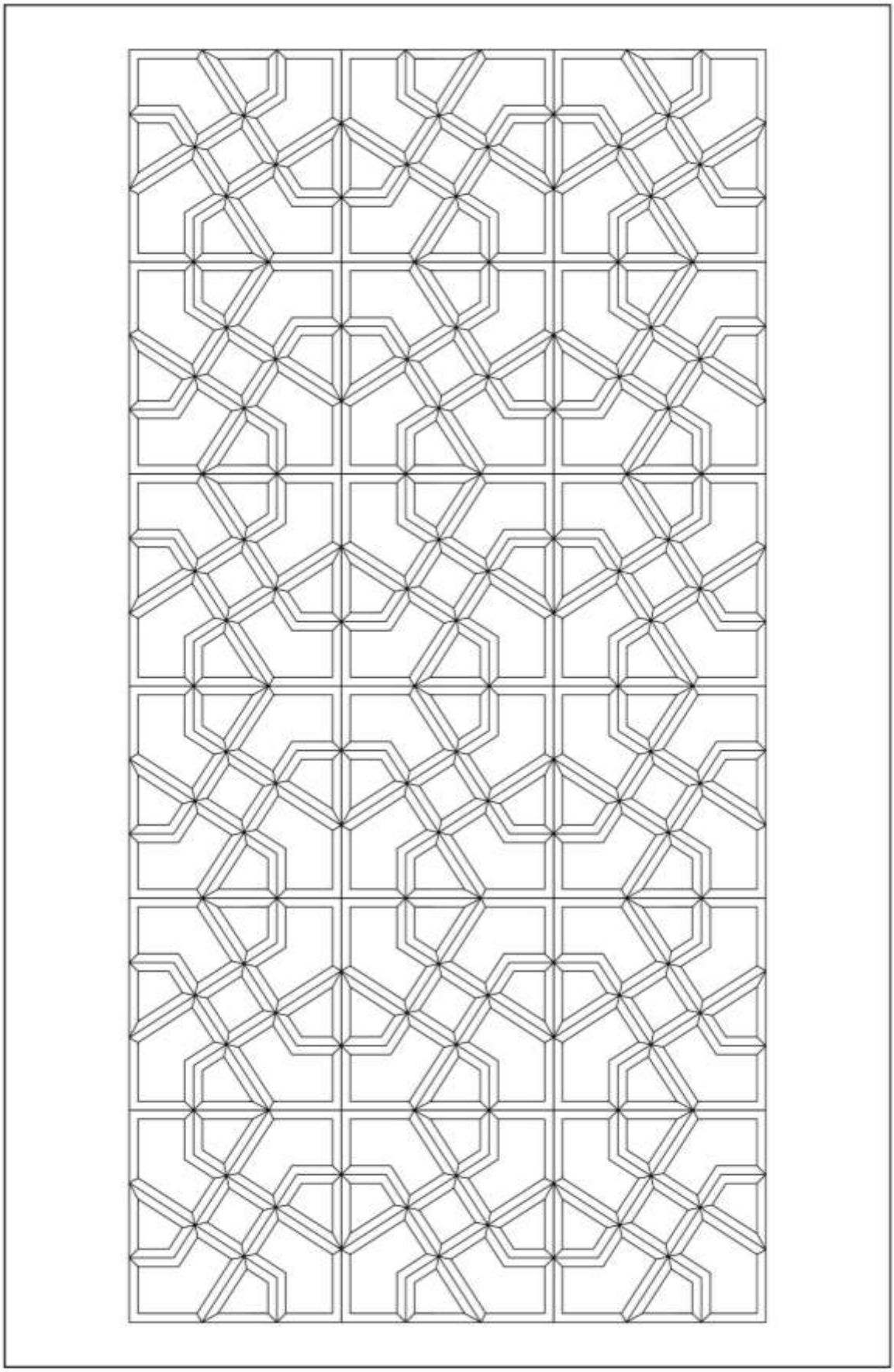
Şekil 42. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni (Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 43. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları

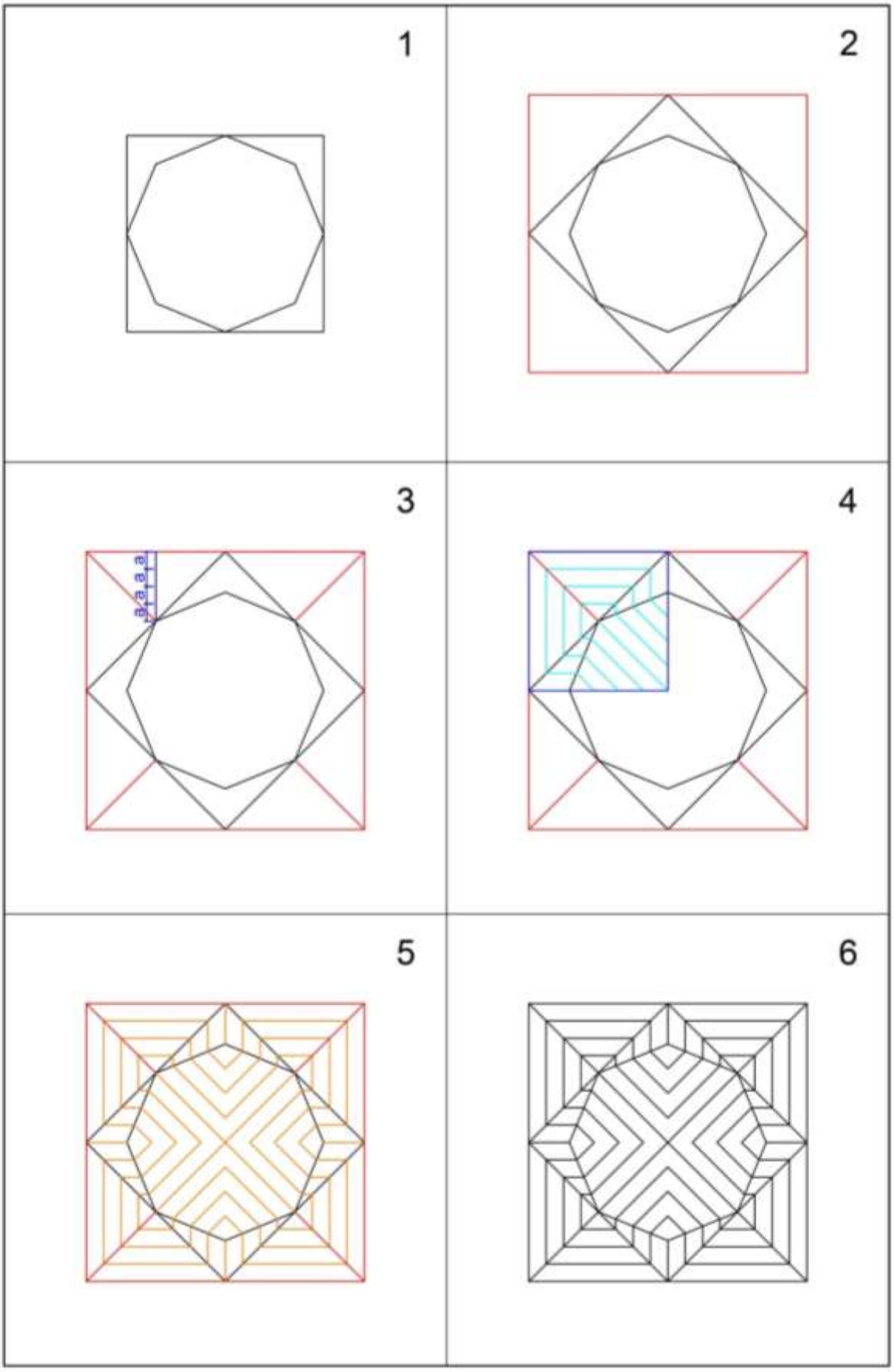
Şekil 44. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları

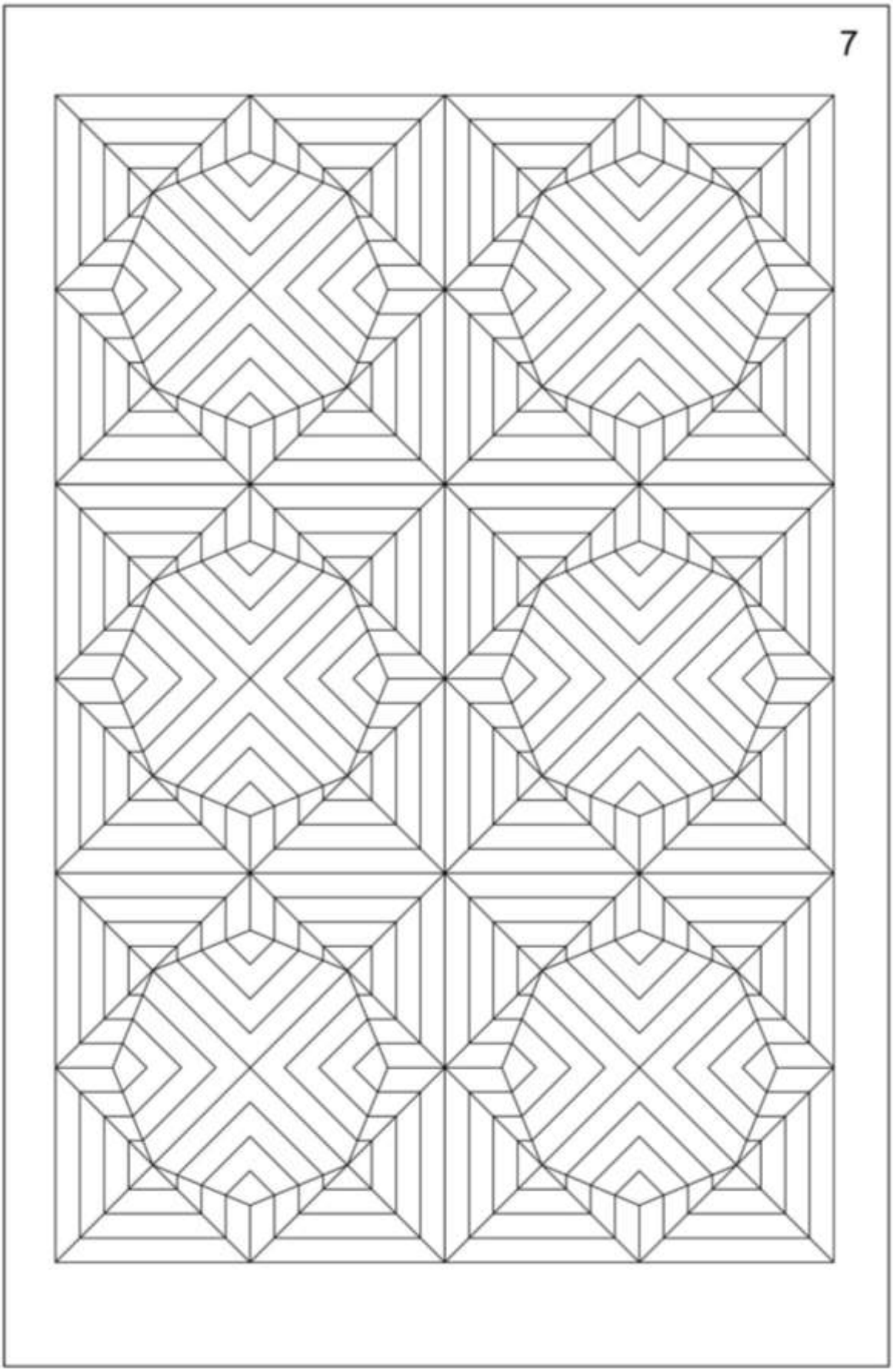
Şekil 45. Minber Doğu Köşk Altı ve Korkuluğu Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

Şekil 46. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni (Fotoğraf: Fatma Köse)

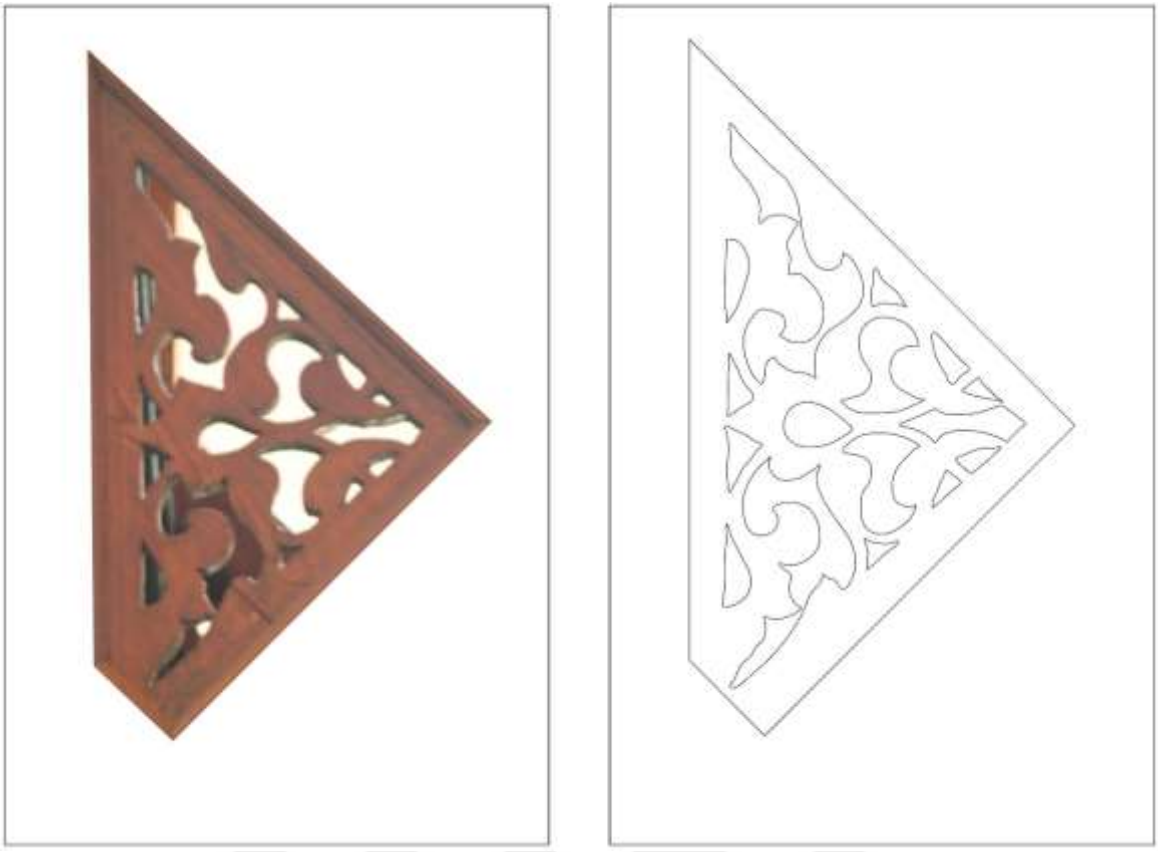
Şekil 47. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni Çizim Aşamaları

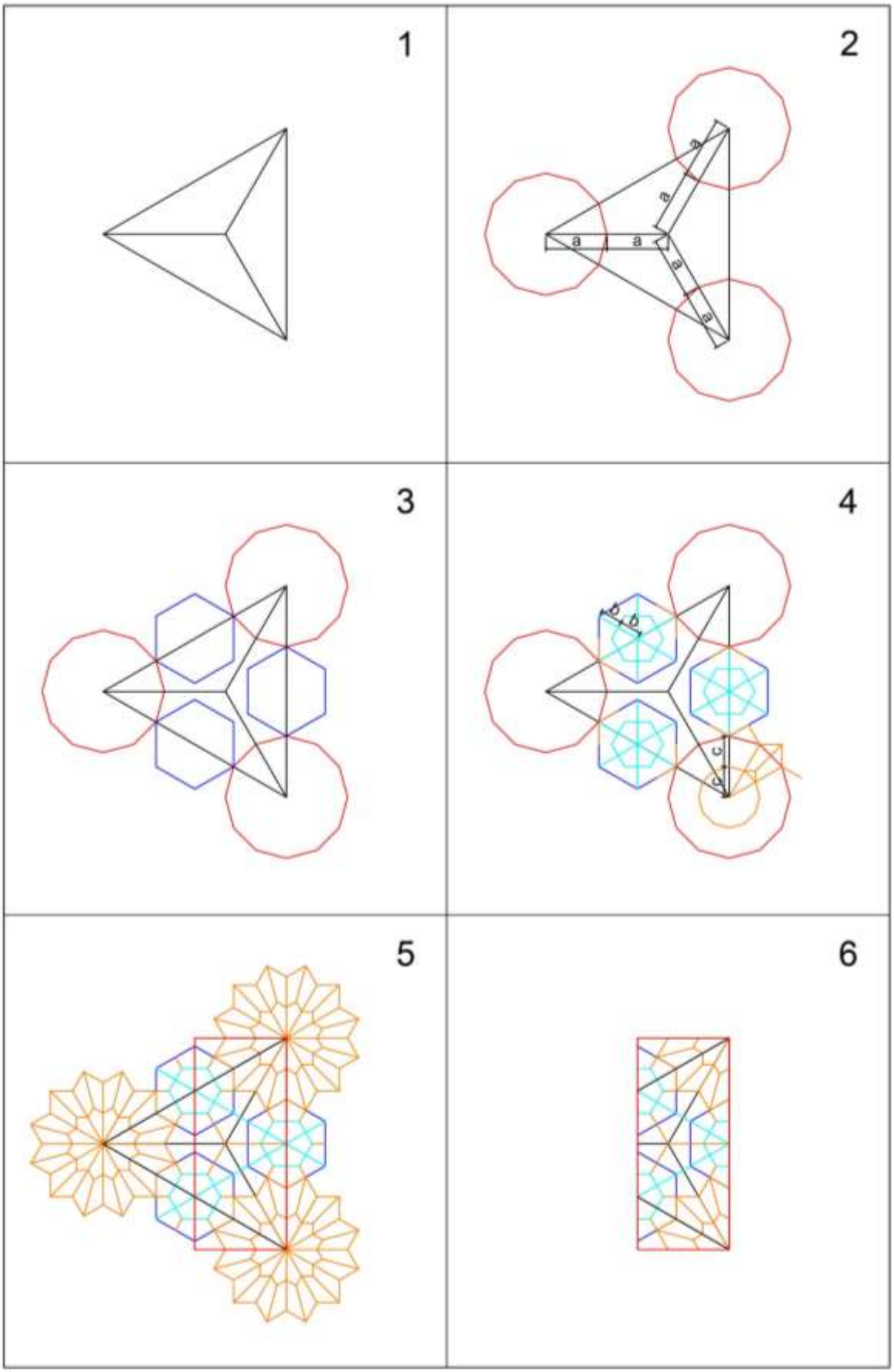
Şekil 48. Minber Doğu Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

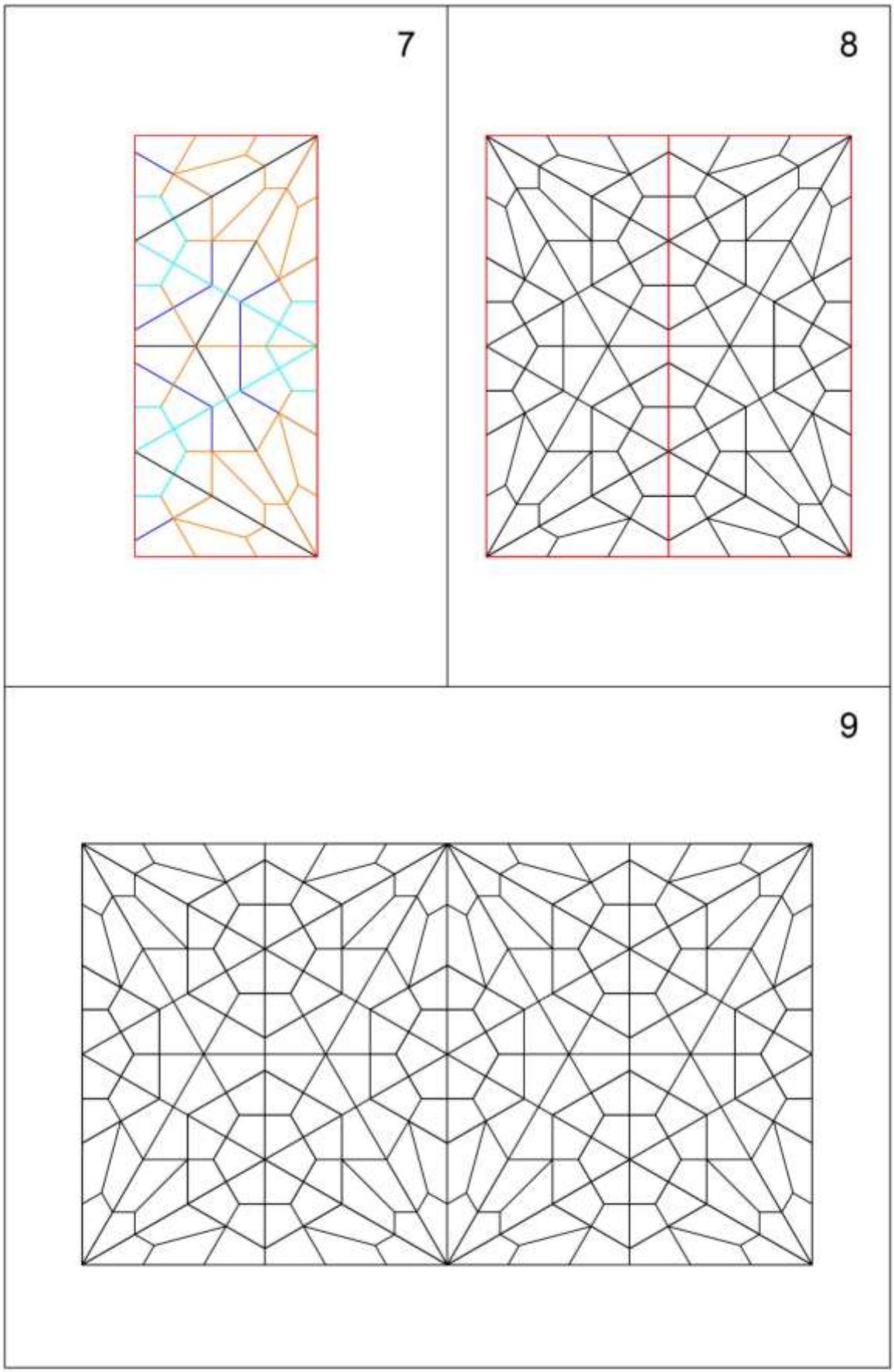
Şekil 49. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Desenleri Numaraları (Fotoğraf: Fatma Köse)

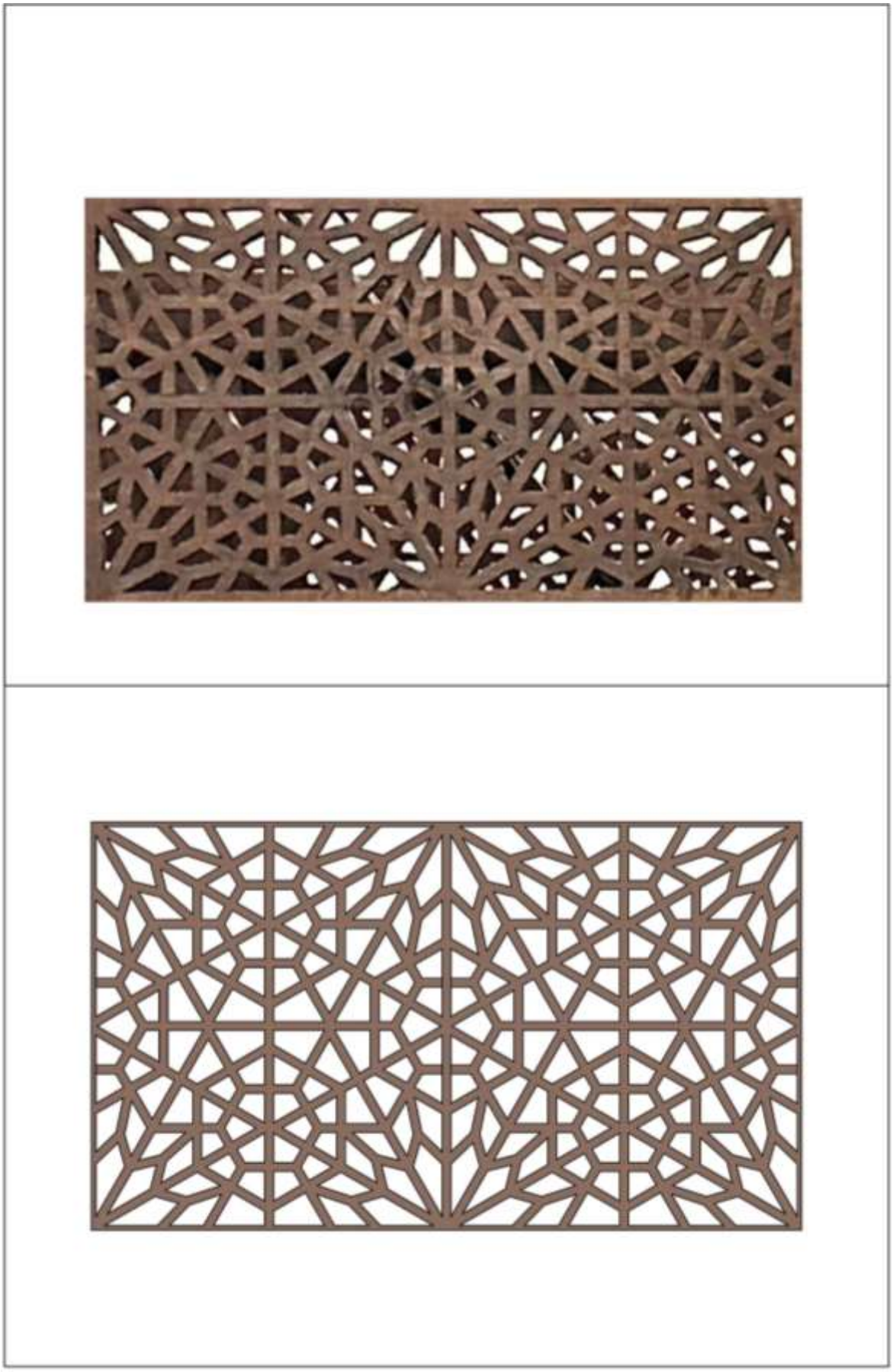
Şekil 50. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 1 Birebir Çizimi

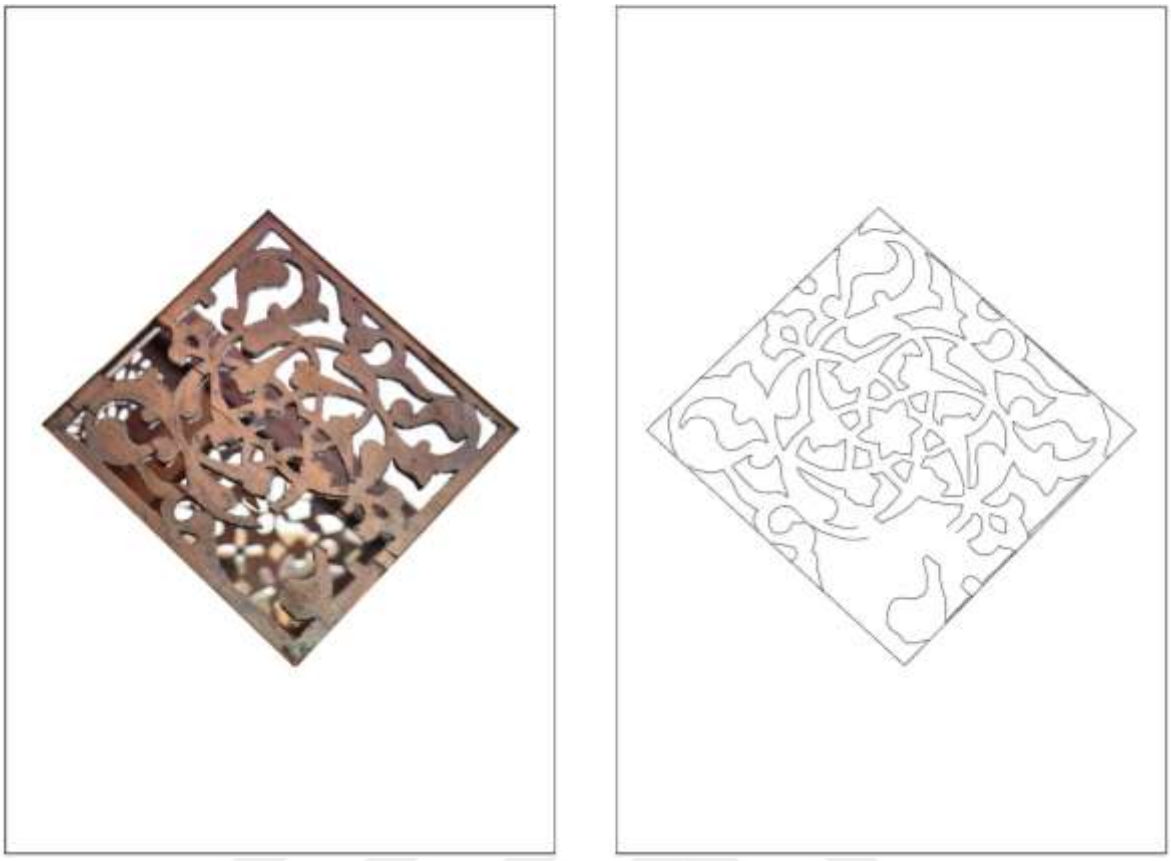
Şekil 51. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları

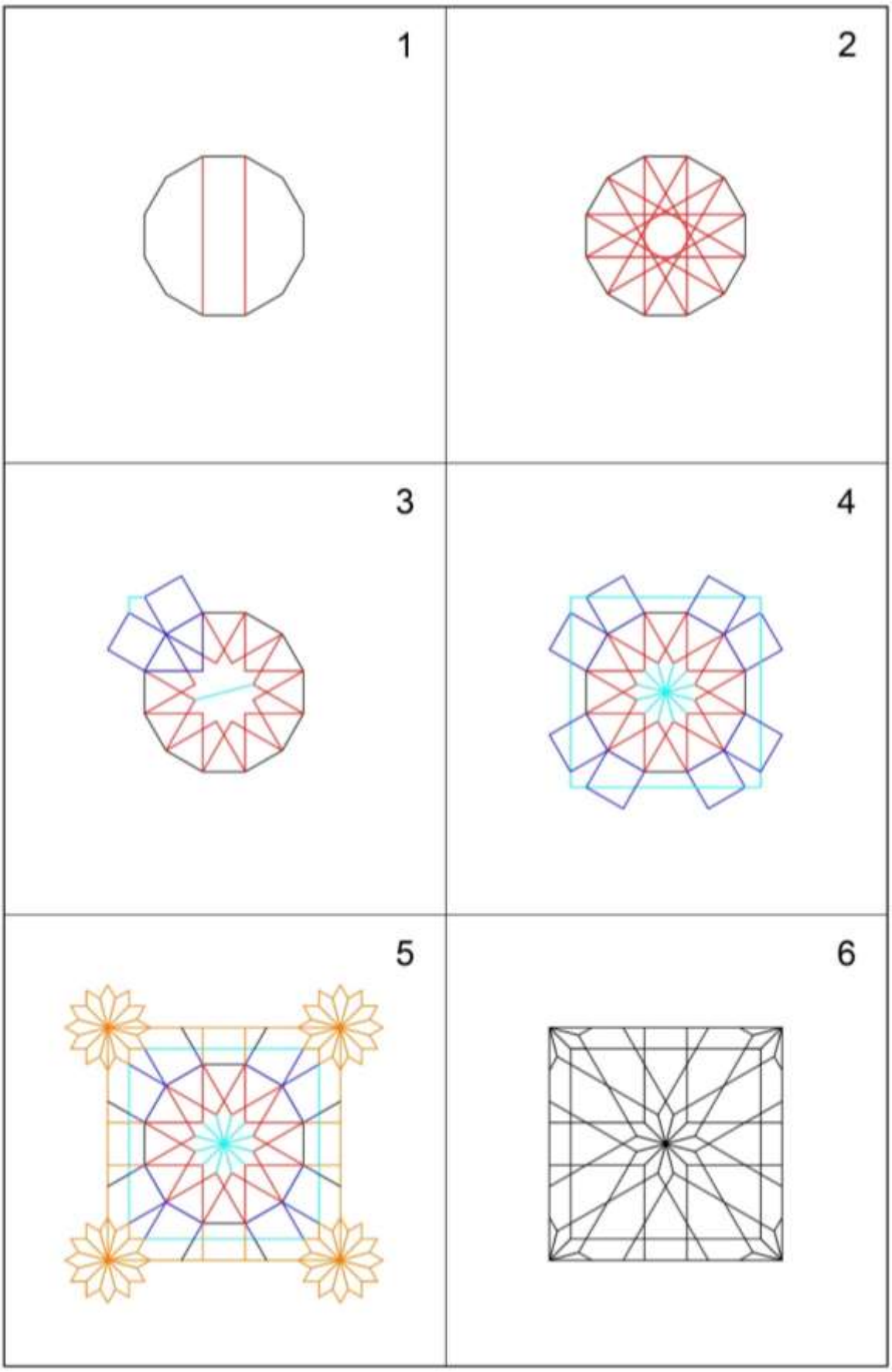
Şekil 52. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi

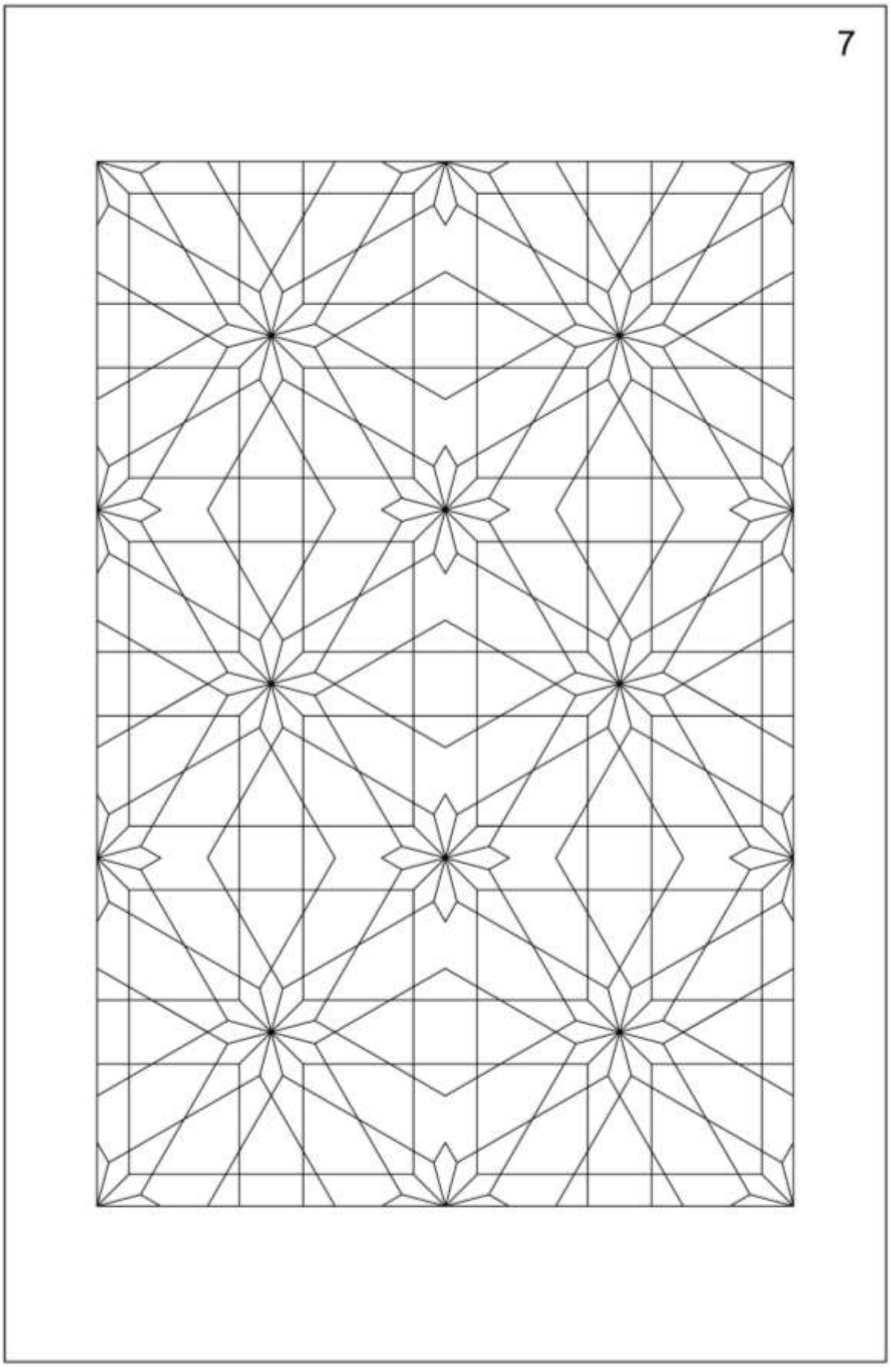
Şekil 53. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 2 Kompozisyon Birebir Çizimi

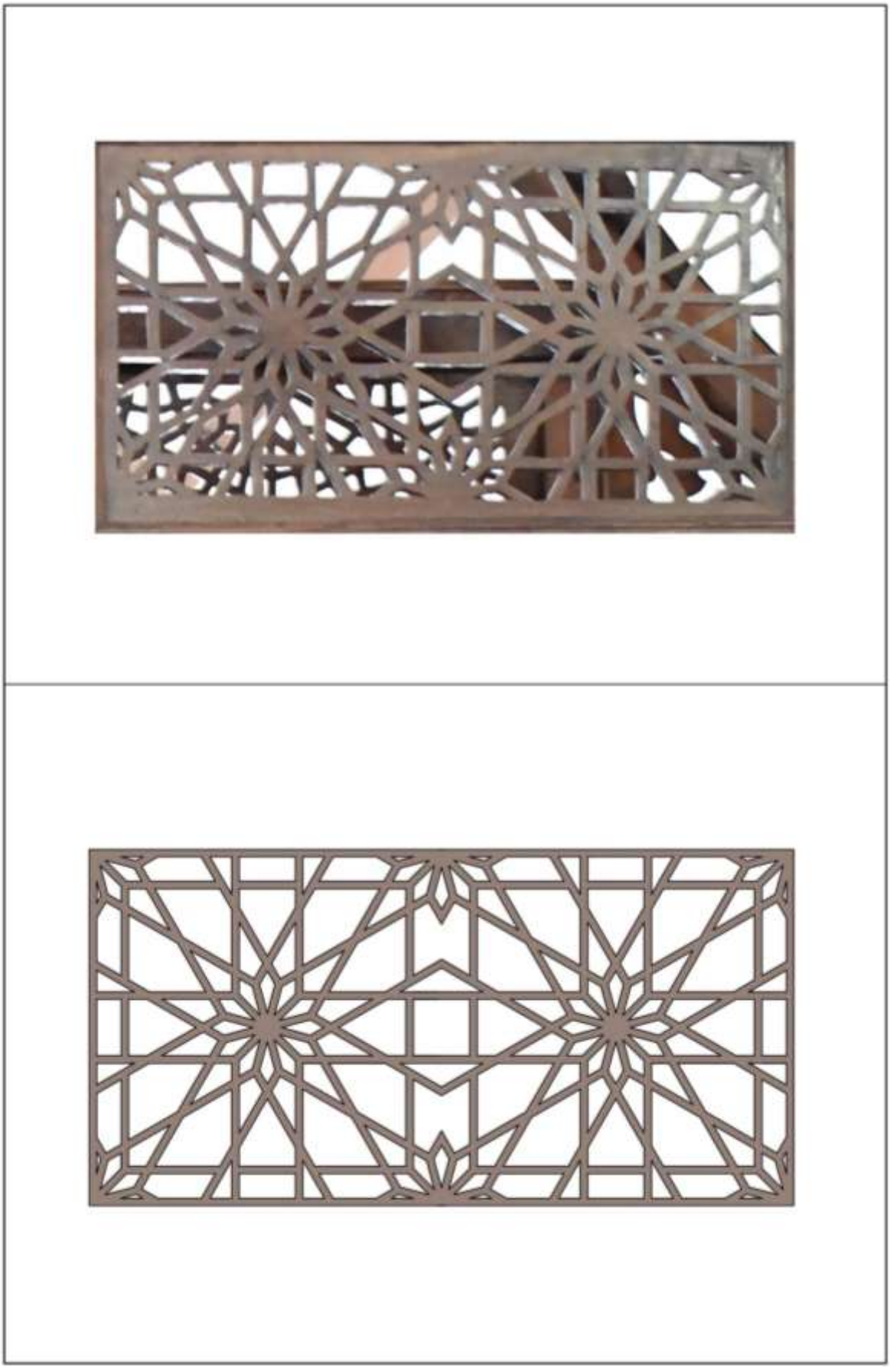
Şekil 54. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 3 Birebir Çizimi

Şekil 55. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları

Şekil 56. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Çizimi

Şekil 57. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Birebir Çizimi

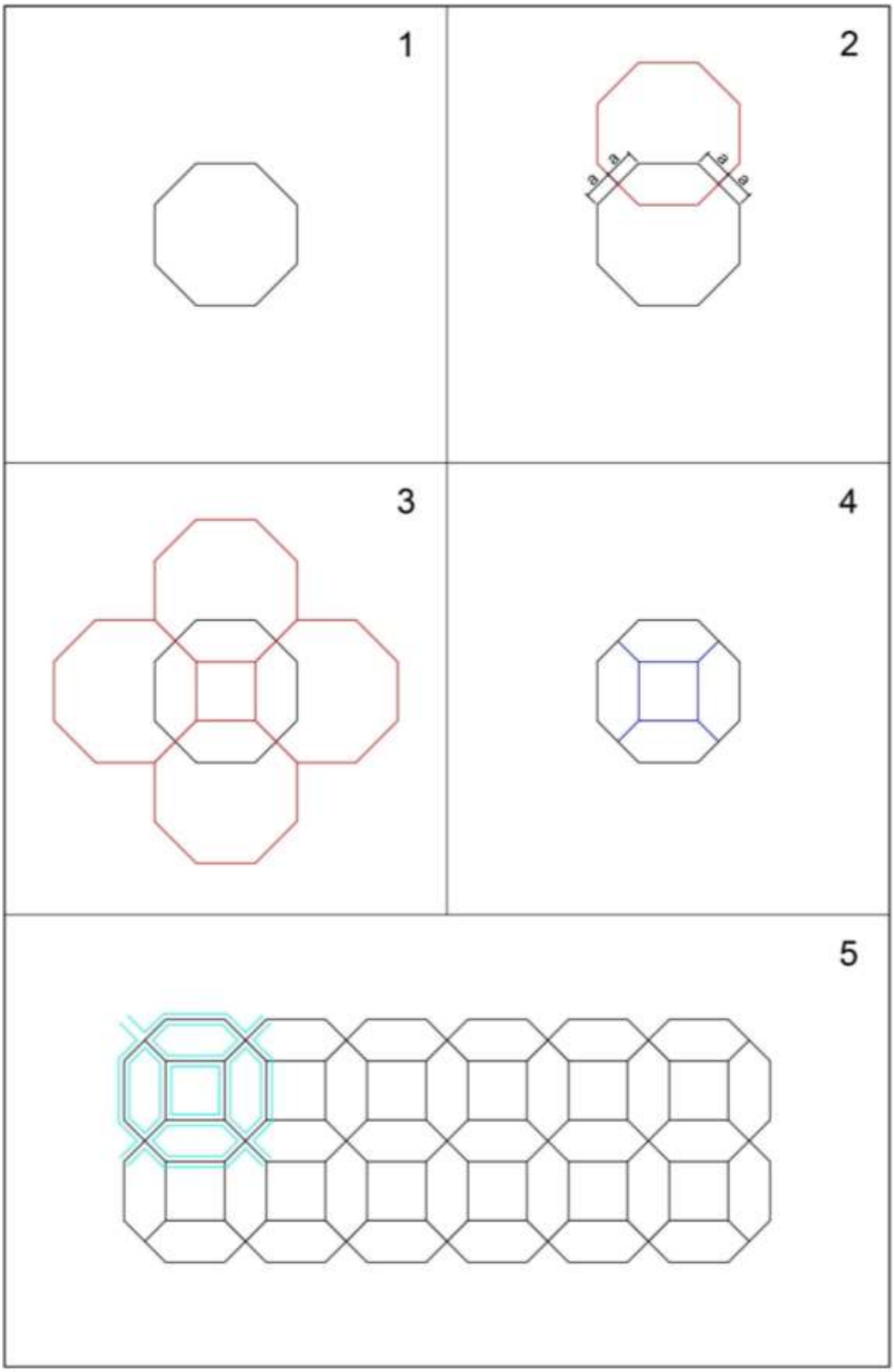

Şekil 58. Minber Doğu Merdiven Korkuluk Deseni 5 Birebir Çizimi

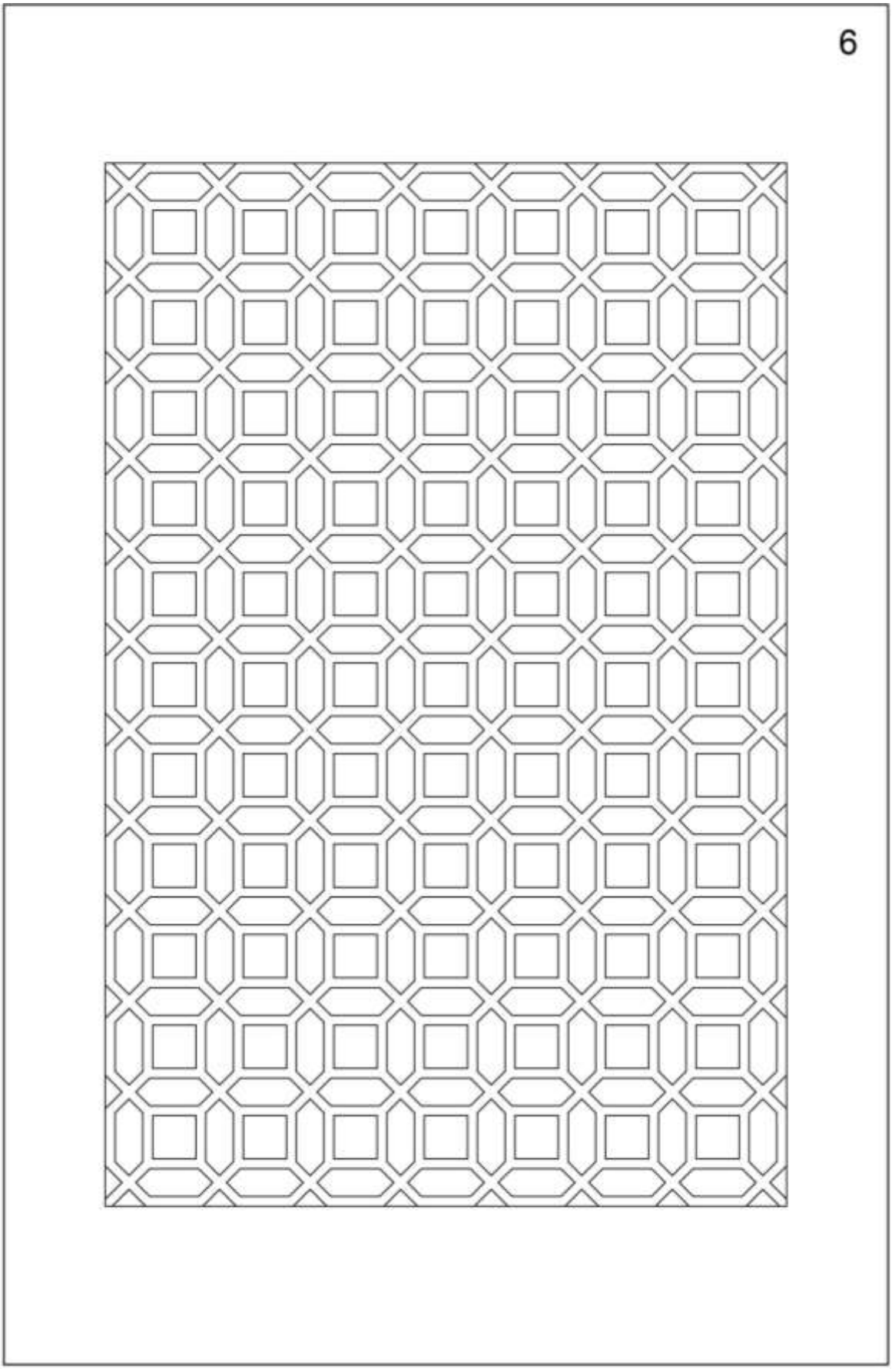
Minber Batı Tarafı Desenleri

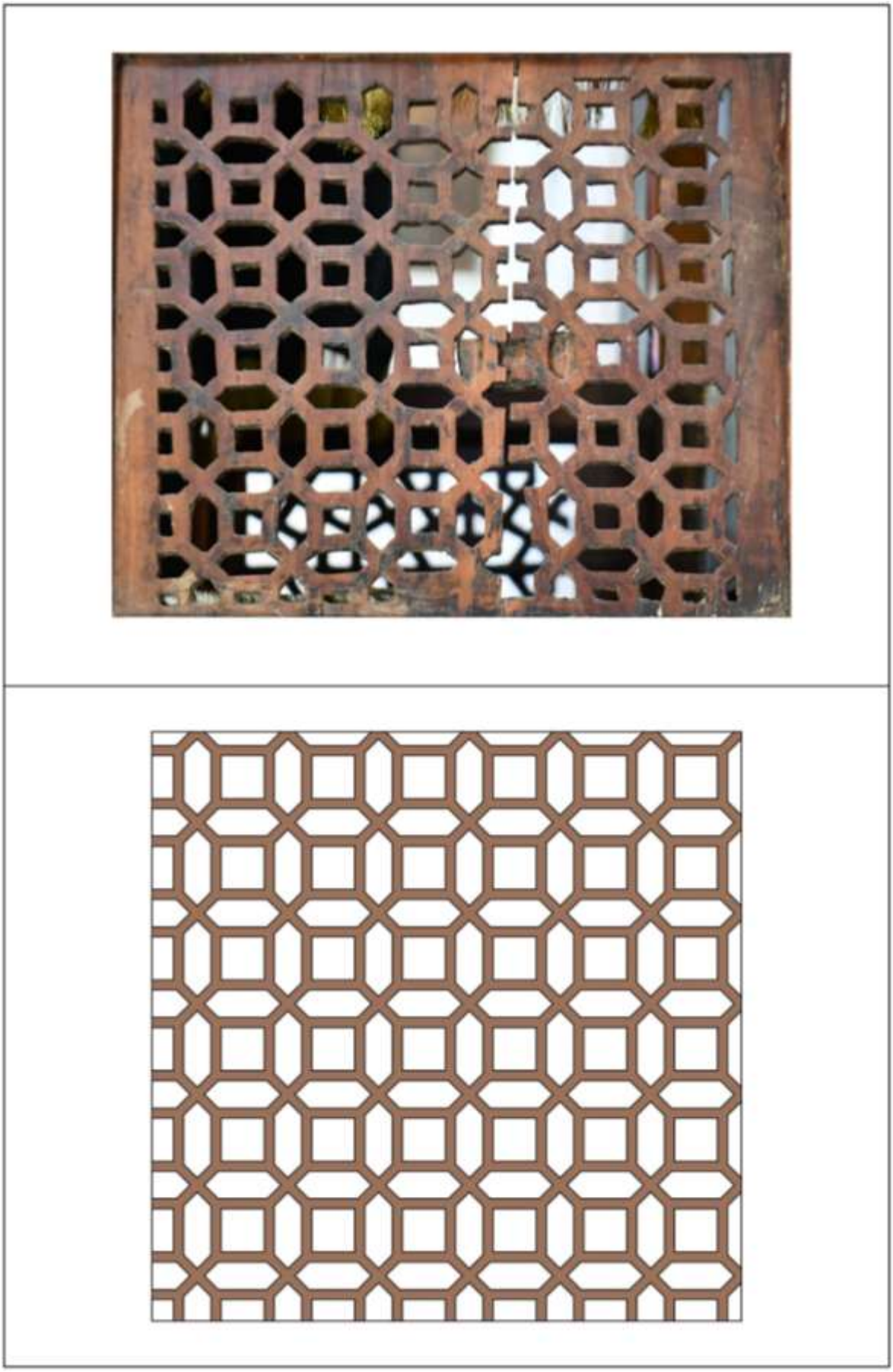
Şekil 59. Hacı Musa Cami Minberi Batı Tarafında Yer Alan Desenler (Fotoğraf: Fatma Köse)

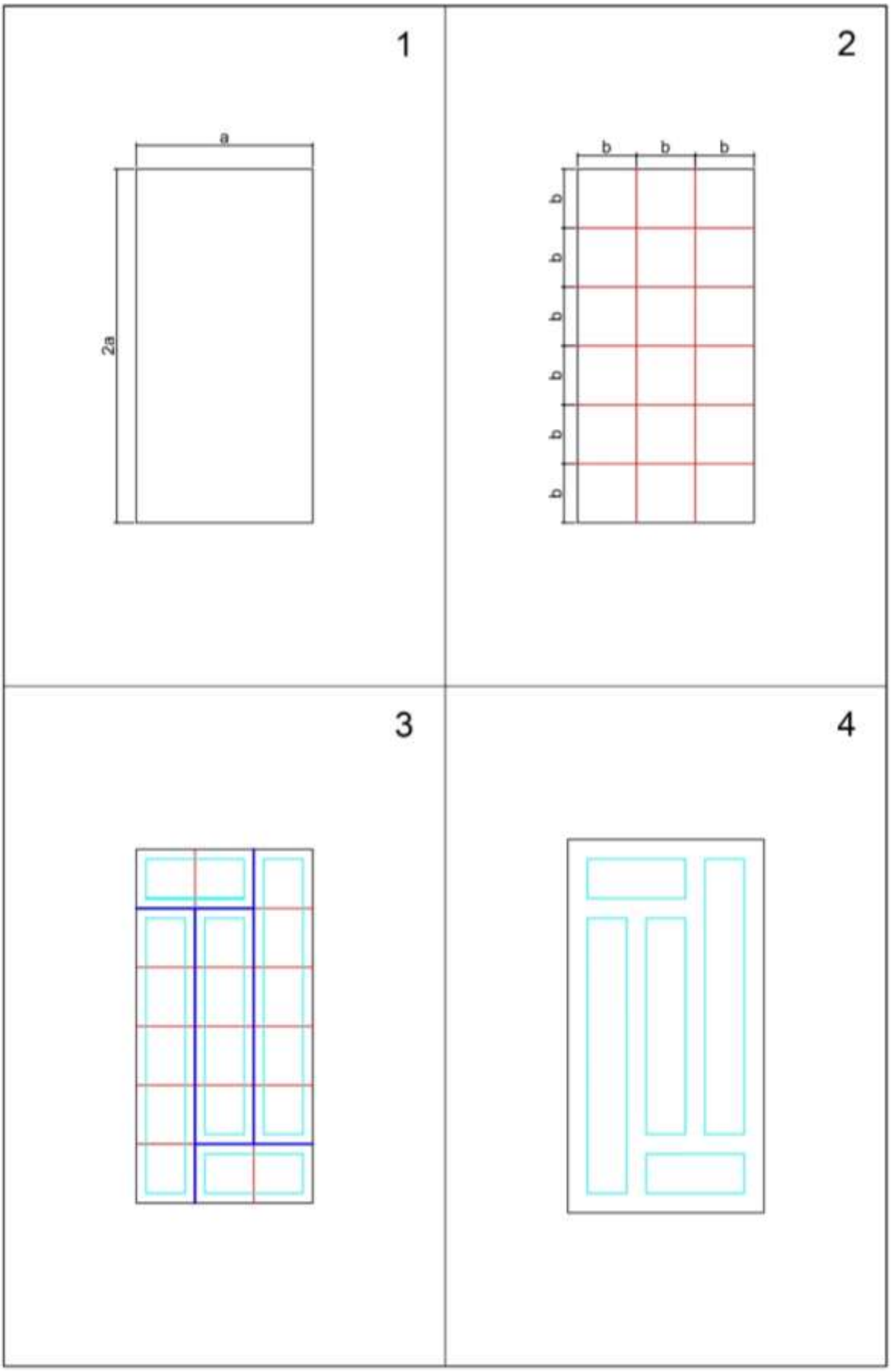
Şekil 60. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Çizim Aşamaları

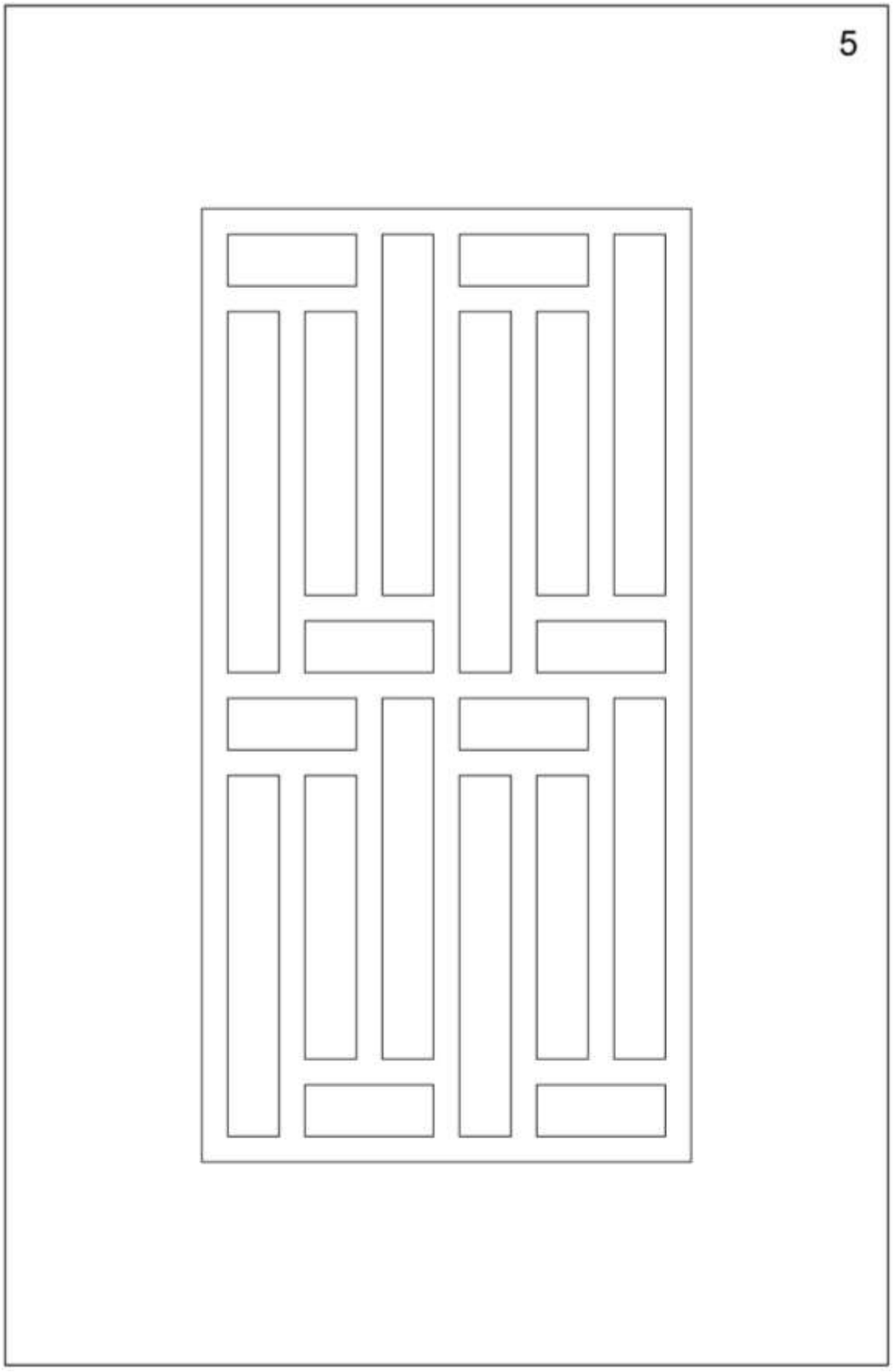
Şekil 61. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Kompozisyon Çizimi

Şekil 62. Minber Batı Köşk Korkuluğu Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

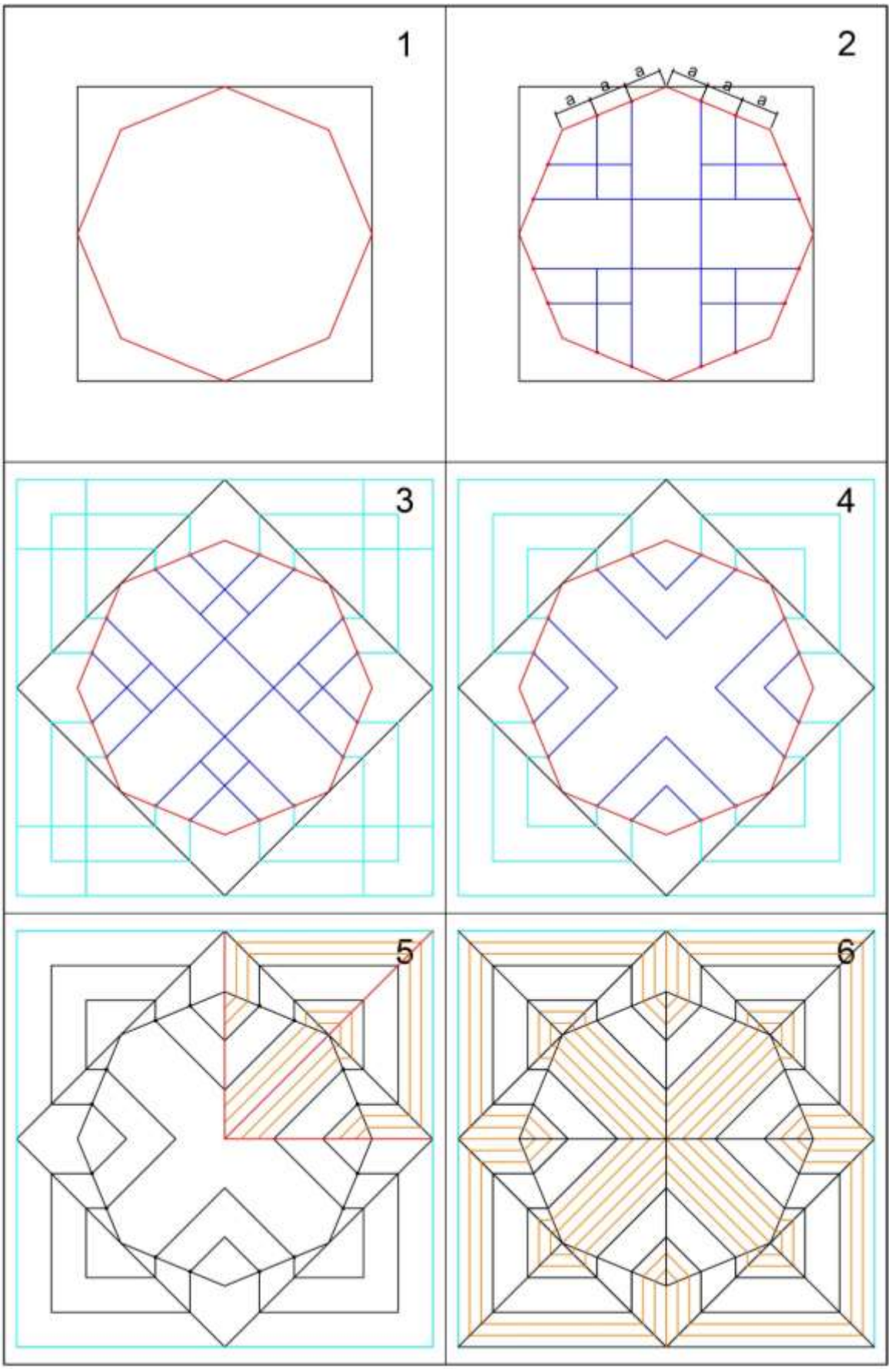
Şekil 63. Minber Batı Köşk Altı DeseniÇizim Aşamaları

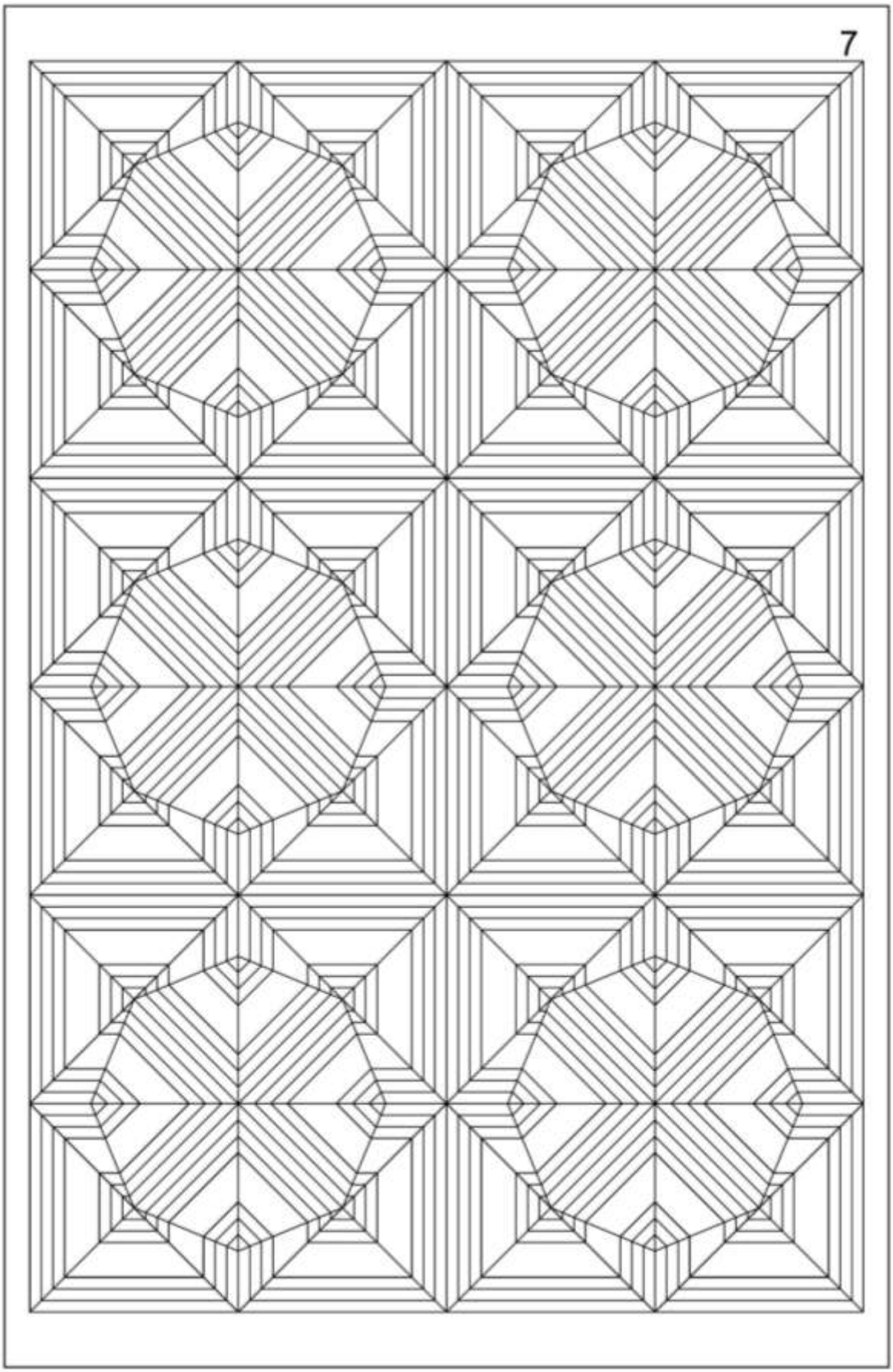
Şekil 64. Minber Batı Köşk Altı Deseni Kompozisyon Çizimi

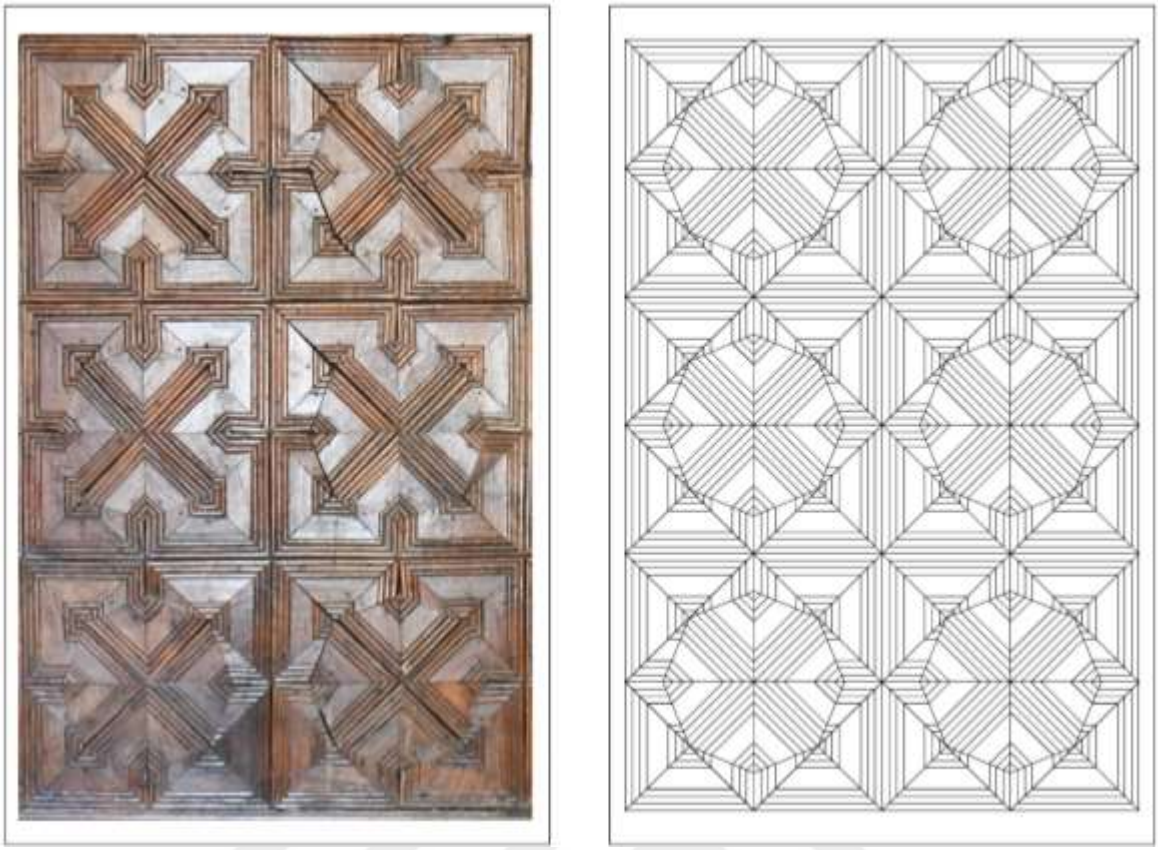
Şekil 65. Minber Batı Köşk Altı Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

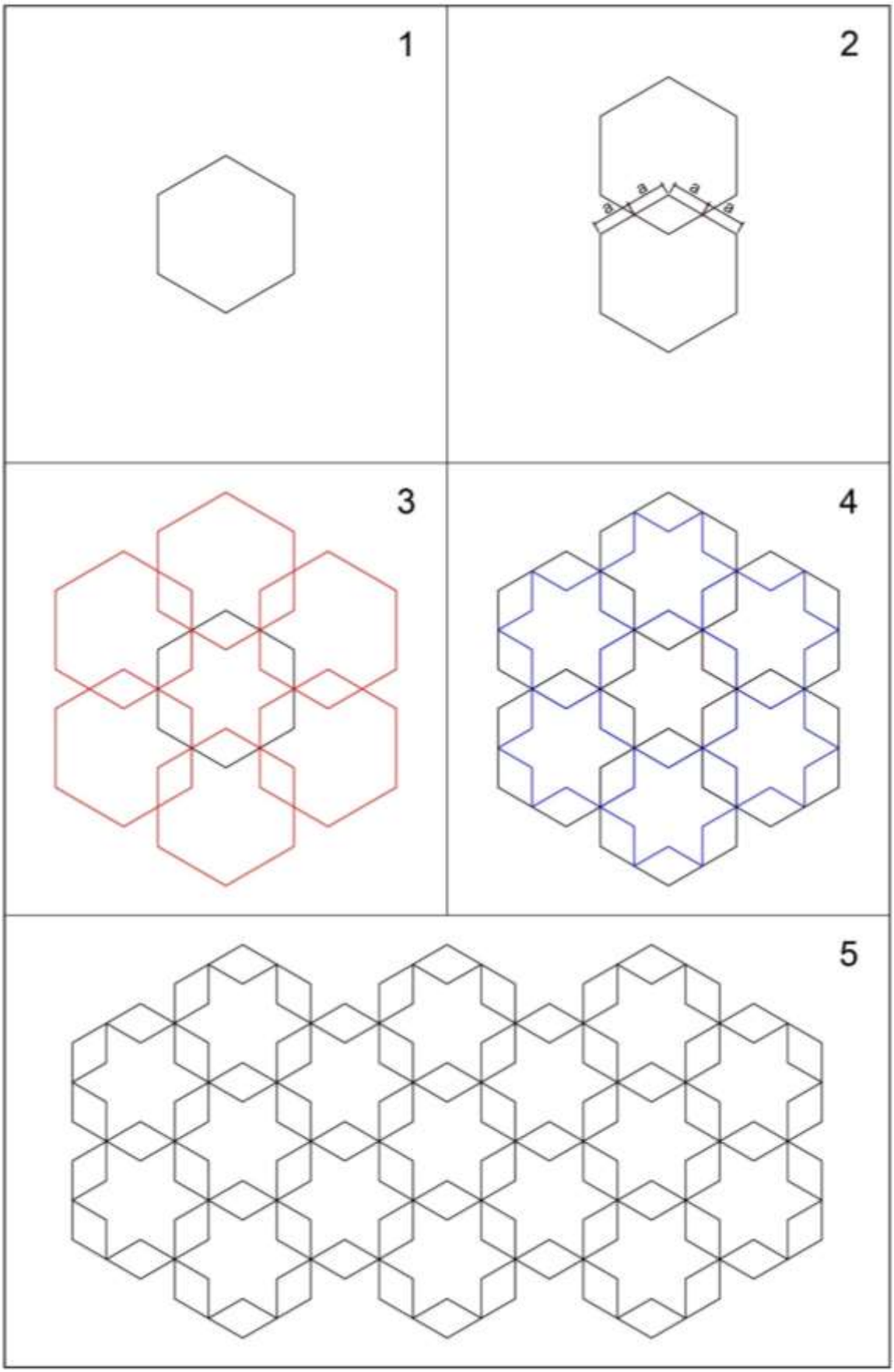
Şekil 66. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Çizim Aşamaları

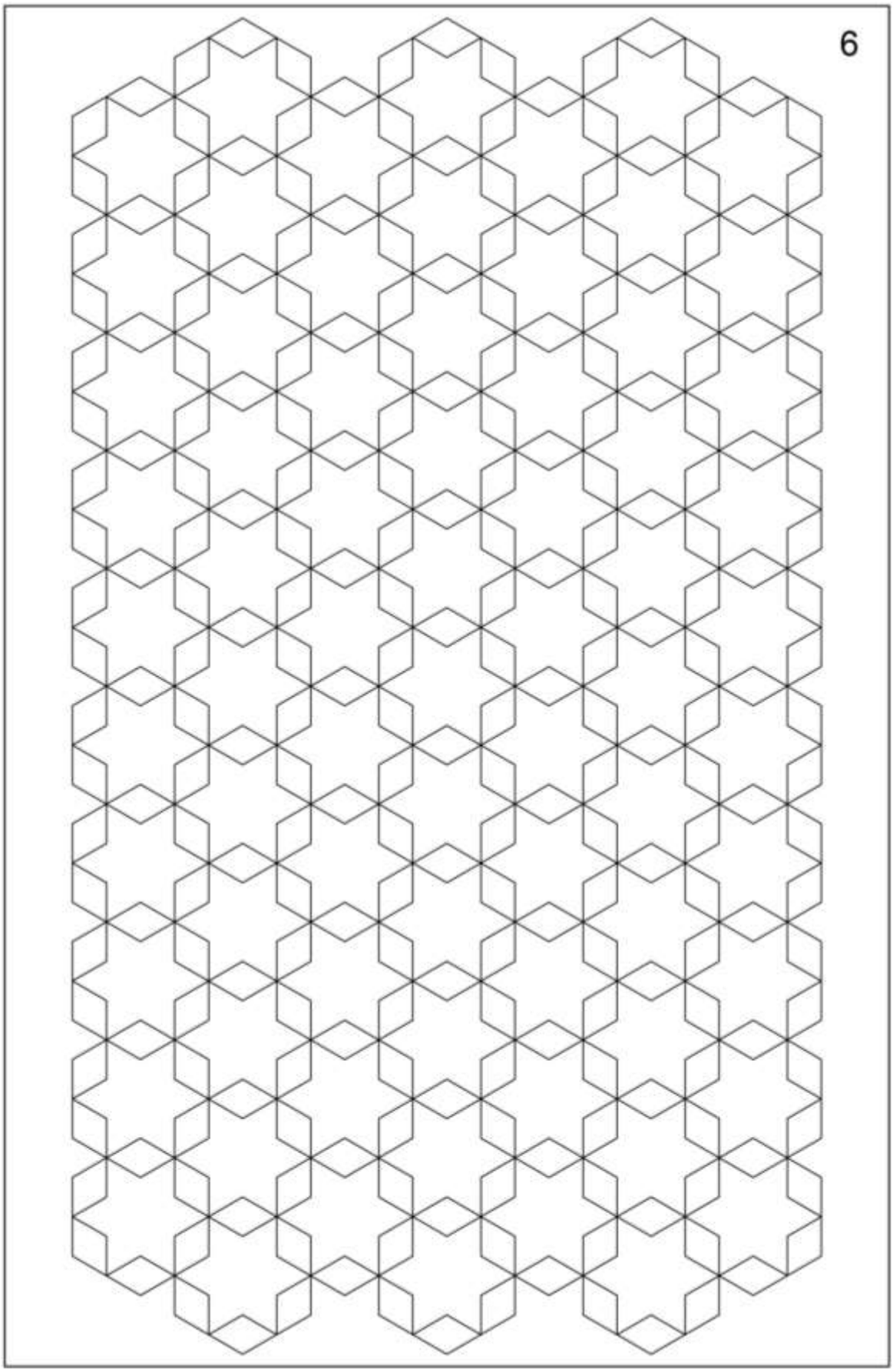
Şekil 67. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Çizimi

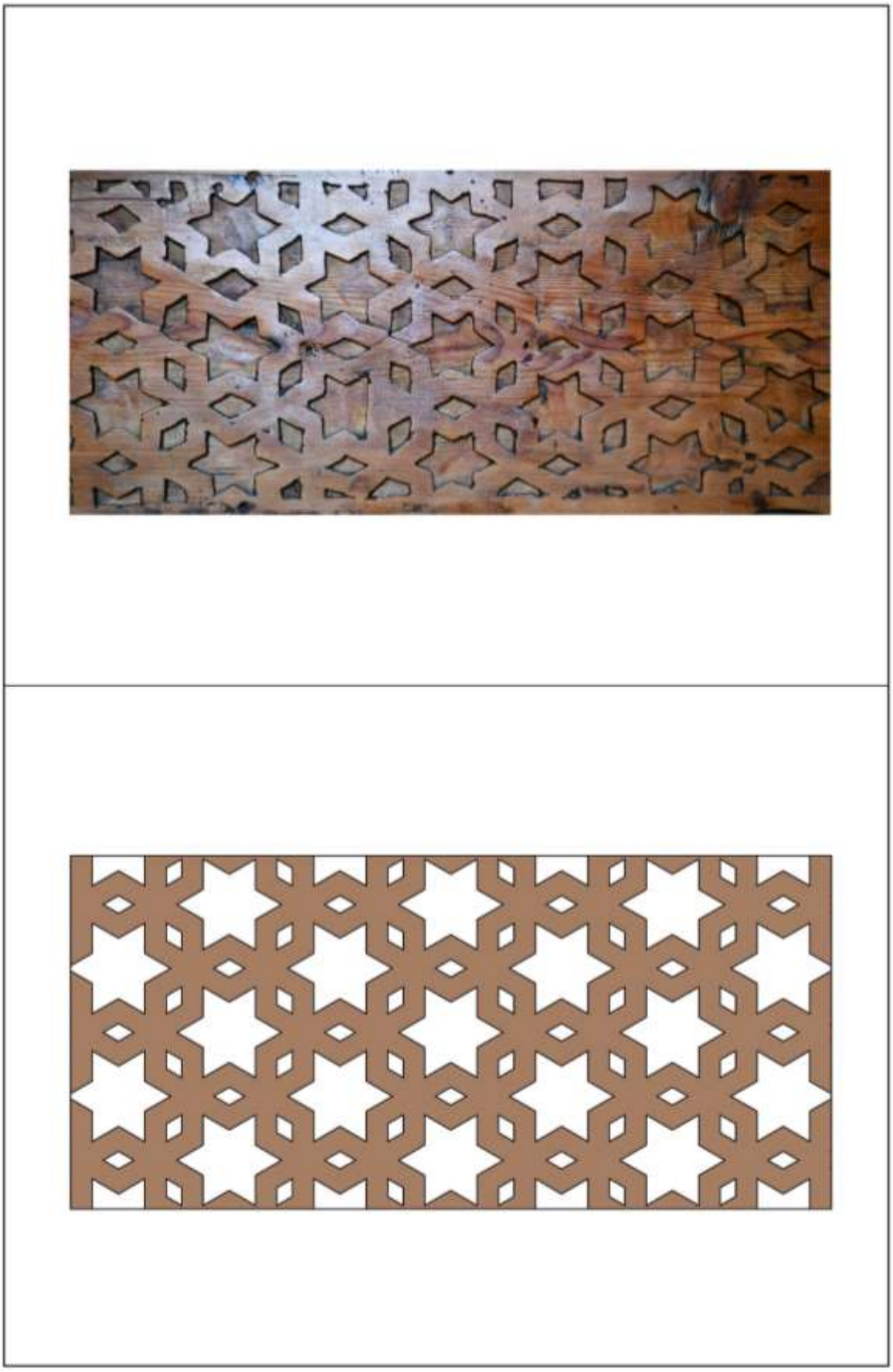
Şekil 68. Minber Batı Yan Aynalık Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

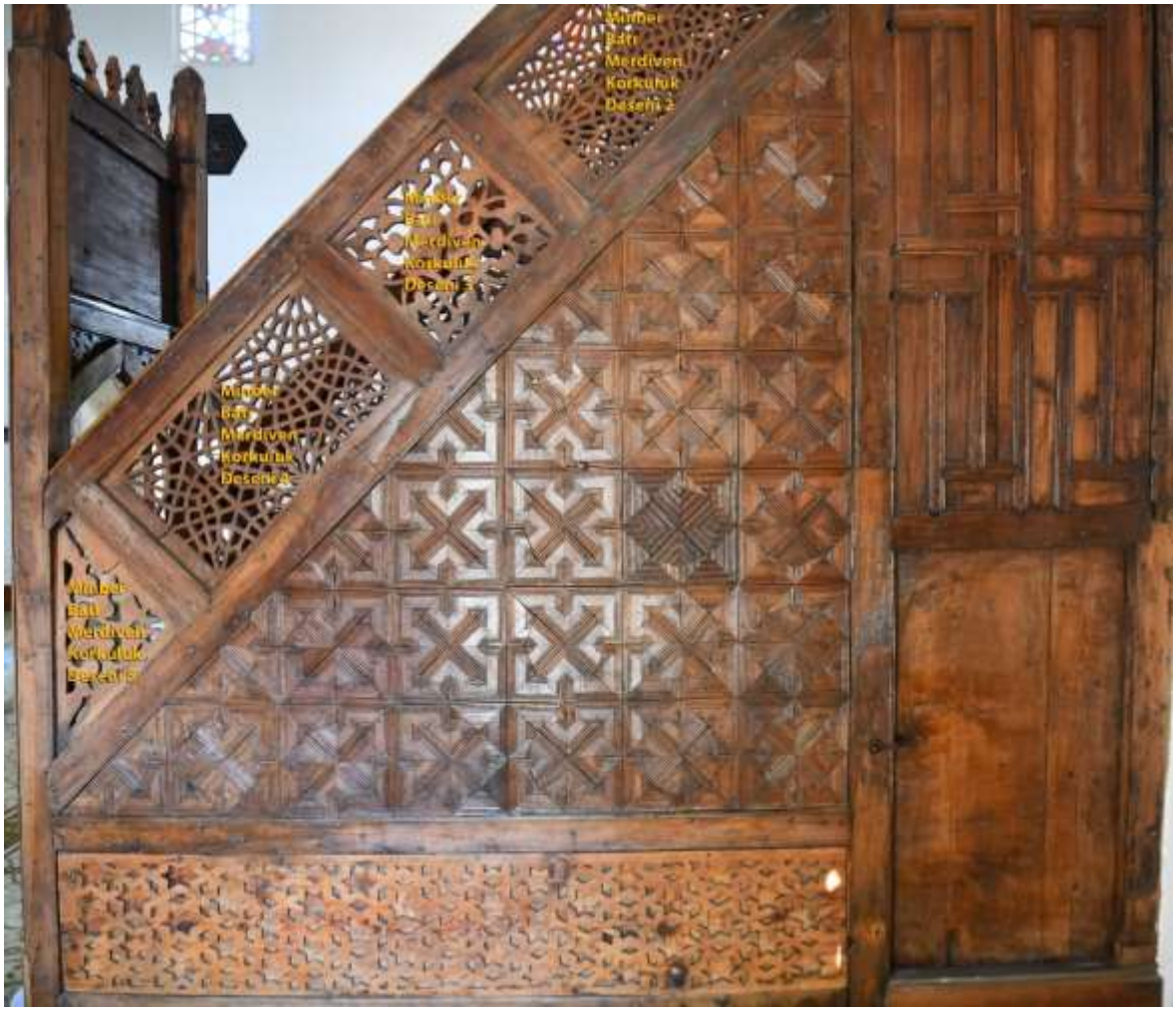
Şekil 69. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Çizim Aşamaları

Şekil 70. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Kompozisyon Çizimi

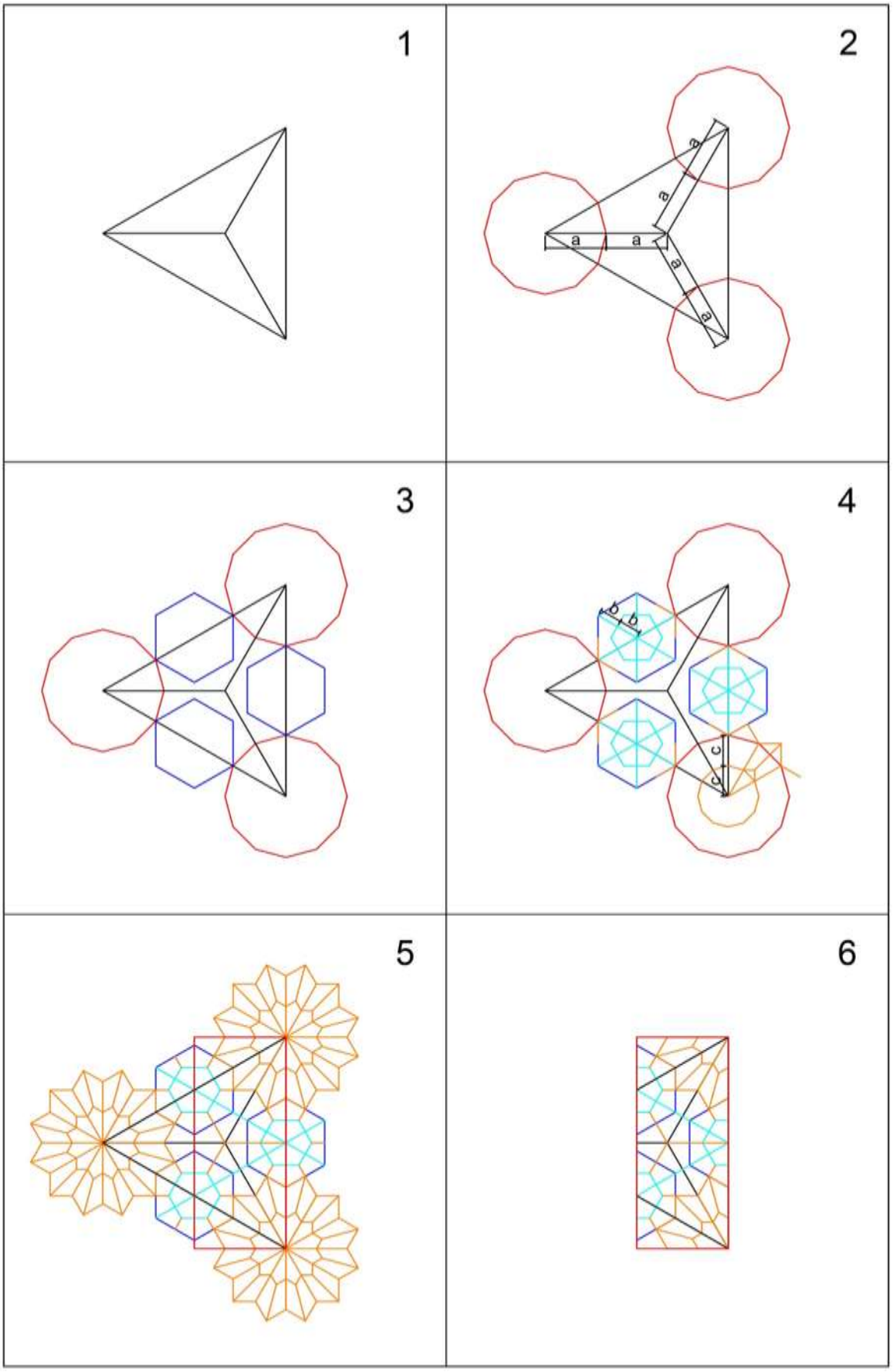
Şekil 71. Minber Batı Yan Aynalık Altı Deseni Kompozisyon Birebir Çizimi

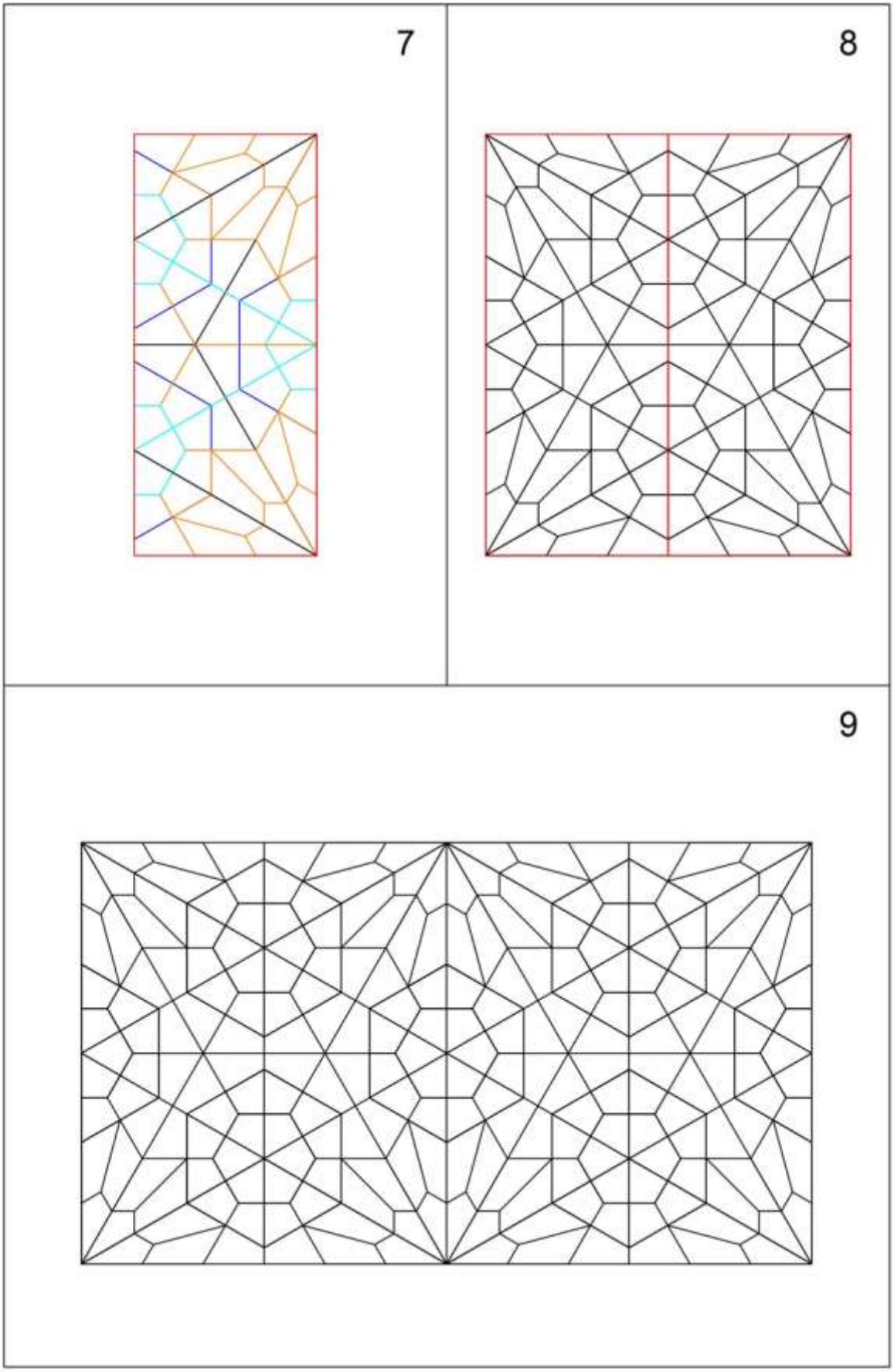
Şekil 72. Minber Batı Merdiven Korkuluk Desenleri Numaraları (Fotoğraf: Fatma Köse)

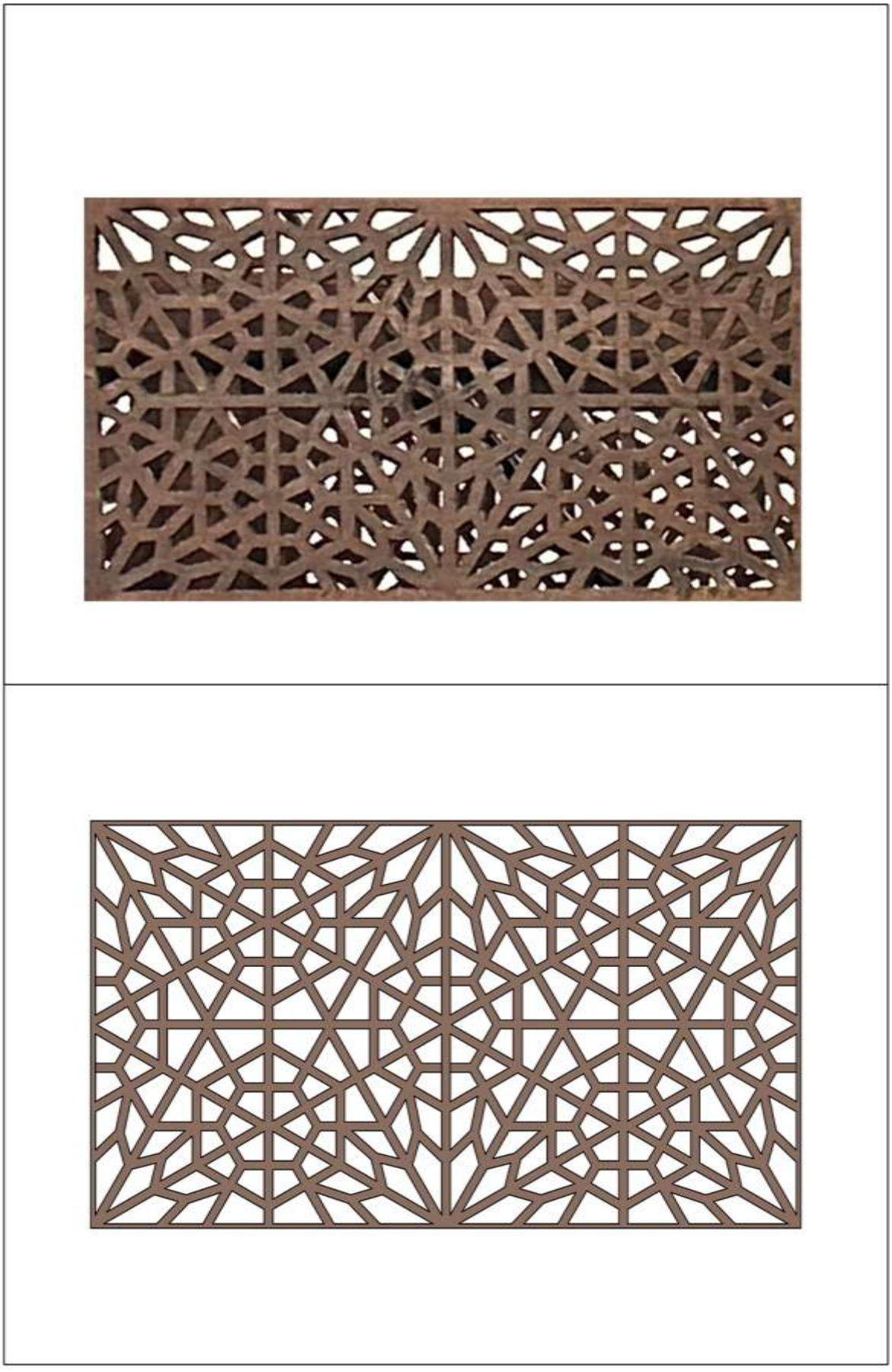
Şekil 73. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 1 Birebir Çizimi

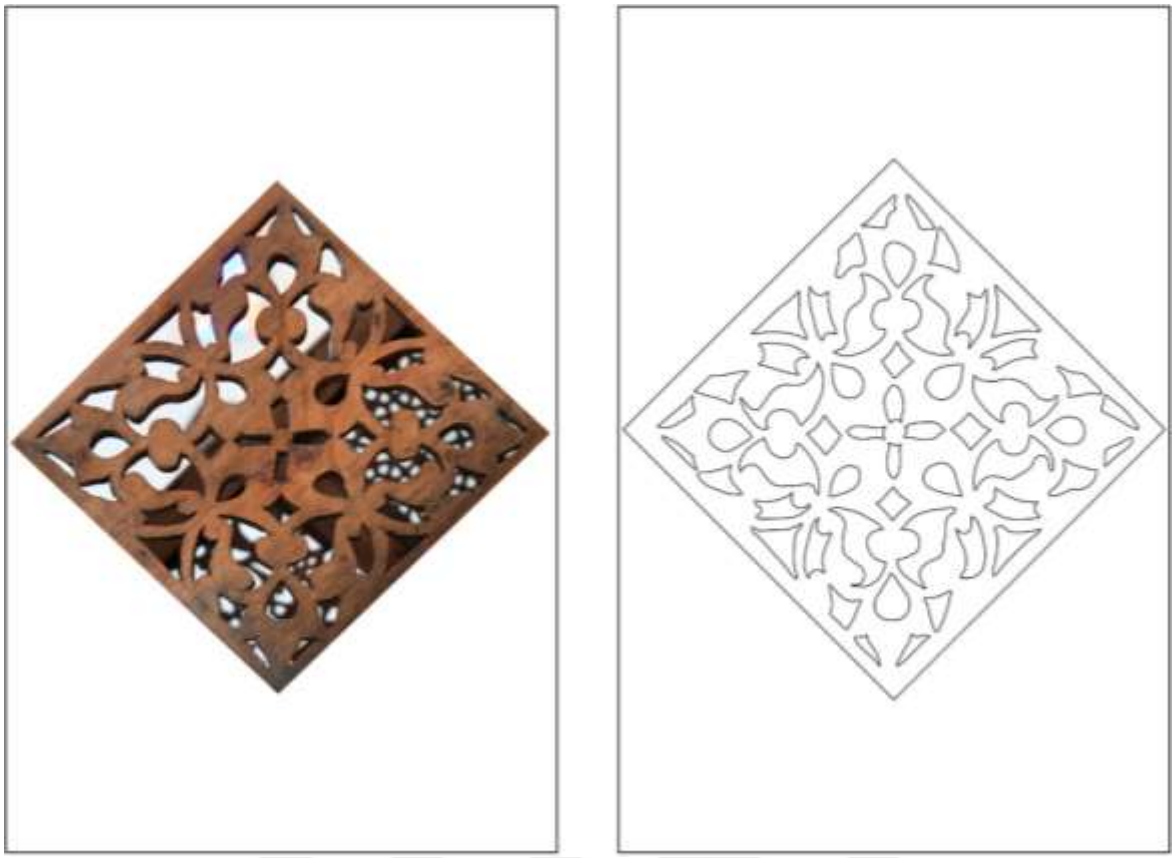
Şekil 74. MinberBatı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları

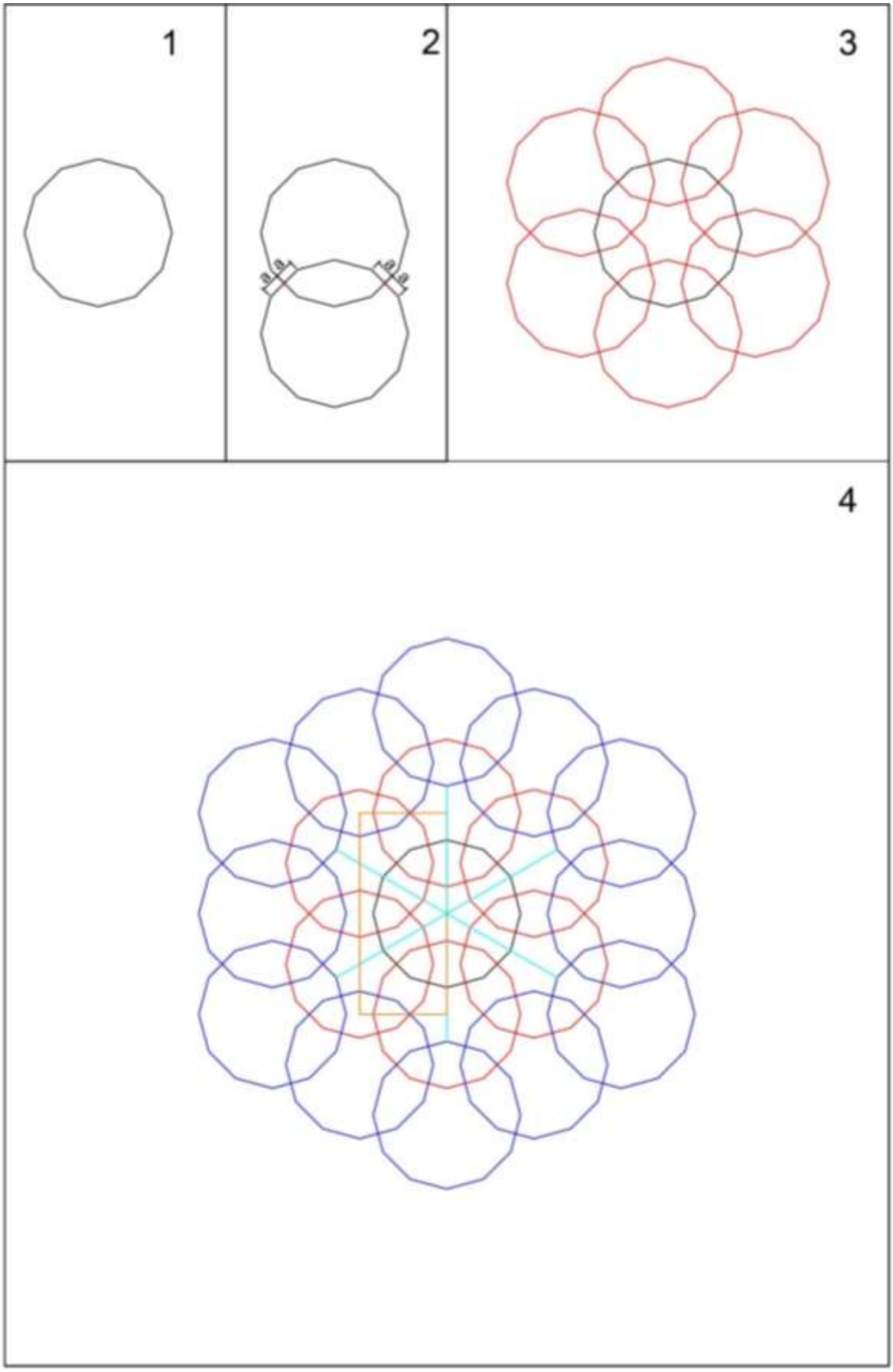
Şekil 75. MinberBatı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi

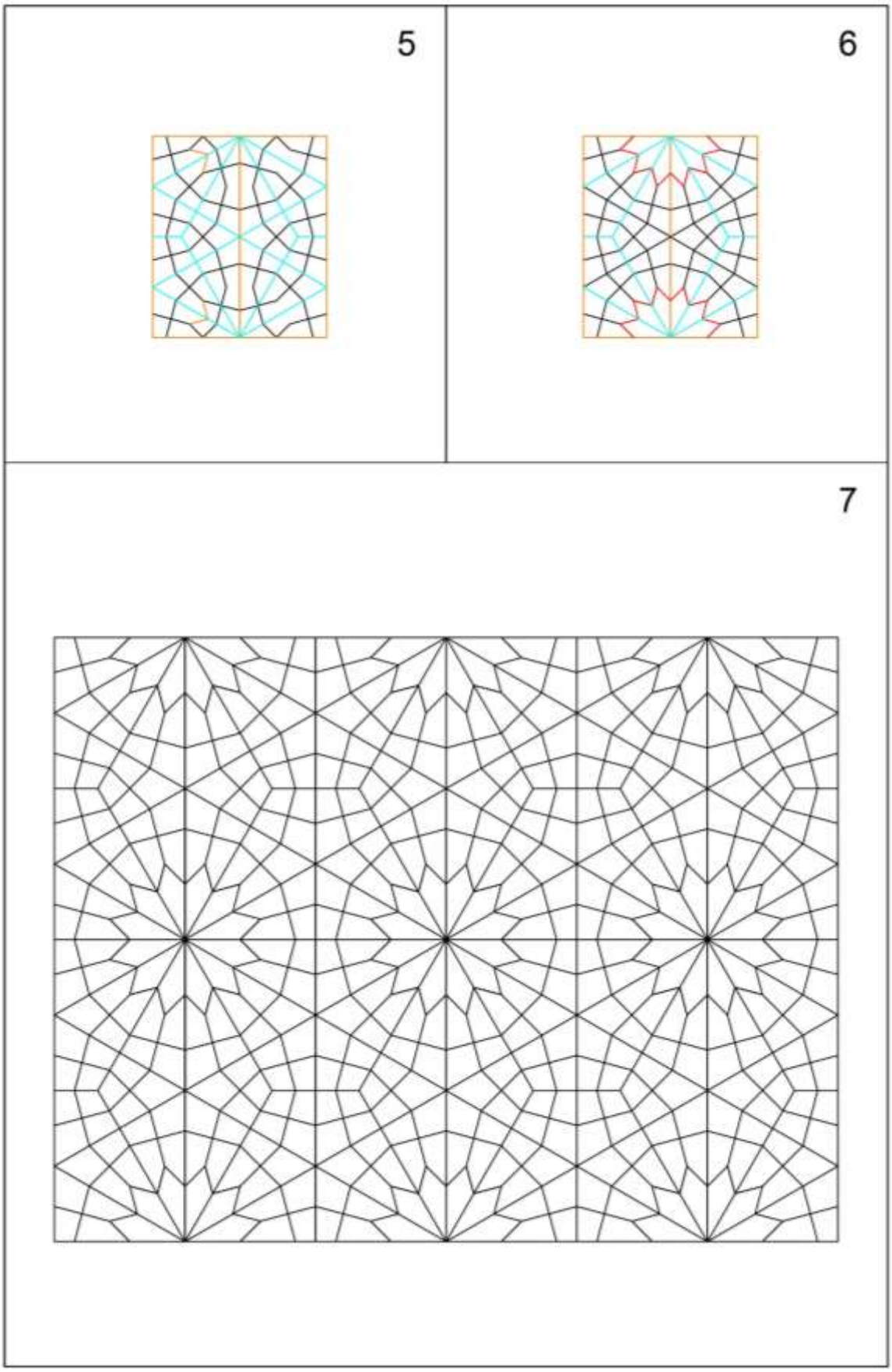
Şekil 76. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 2 Kompozisyon Birebir Çizimi

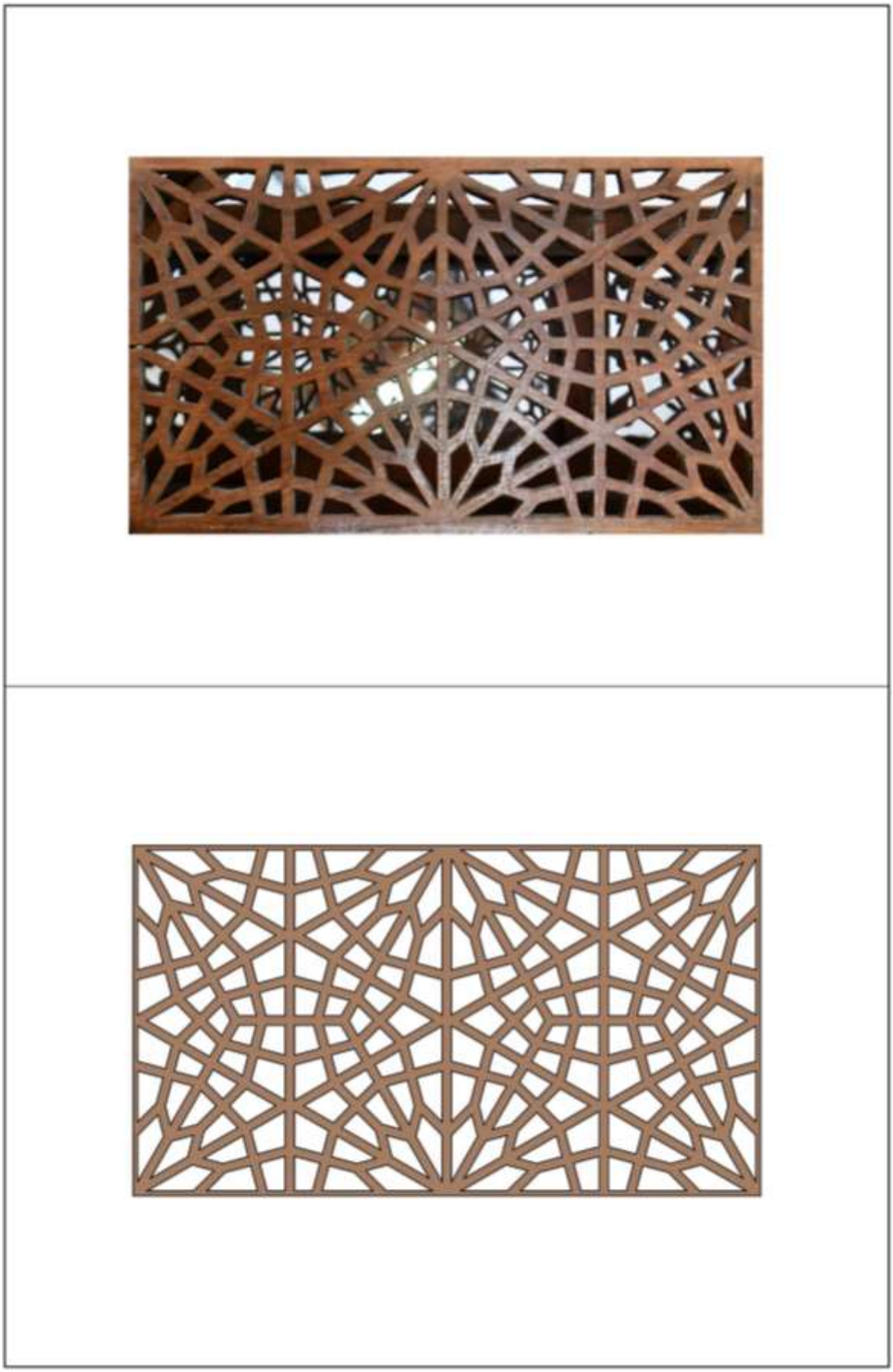
Şekil 77. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 3 Birebir Çizimi

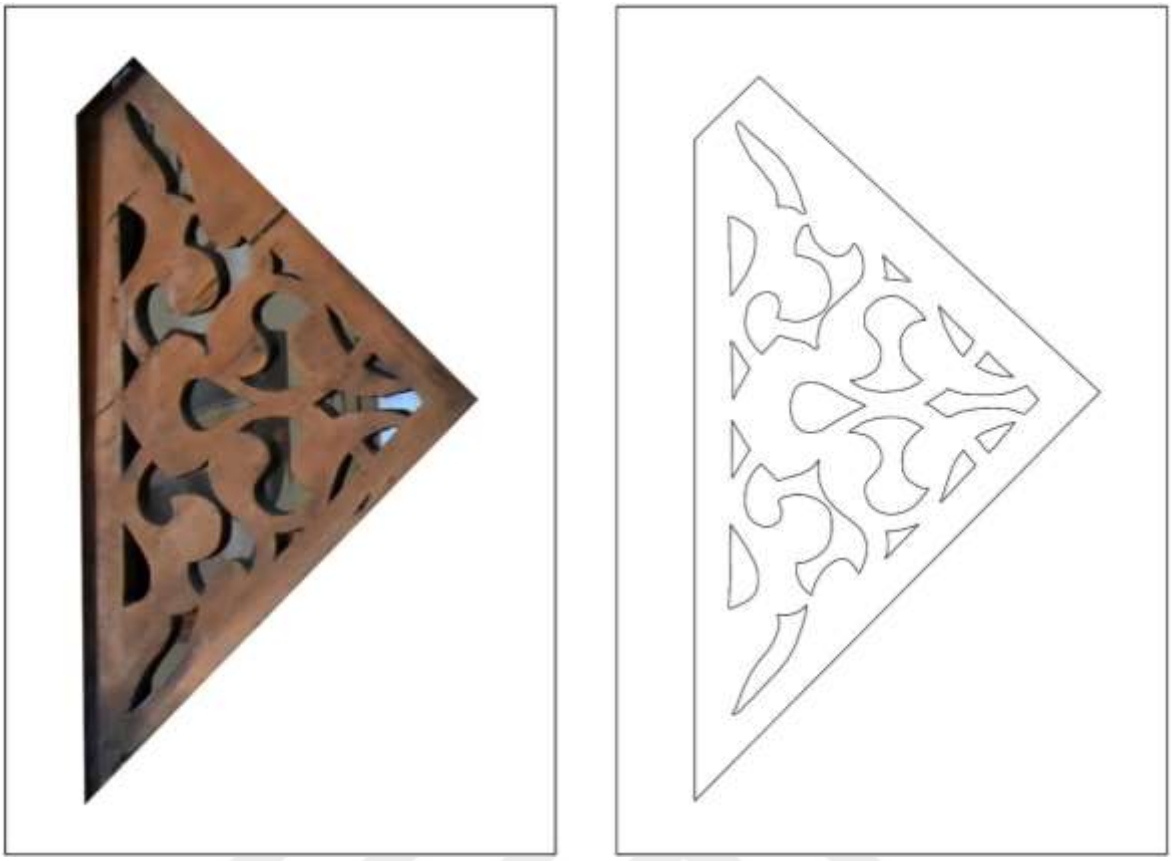
Şekil 78. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları

Şekil 79. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Çizim Aşamaları ve Kompozisyon Çizimi

Şekil 80. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 4 Kompozisyon Birebir Çizimi

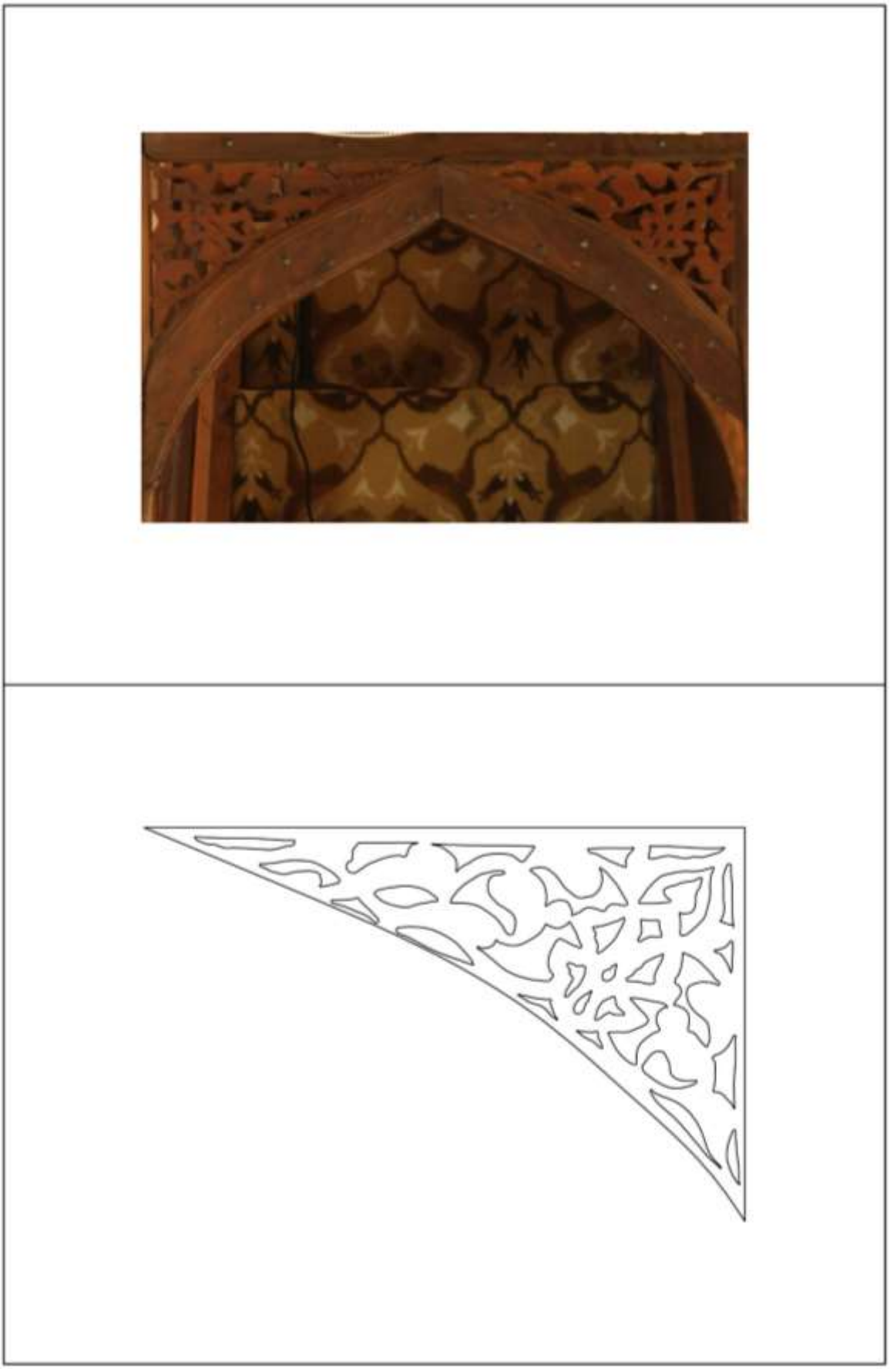

Şekil 81. Minber Batı Merdiven Korkuluk Deseni 5 Birebir Çizimi

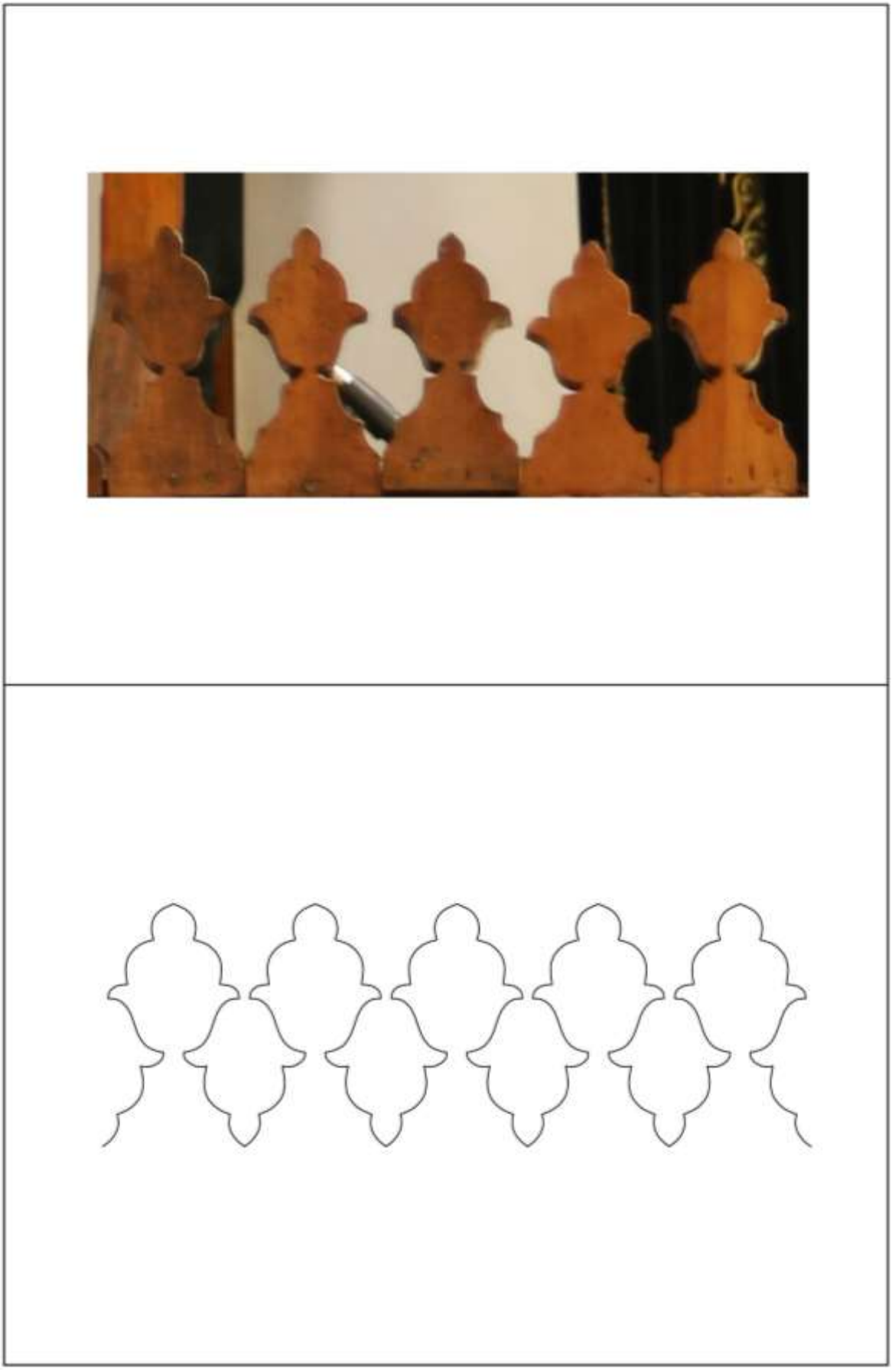
Minber Ön Yüz Desenleri

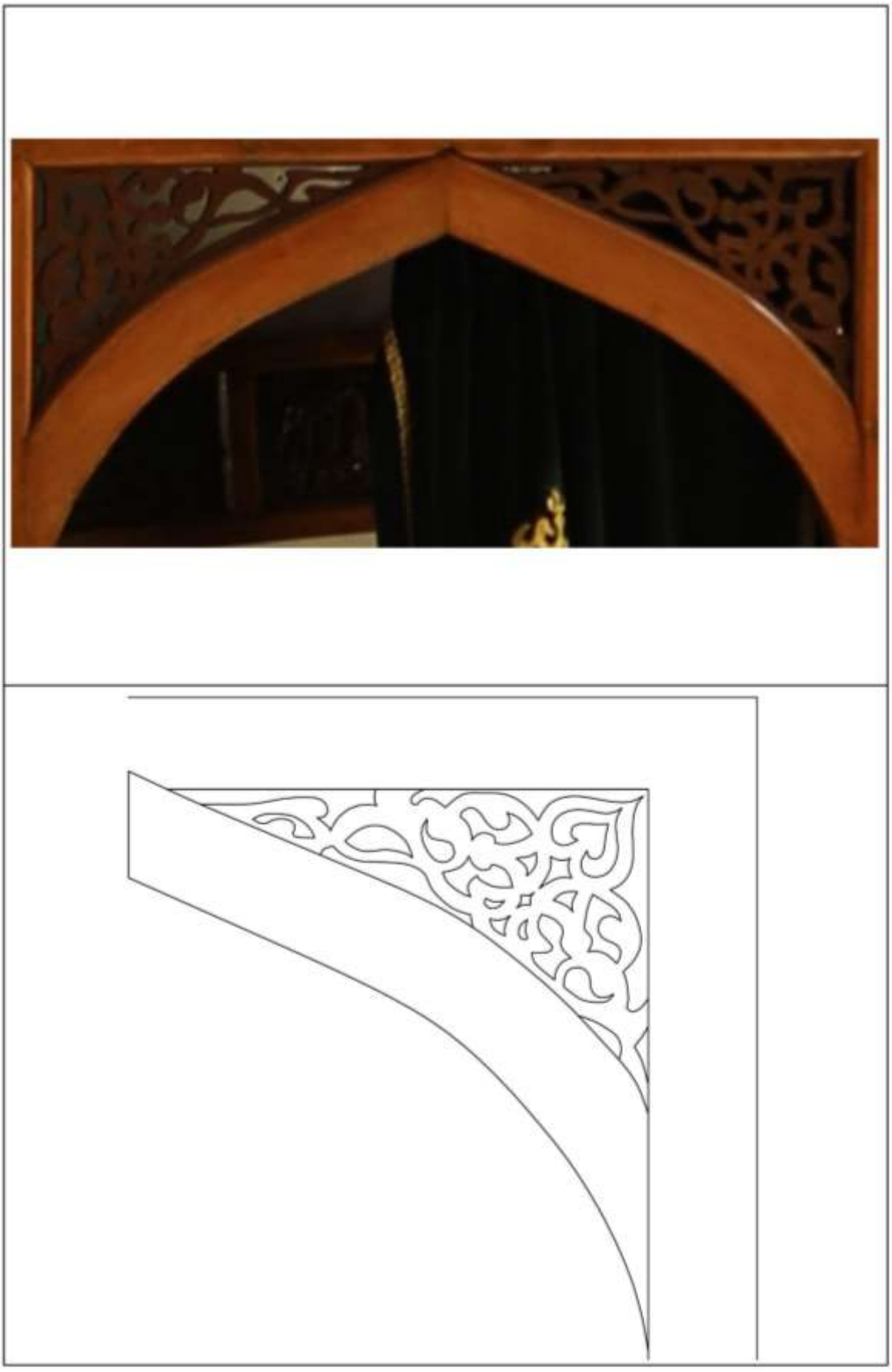
Şekil 82. Hacı Musa Cami Minberi Ön Yüzü (Fotoğraf: Fatma Köse)

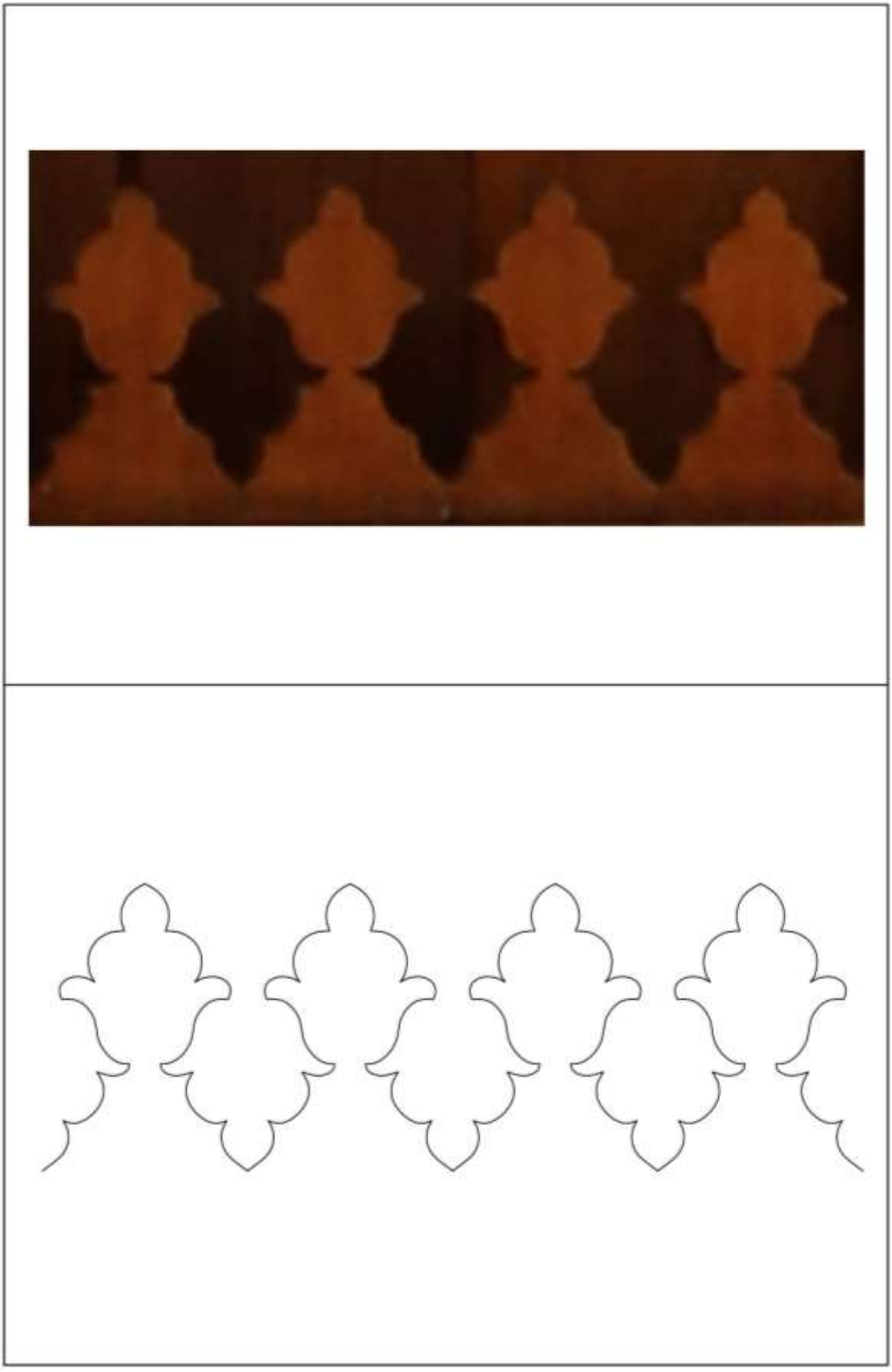
Şekil 83. Minber Kapı Kemer Köşeliği Deseni Birebir Çizimi

Şekil 84. Minber Kapı Taç Tepelik Deseni Birebir Çizimi

Şekil 85. Minber Külah Altı Köşk Kemer Köşeliği Deseni Birebir Çizimi

Şekil 86. Minber Külah Altı Tepelik Deseni Birebir Çizimi

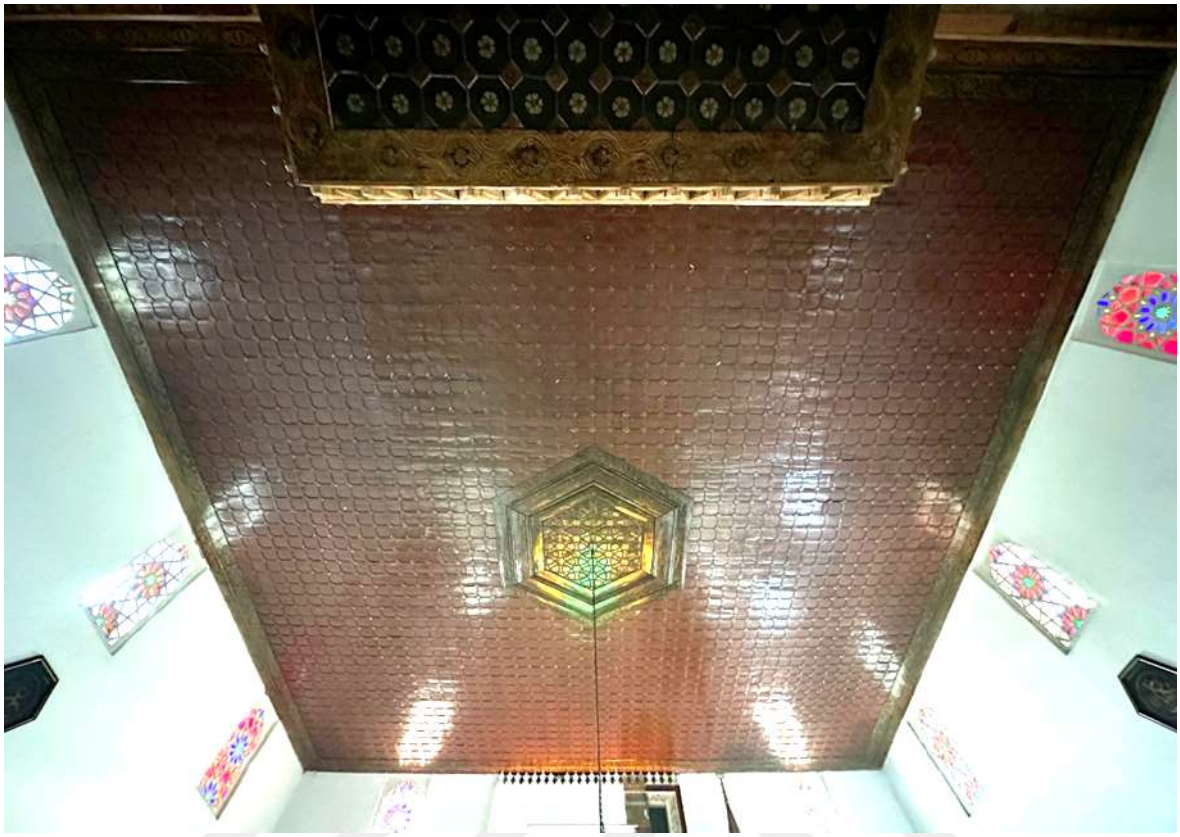
3.1.4. Harim Tavanı

Hacı Musa Cami'nin harim mekânını örten tavanının tamamı ahşap malzemeden yapılmıştır. Bütün tavan ahşap çıtalarla karelere bölünmüştür. Karelerin kesiştiği noktalarda eşkenar dörtgen plakalar üzerine çiçek motifi işlenmiştir. Tavanın kenarlarını içi kalem işi nakışlarla süslenmiş 2 sıra bordür çevrelemektedir. Bordürlerdeki süslemelerin tezhip sanatındaki bitkisel (hatayi, penç, yaprak vb.) ve hayvansal motiflerden (rumi) oluştuğu görülmektedir.

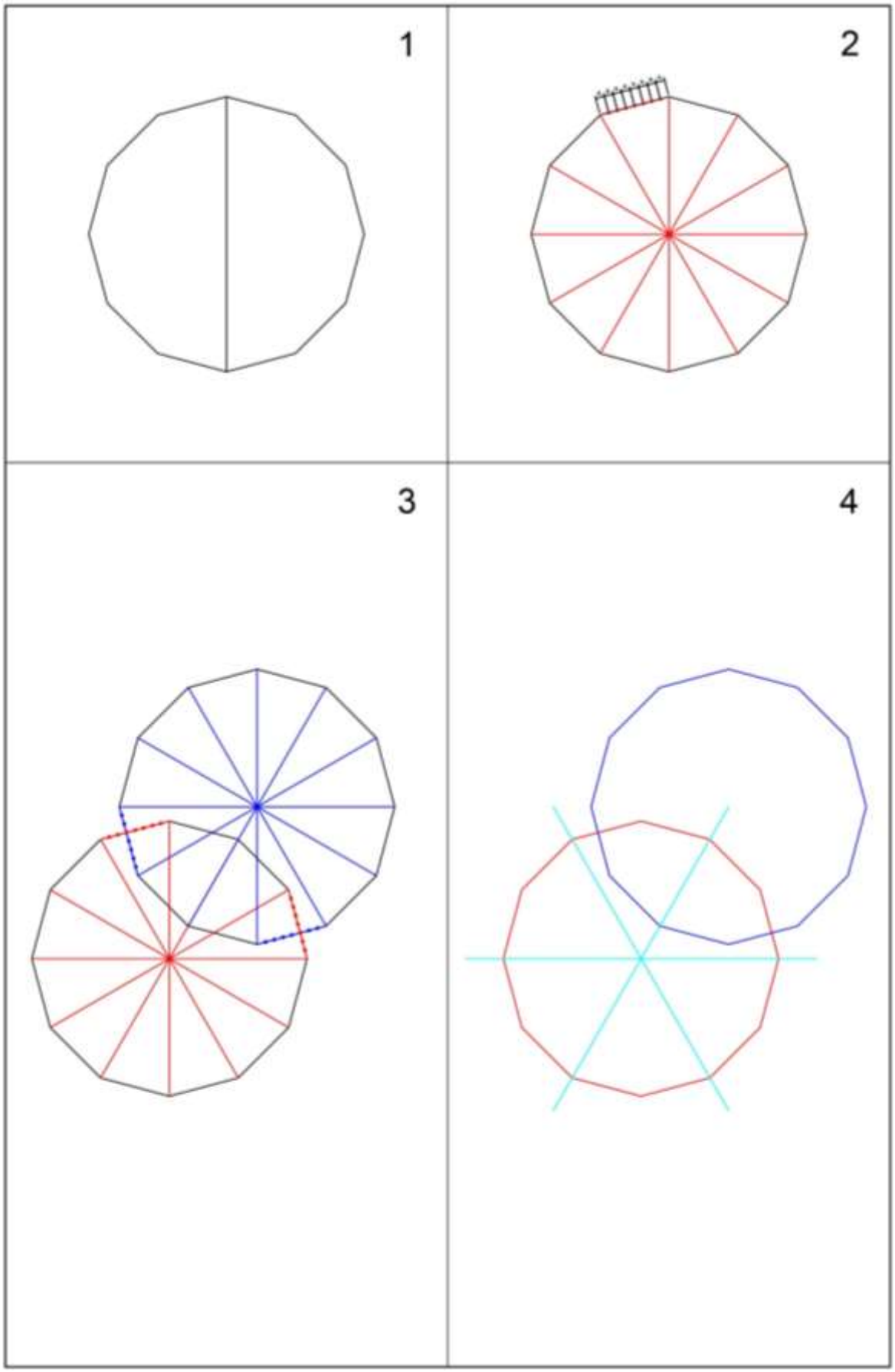
Cami avizesinin asılı olduğu tavanın merkezinde, 3 sıra bordürle çerçevelenmiş altıgen şeklinde bir tavan göbeği vardır. Bordürlerdeki desenler silik olsa da kalem işi nakışların olduğu okunabilmektedir. 3 sıra bordürün ortasında kalan kısımda ise geometrik bir desen yer alır. Geometrik desenin içinde yine kalem işi süslemeler olduğu görülür.

Harimle bağlantılı olan zemin kat mahfillerinin tavanları yine ahşap malzemeden yapılmıştır. Buradaki tezyinat tekrar eden şekilde çeşitli geometrik desenler ve onların etrafındaki kalem işi bordürlerden oluşmaktadır. Yine zemin kat mahfillerinden çıkma yapan balkon çıkması altında da harim tavanındaki kare formlu tezyinatla benzerlik göstermektedir.

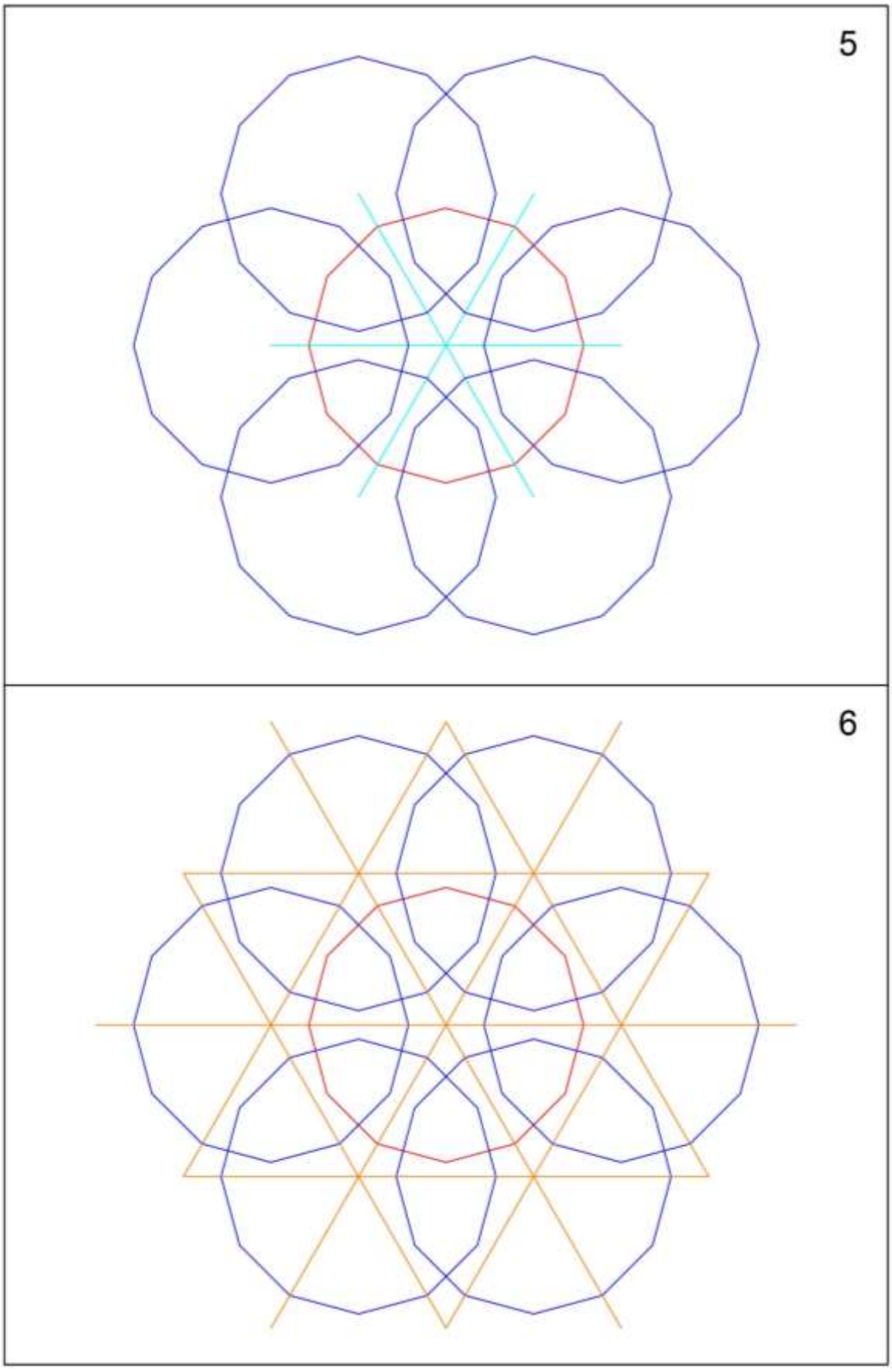
Harim Ana Tavan Desenleri

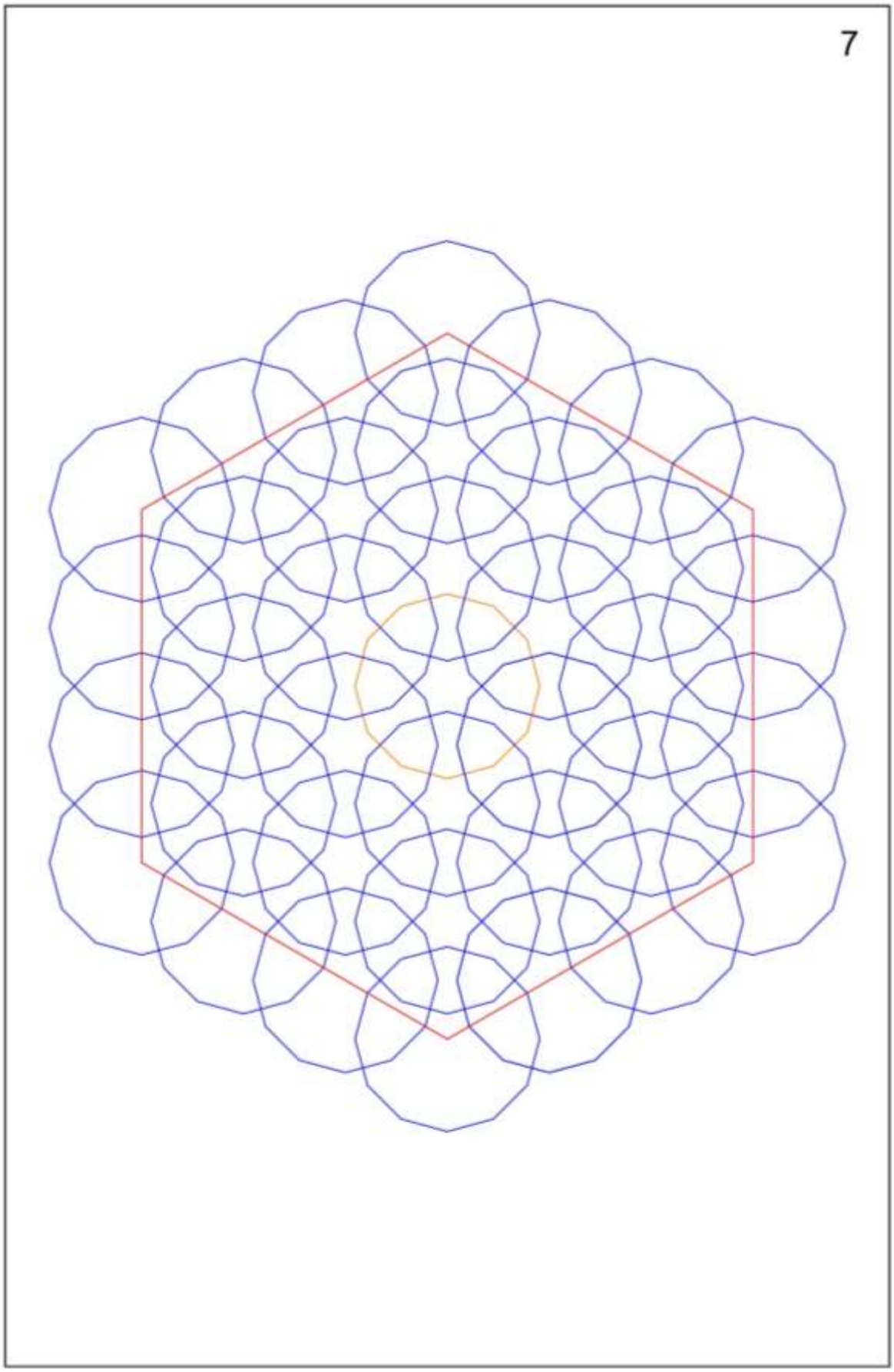
Şekil 87. Hacı Musa Cami Harim Tavanı (Fotoğraf: Fatma Köse)

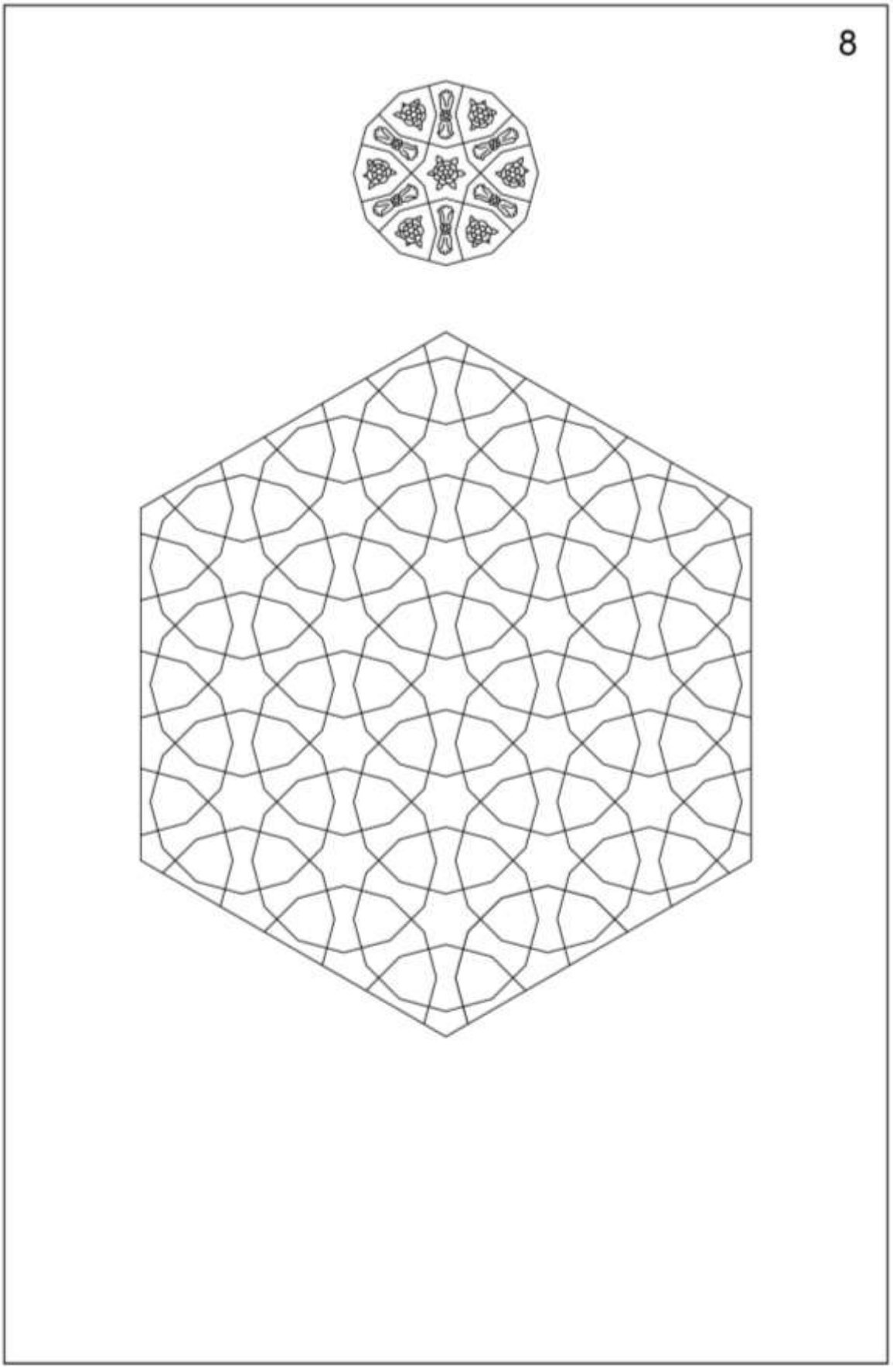
Şekil 88. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları

Şekil 89. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları

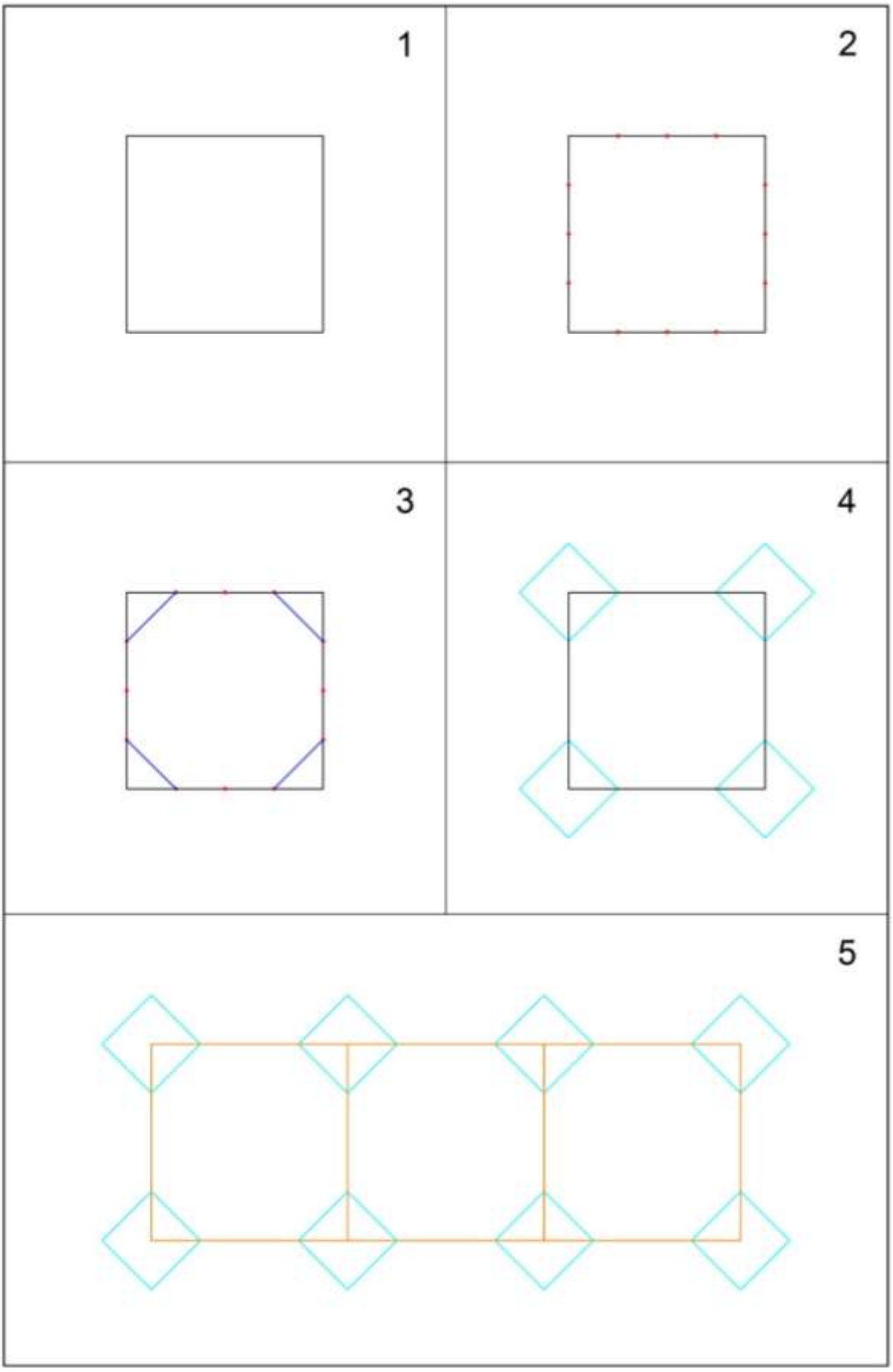
Şekil 90. Harim Tavan Göbek Deseni Çizim Aşamaları

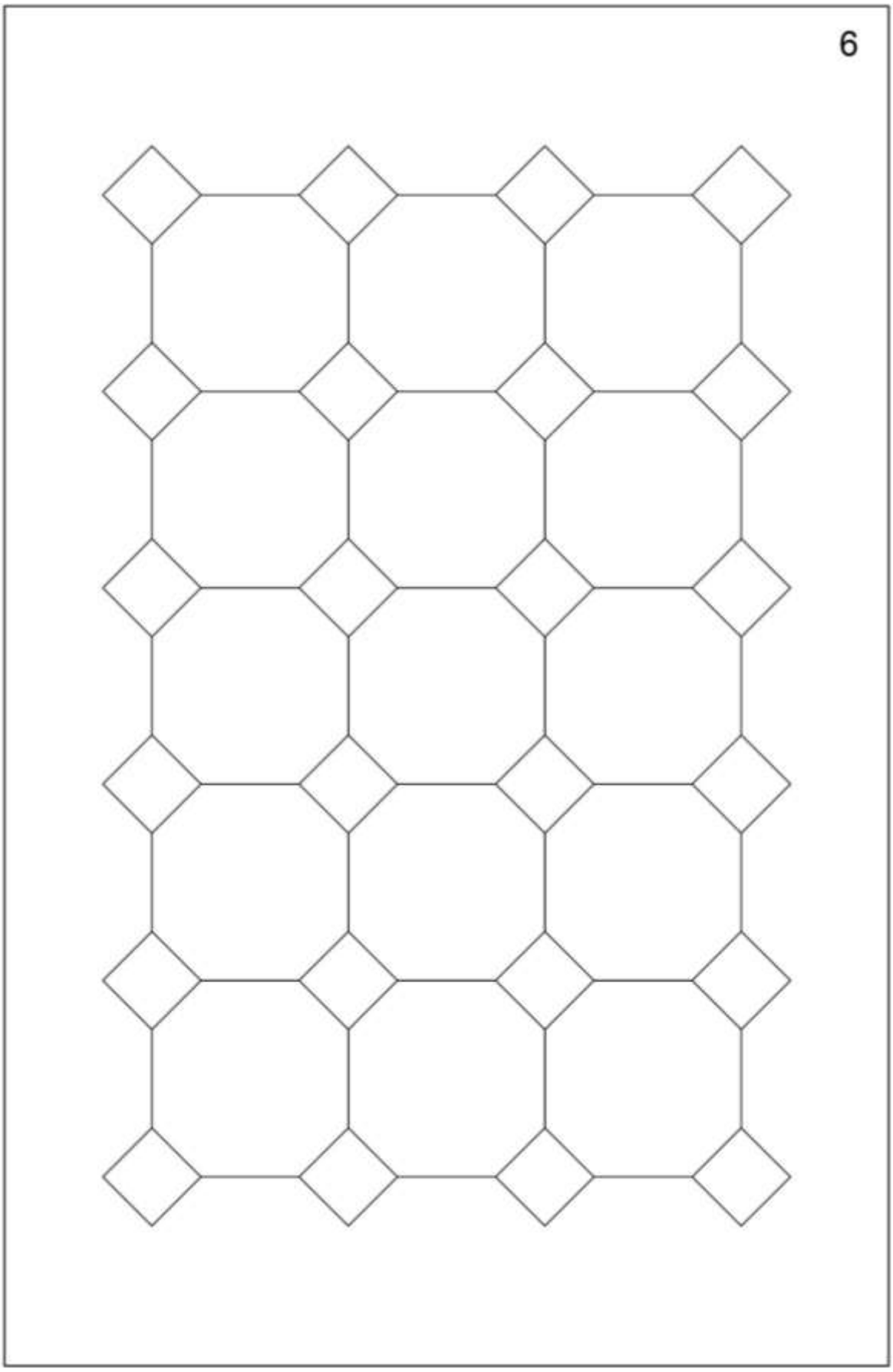
Şekil 91. Harim Tavan Göbek Deseni Kompozisyon Çizimi

Şekil 92. Harim Tavan Göbek Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

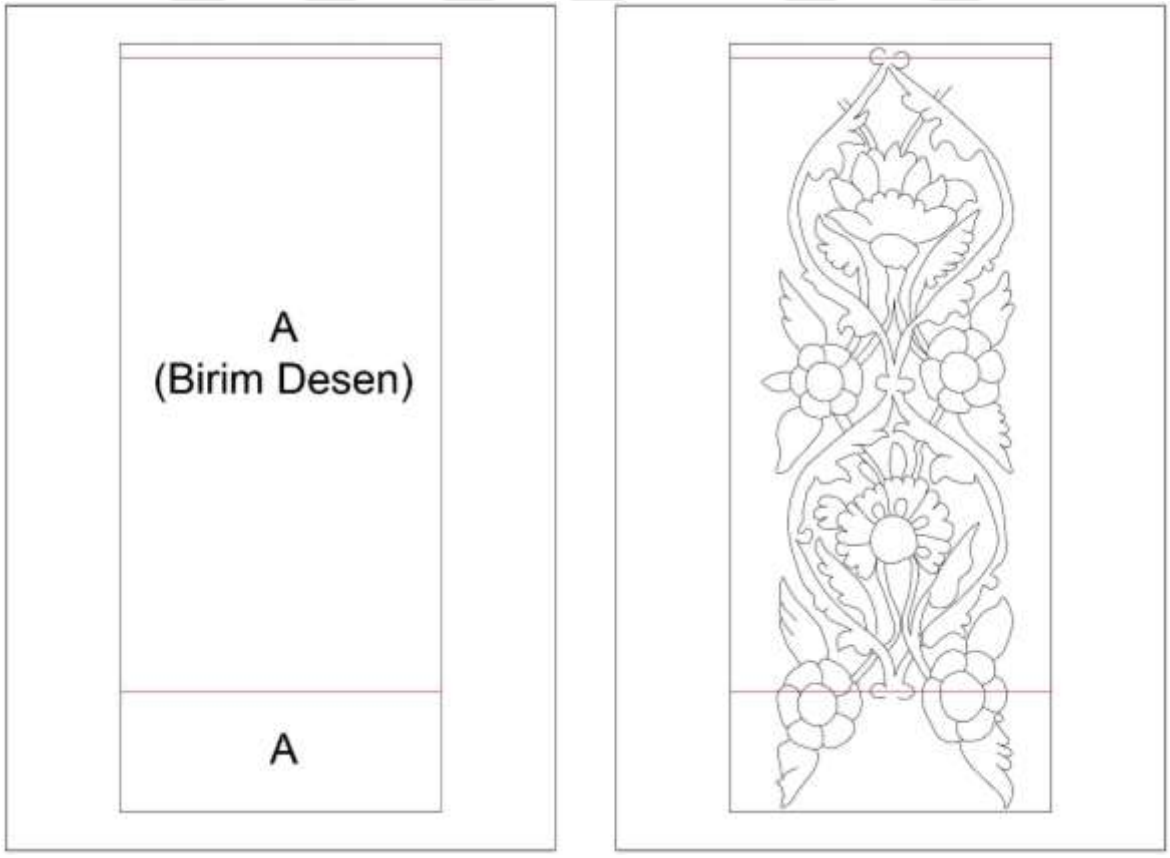
Şekil 93. Harim Tavan Ahşap Kaplama Deseni Çizim Aşamaları

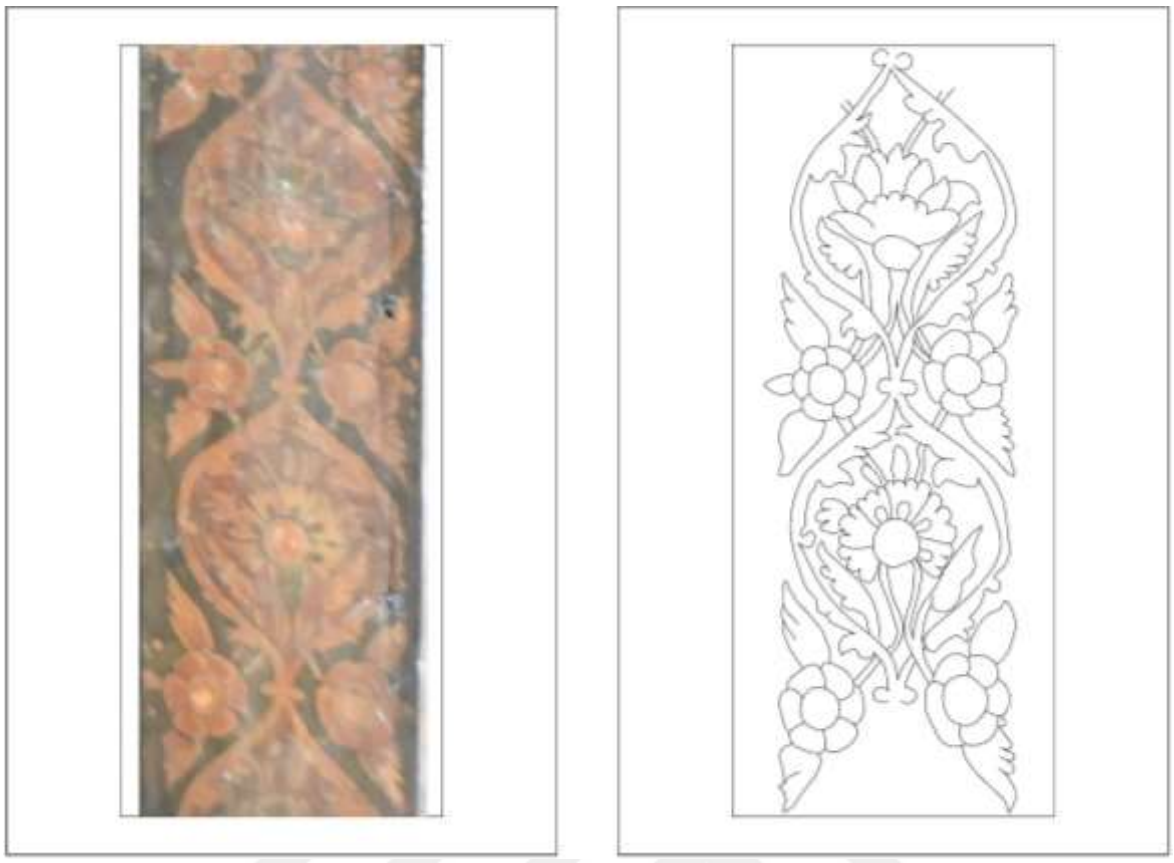
Şekil 94. Harim Tavan Ahşap Kaplama Deseni Kompozisyon Çizimi

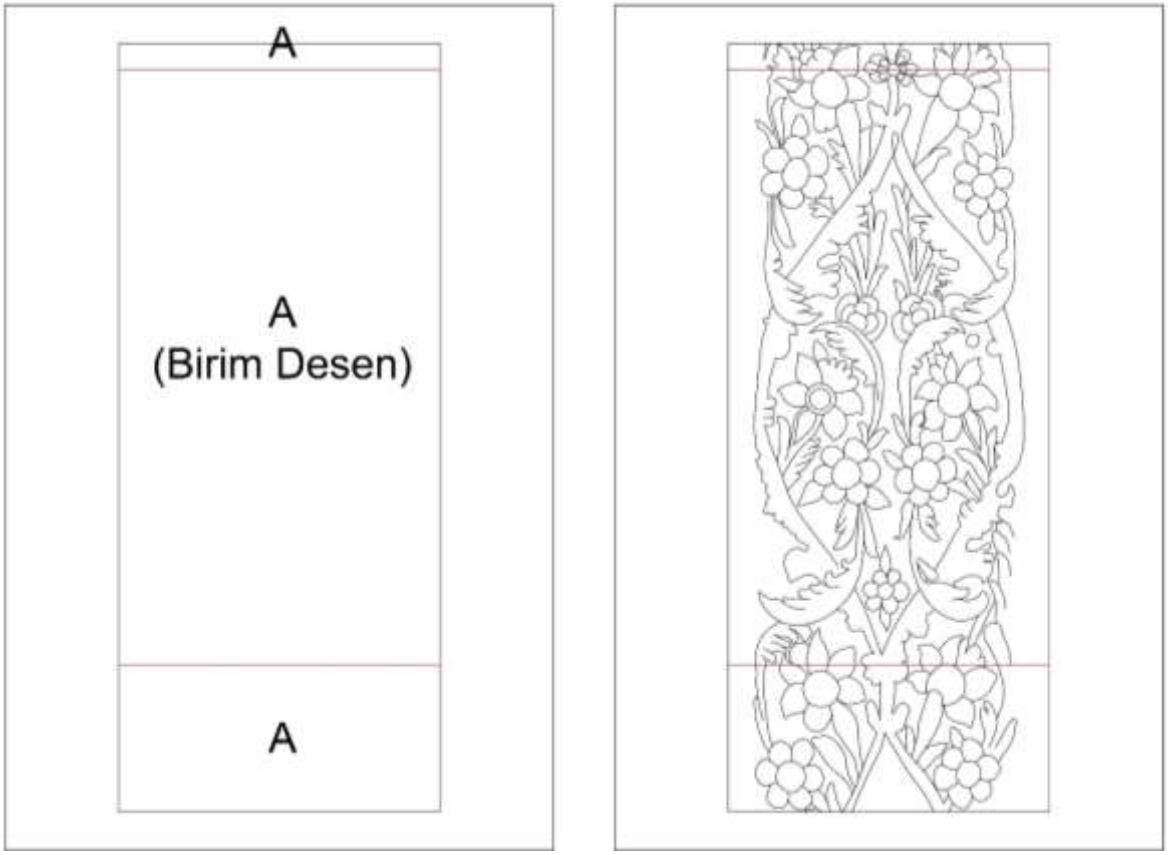
Şekil 95. Harim Tavan Ahşap Kaplama DeseniBirebir Kompozisyon Çizimi

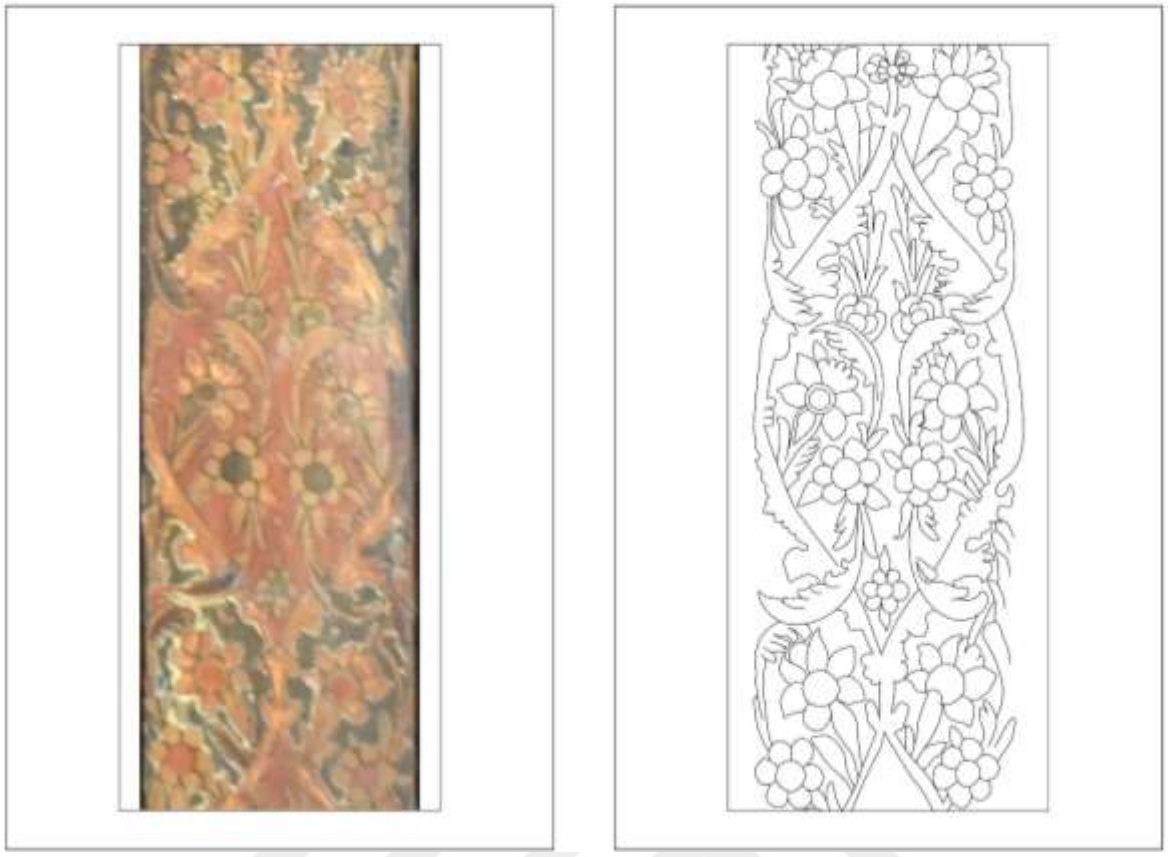
Şekil 96. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-1 Kompozisyon AnalizÇizimi

Şekil 97. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 98. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 99. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 100. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-3 Kompozisyon Analiz Çizimi

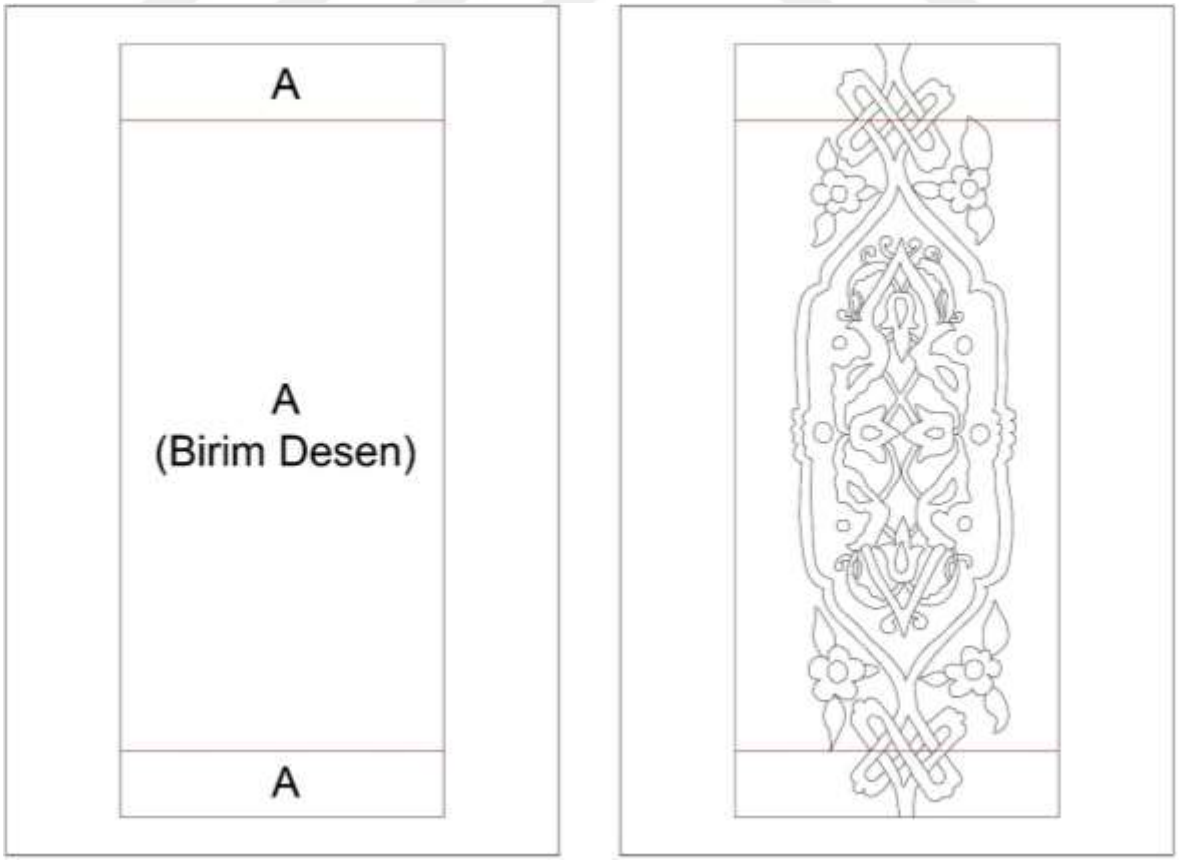
Şekil 101. Harim Tavan Göbek Kalemişi Deseni-3 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 102. Harim Tavan KöşeKalemişi Deseni-1 Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 103. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 104. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 105. Harim Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi

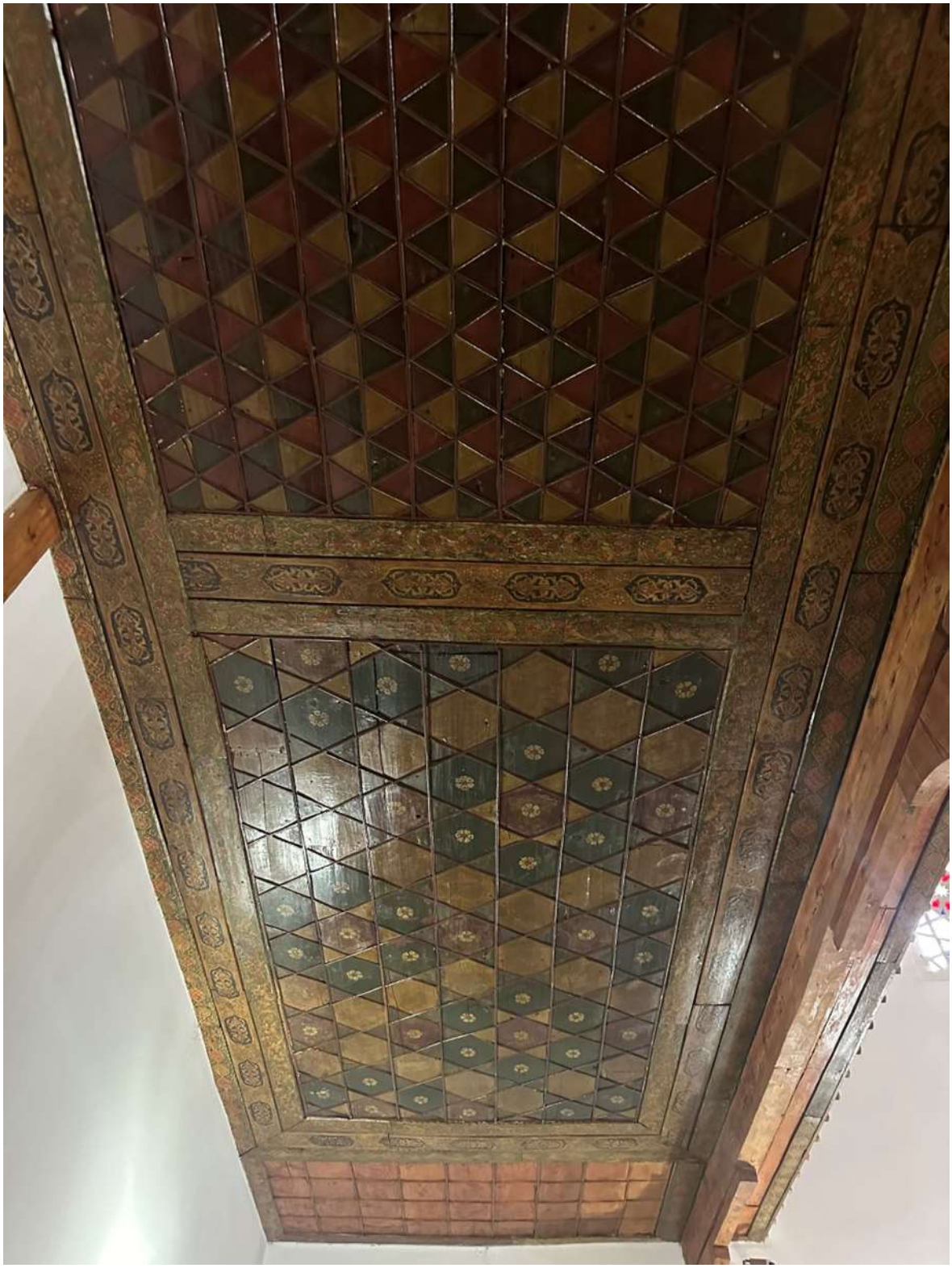
3.1.5. Zemin Kat Mahfil Tavanı

Şekil 106. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı ve Balkon(Fotoğraf: Fatma Köse)

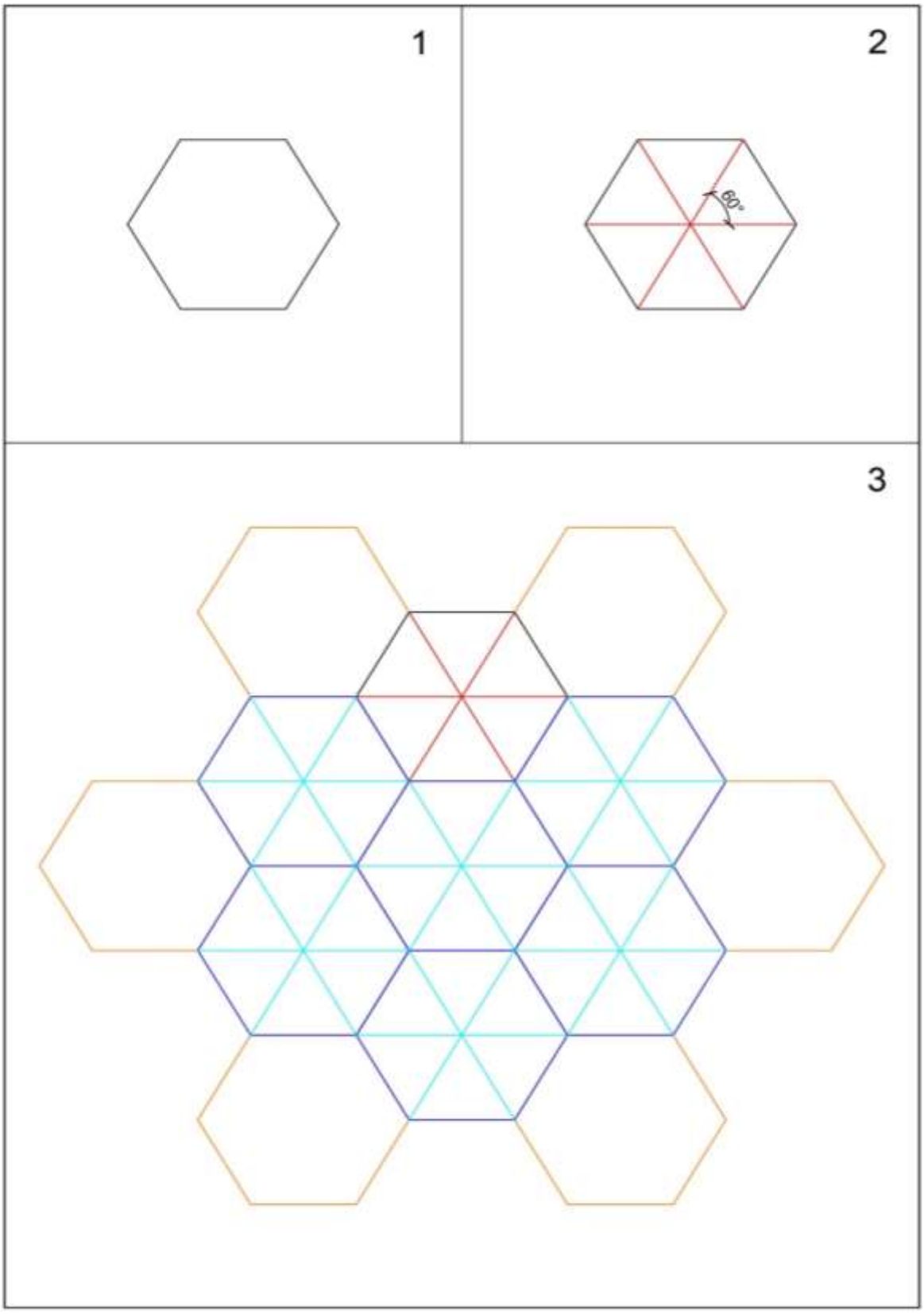

Şekil 107. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı (Simetrik) ve Balkon Altı (Fotoğraf: Fatma Köse)

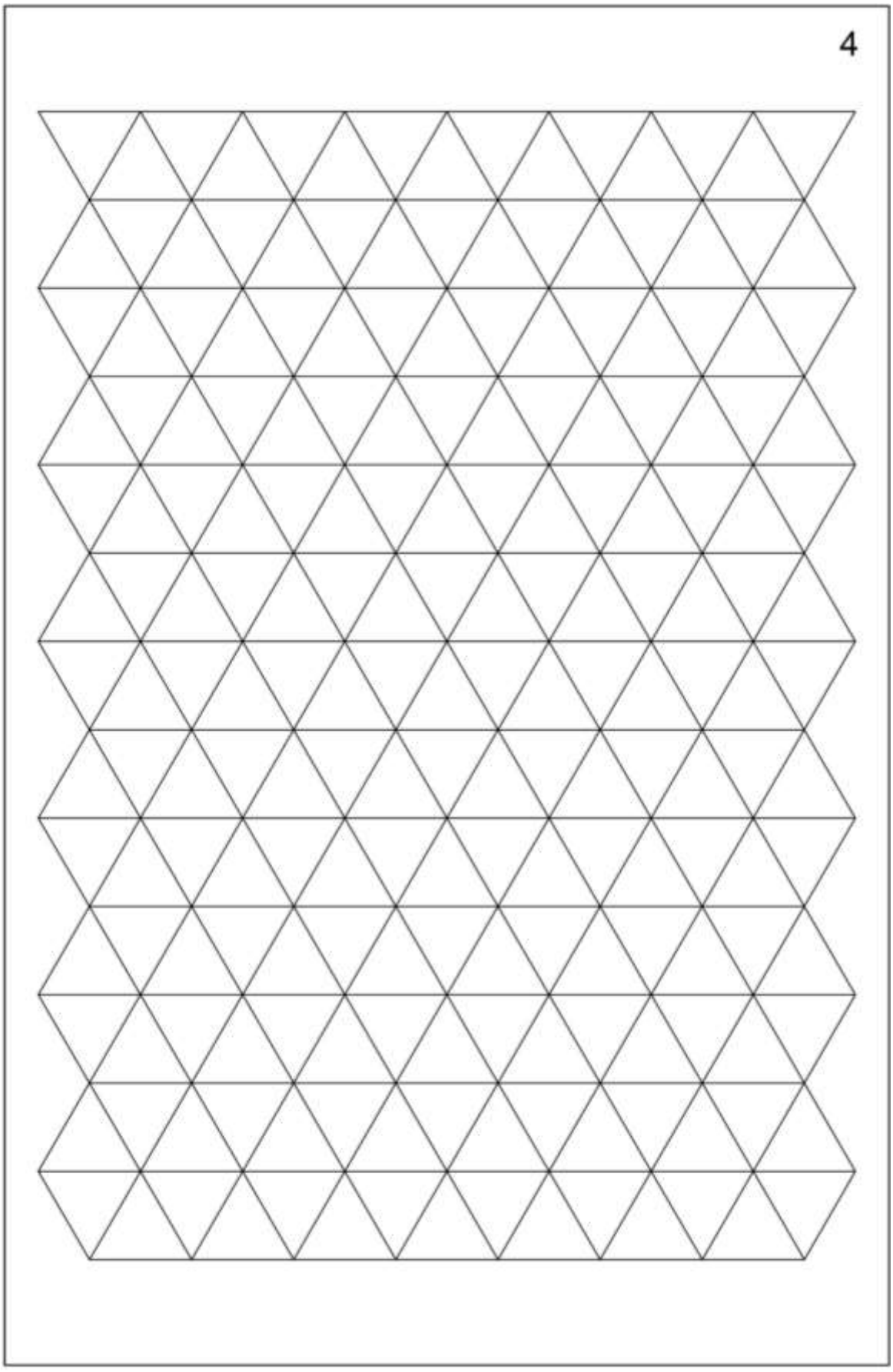

Şekil 108. Hacı Musa Cami Zemin Kat Mahfil Tavanı Desenleri(Fotoğraf: Fatma Köse)

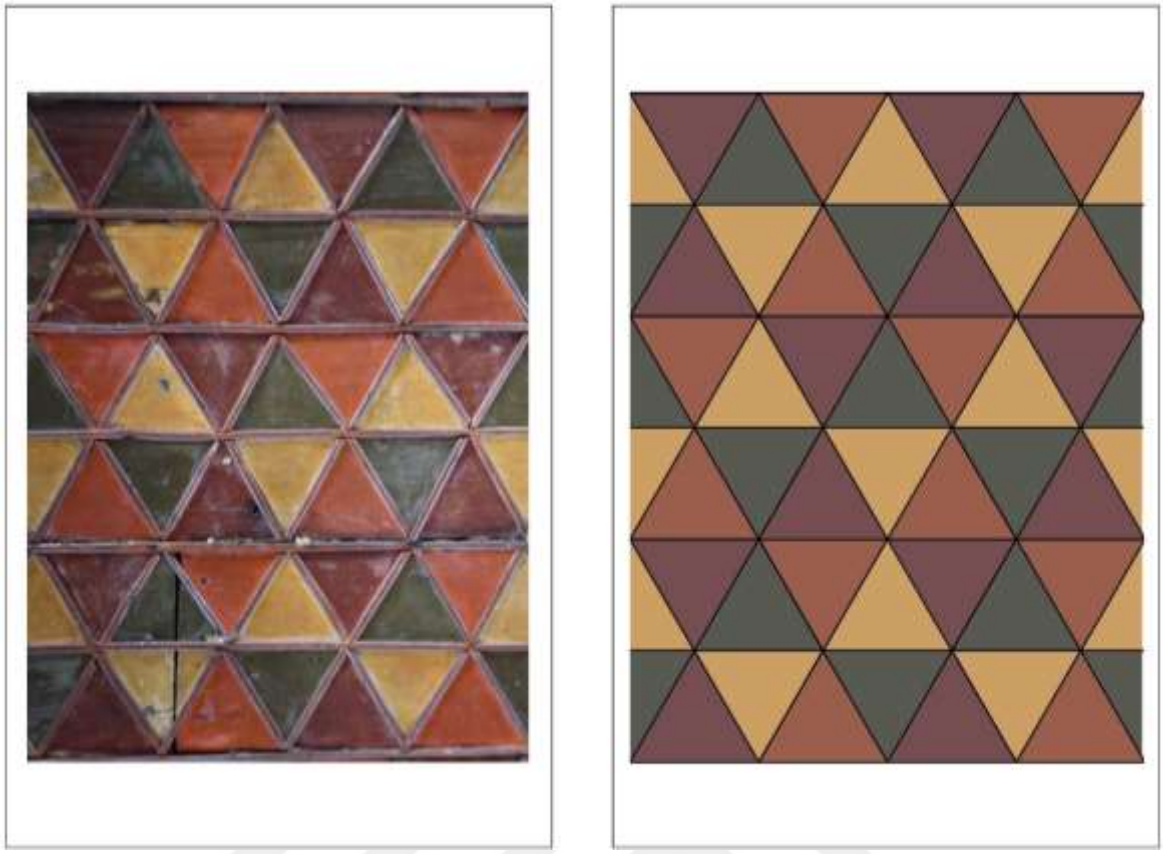
Zemin Kat Mahfil Tavan Desenleri

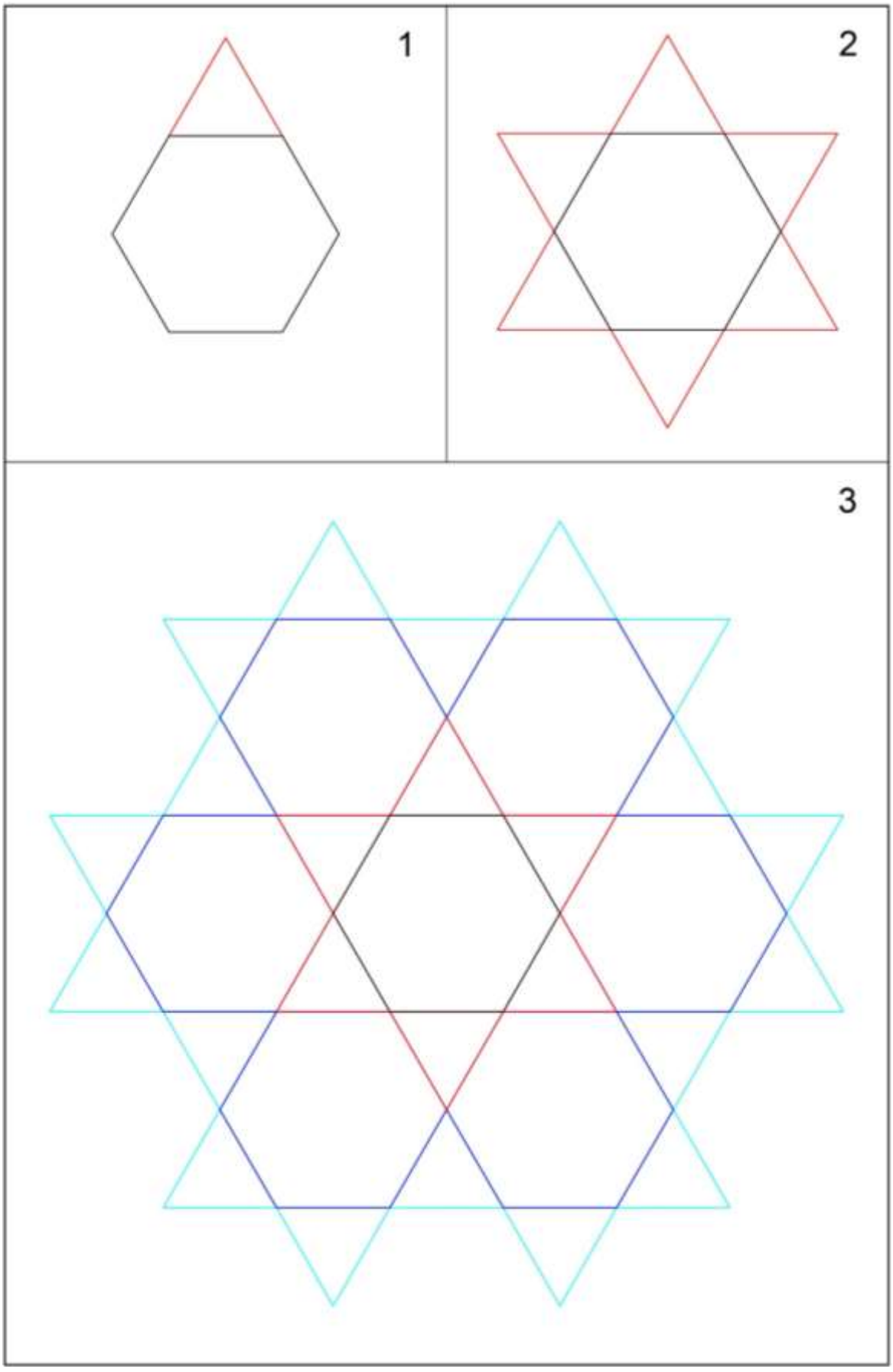
Şekil 109. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Çizim Aşamaları

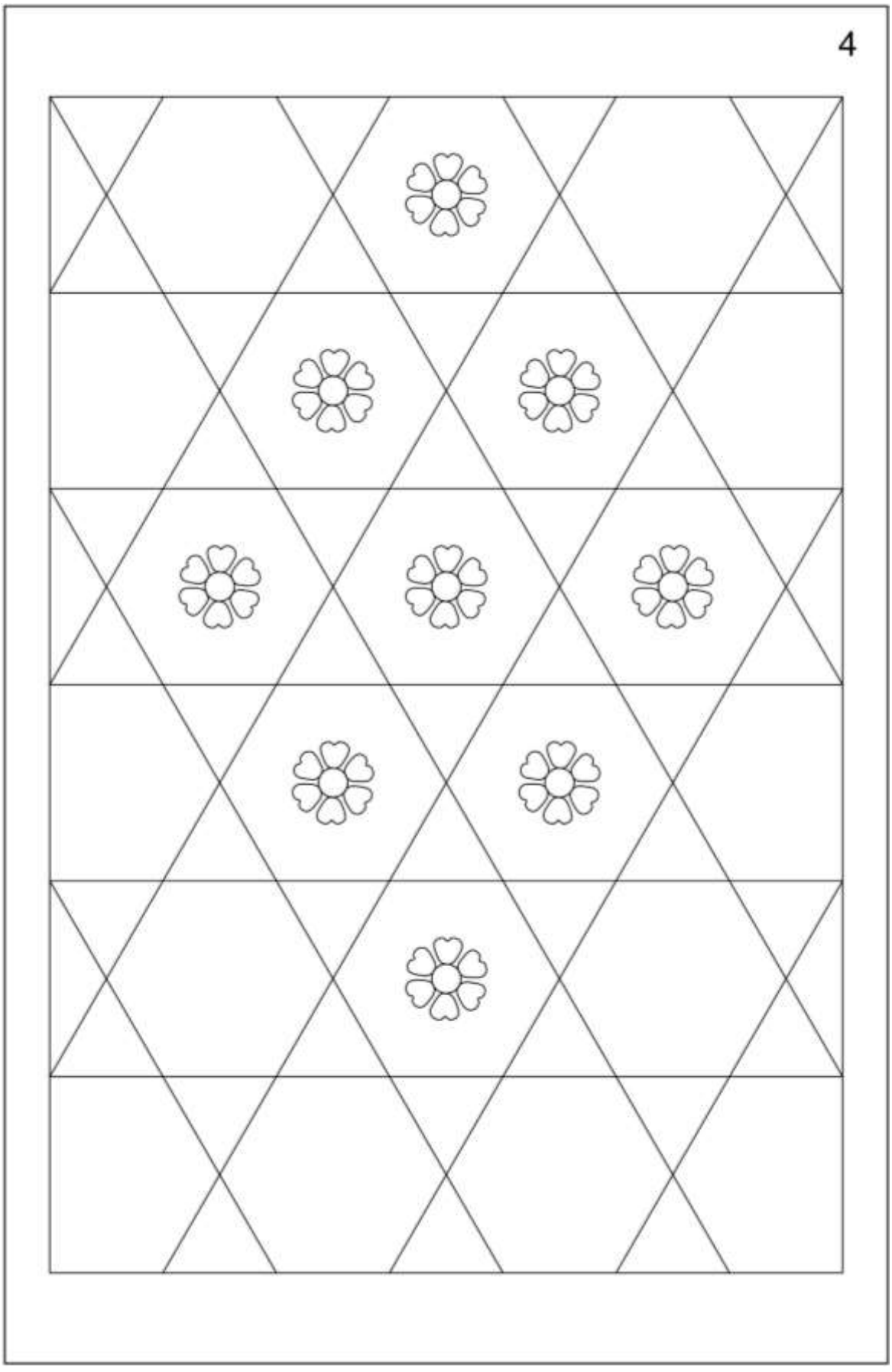
Şekil 110. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Kompozisyon Çizimi

Şekil 111. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi

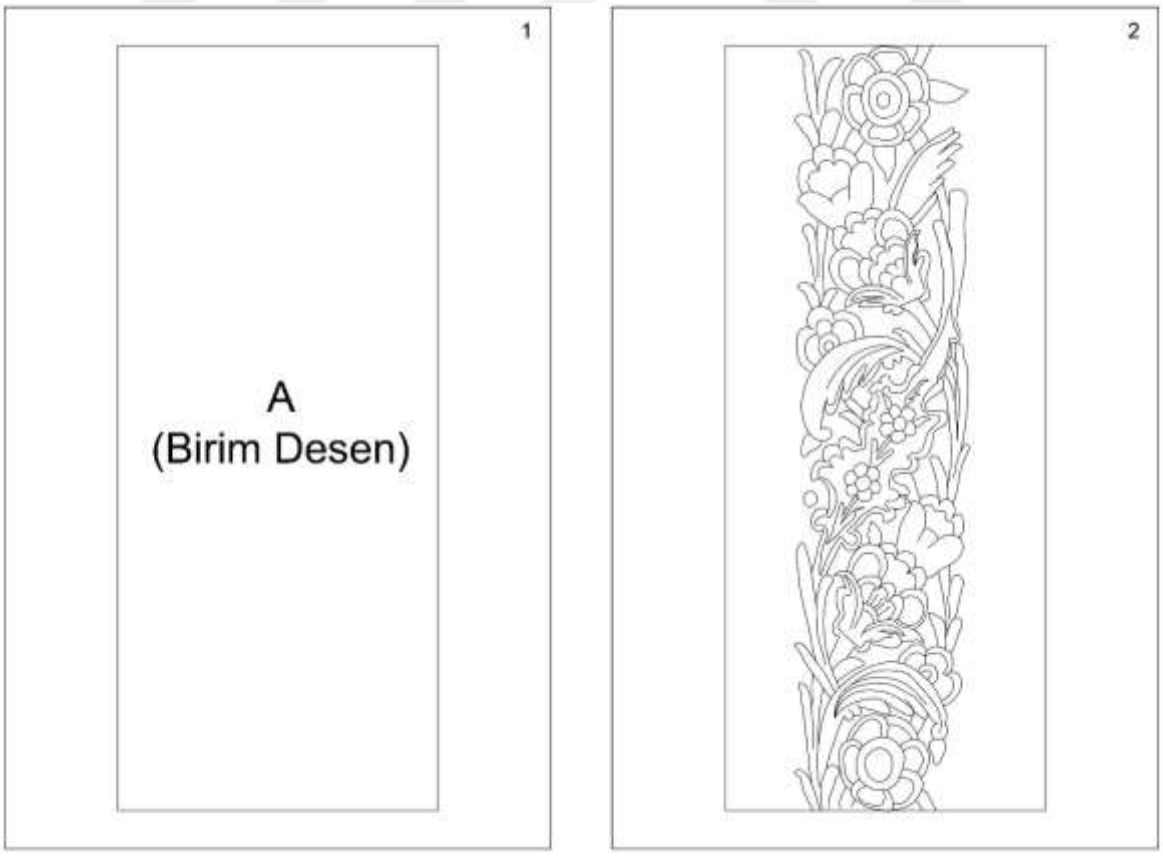
Şekil 112. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Çizim Aşamaları

Şekil 113. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Kompozisyon Çizimi

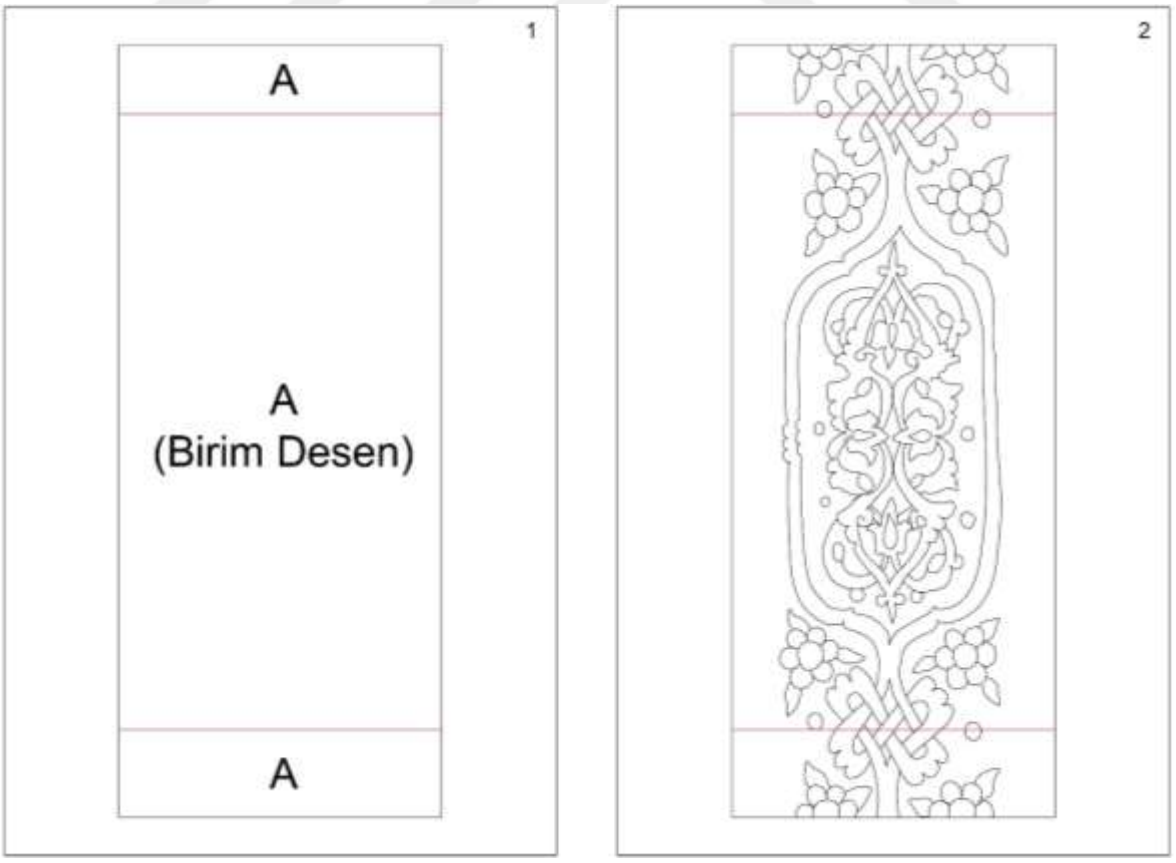
Şekil 114. Zemin Kat Mahfil Tavan Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 115. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Kompozisyon Analiz Çizimi

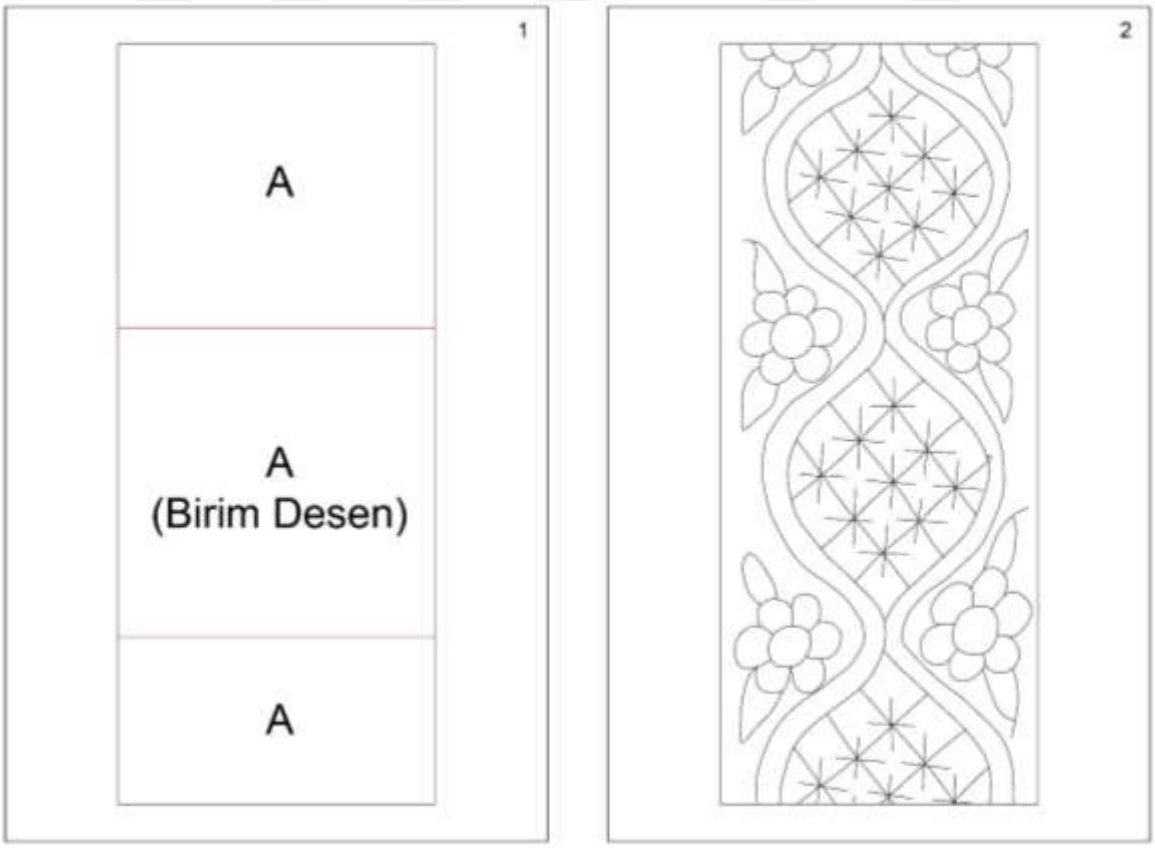
Şekil 116. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-1 Birebir Kompozisyon Çizimi

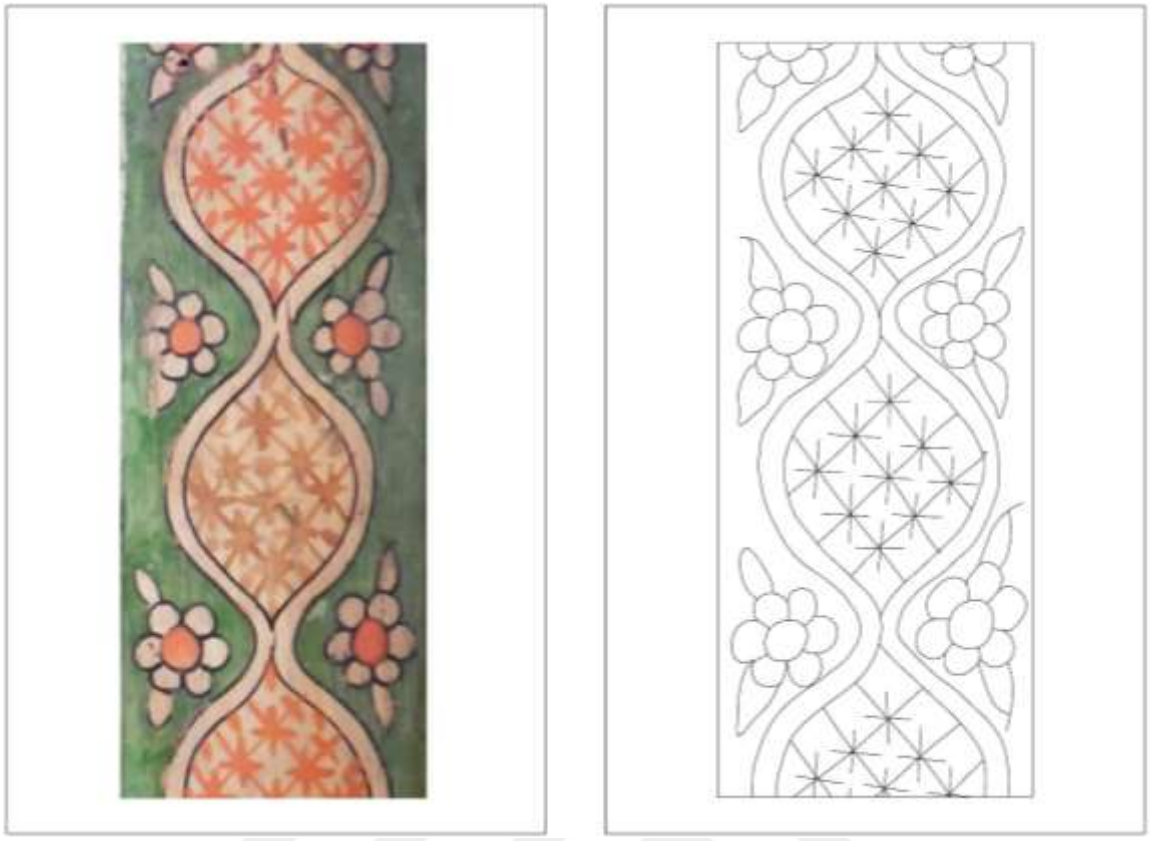
Şekil 117. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 118. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-2 Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 119. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-3 Kompozisyon Analiz Çizimi

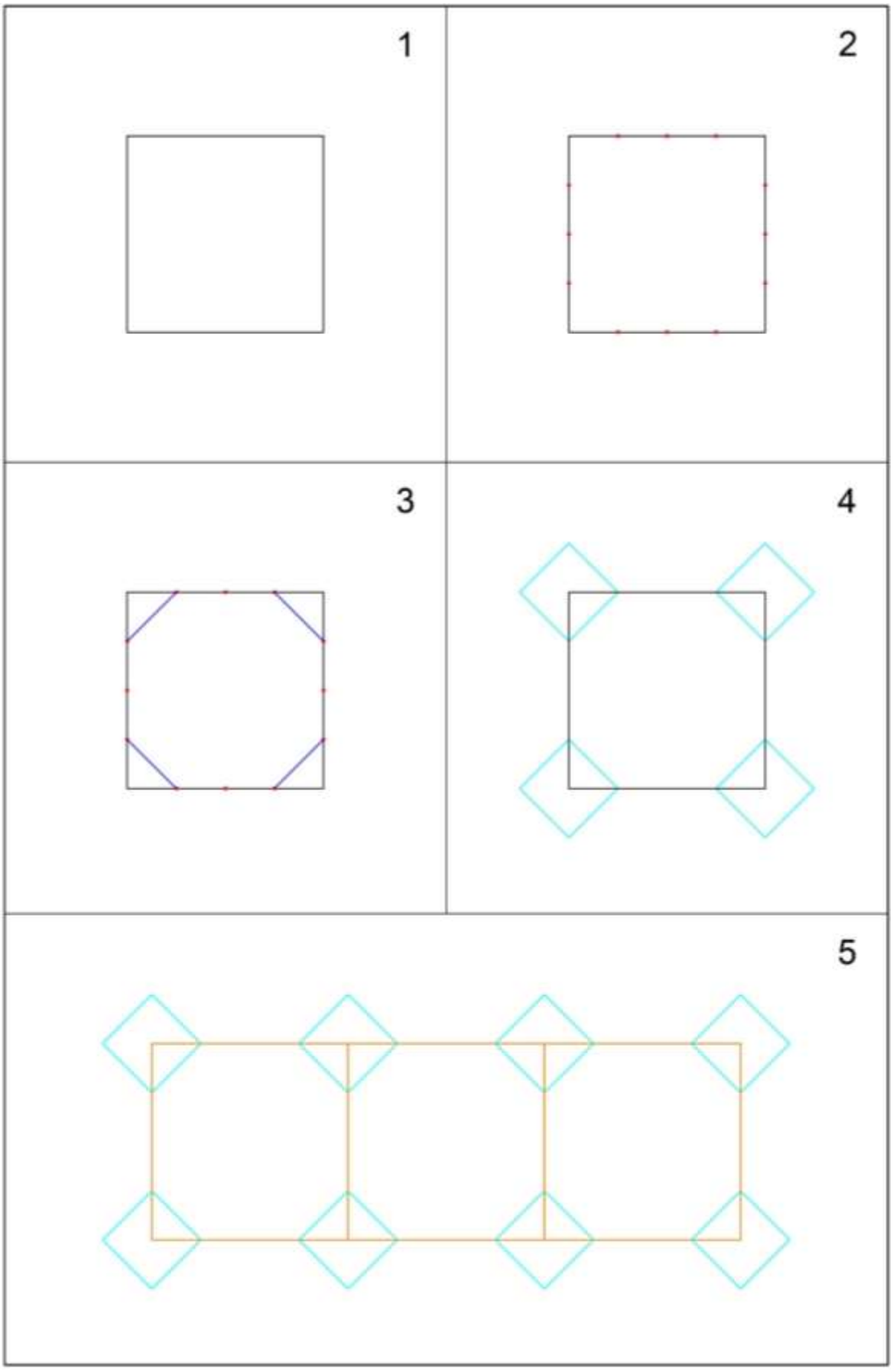

Şekil 120. Zemin Kat Mahfil Tavan Köşe Kalemişi Deseni-3 Birebir Kompozisyon Çizimi

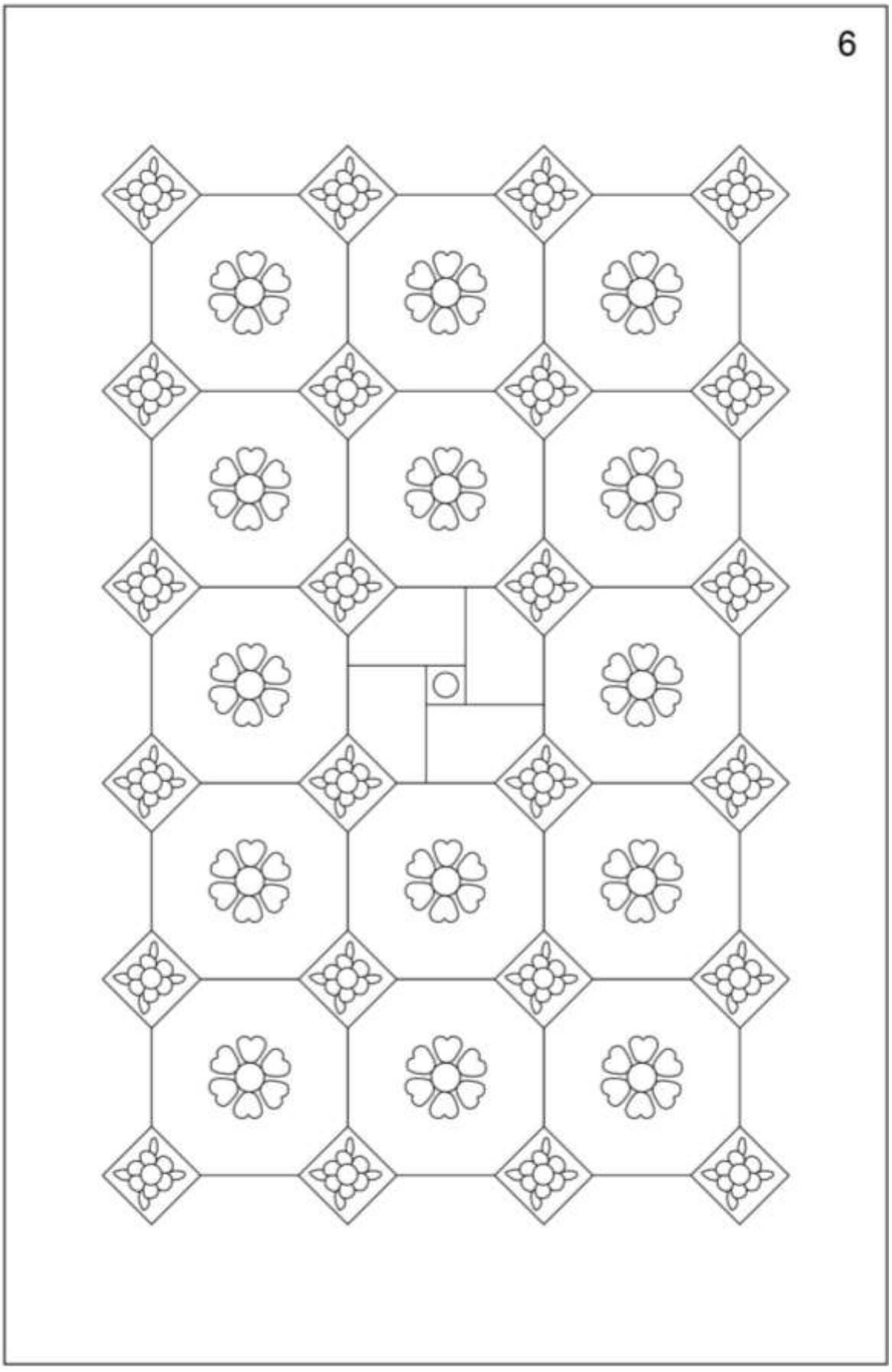
Balkon Altı Desenleri

Şekil 121. Hacı Musa Cami Balkon Altı Desenleri (Fotoğraf: Fatma Köse)

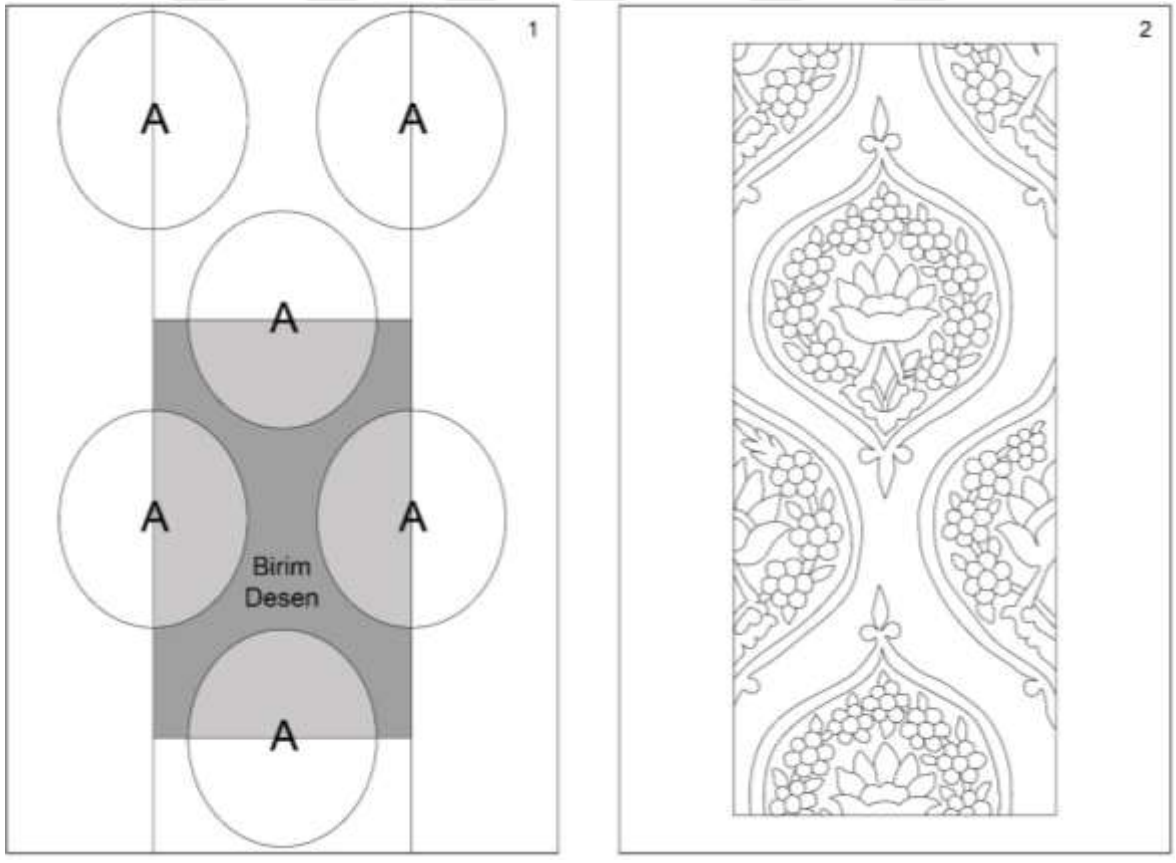
Şekil 122. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Çizim Aşamaları

Şekil 123. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Kompozisyon Çizimi

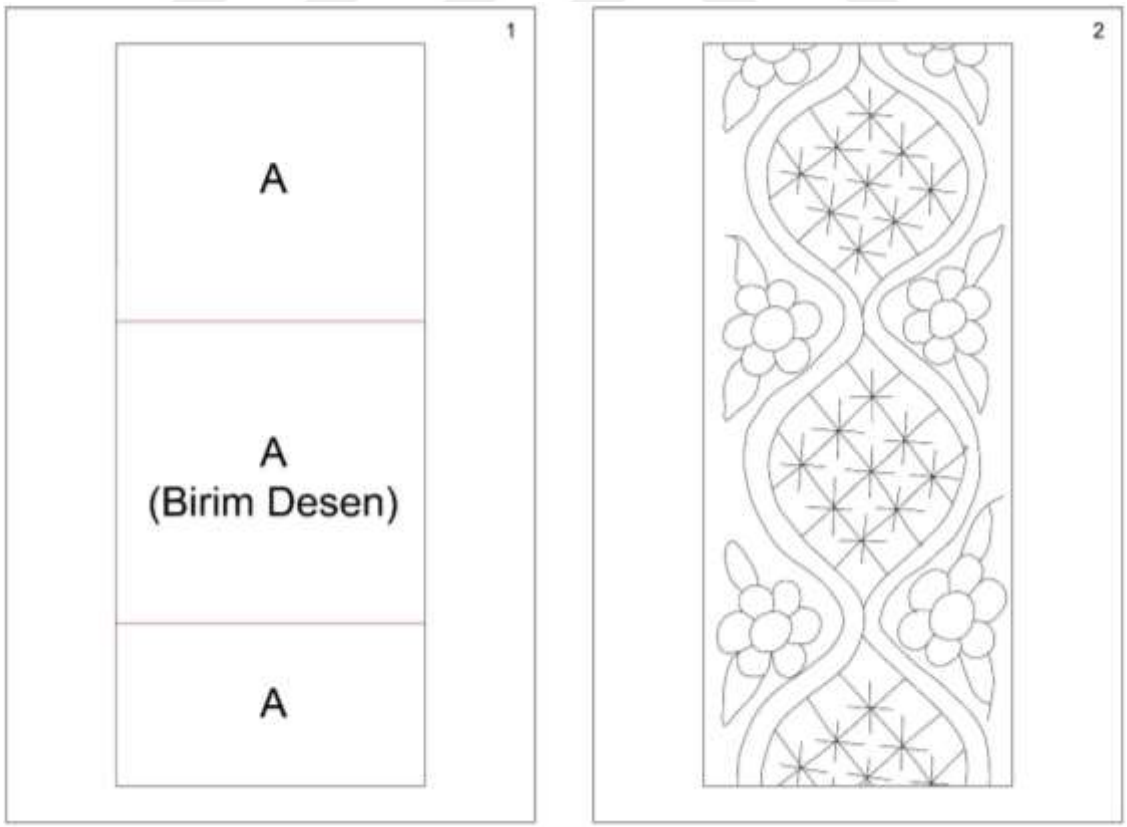
Şekil 124. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kaplama Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 125. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Köşe Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

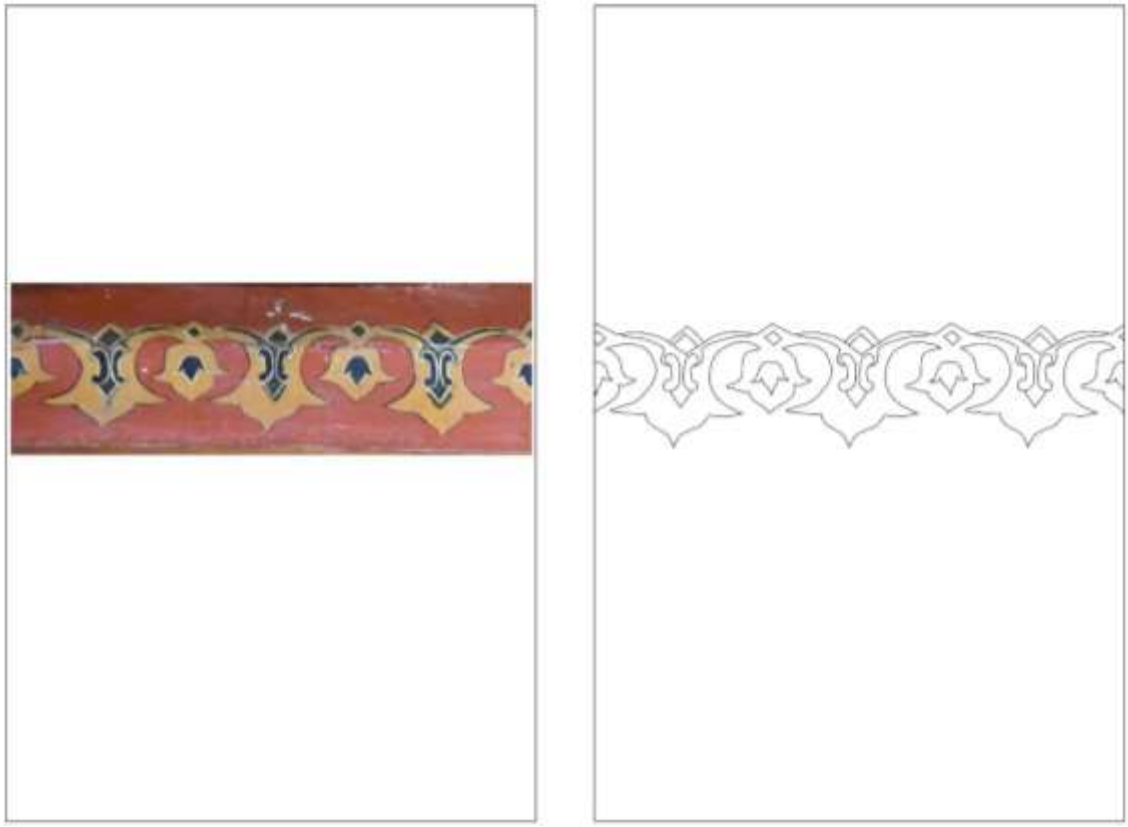
Şekil 126. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Köşe Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 127. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Çıkma Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

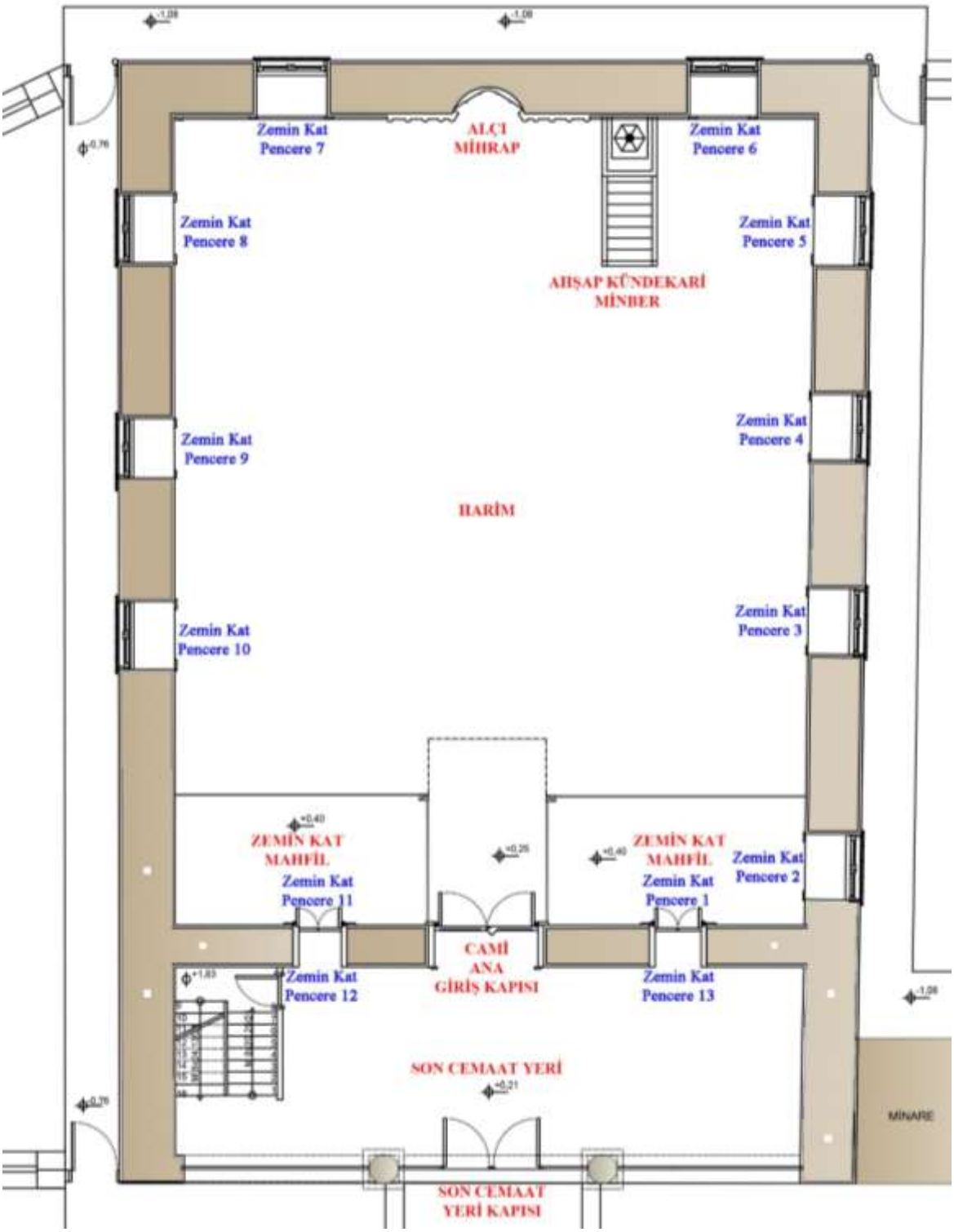
Şekil 128. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Çıkma Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 129. Zemin Kat Mahfil Balkon Altı Kiriş Kalemişi Deseni Birebir KompozisyonÇizimi

3.1.6. Pencereler

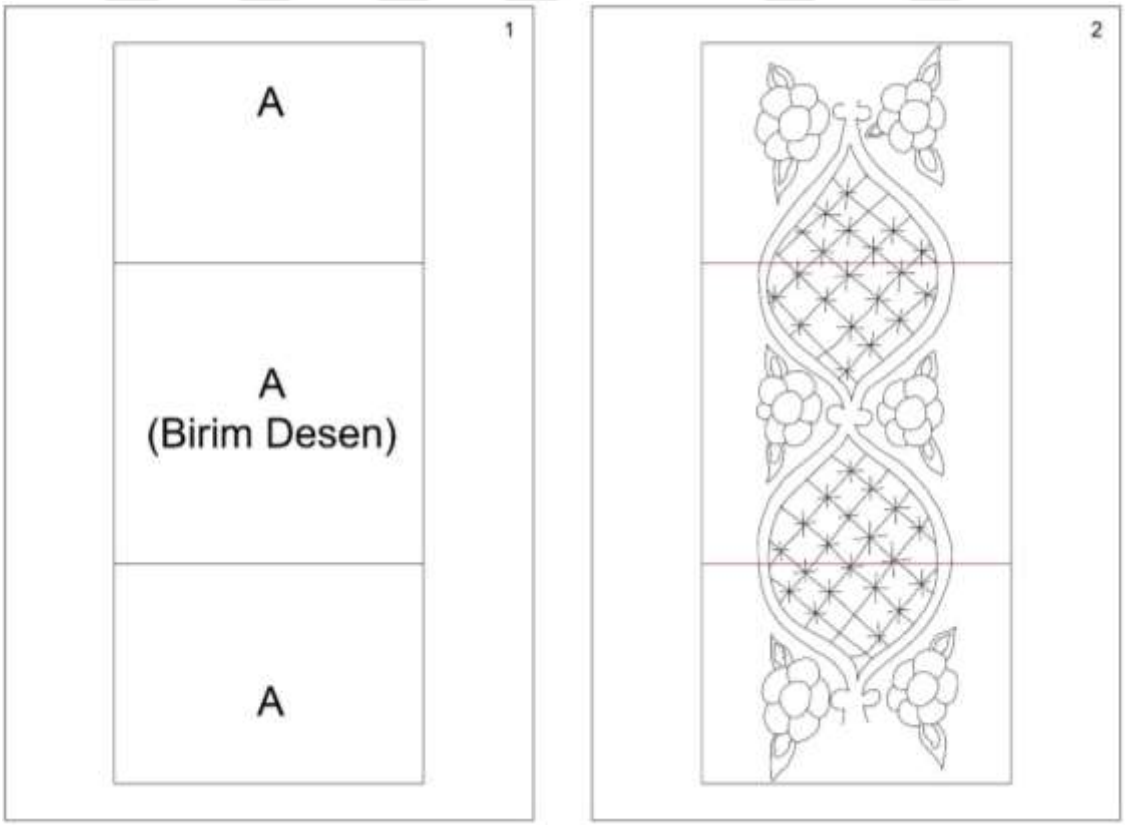
Hacı Musa Cami harim mekânını aydınlatan ve dışarıya açılan 9 zemin katı penceresi ile harim mekânını son cemaat yerine bağlayan 2 zemin katı penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. İç mekânda pencere yüzeylerini kapatan ahşap panjurlar bulunur. Pencerelerin etrafını çevreleyen ahşap pervazların üzerinde kalem işi süslemeler bulunur. Kalem işi süslemeler bitkisel motiflerin ve rumi desenlerinin birim halinde tekrarlarından oluşmaktadır. Pencere alınlıklarında sülüs yazıyla "Kelime-i Tevhid" yer almaktadır. 9 zemin kat penceresindeki desenlerden bazıları tekrarlayarak devam etmektedir.

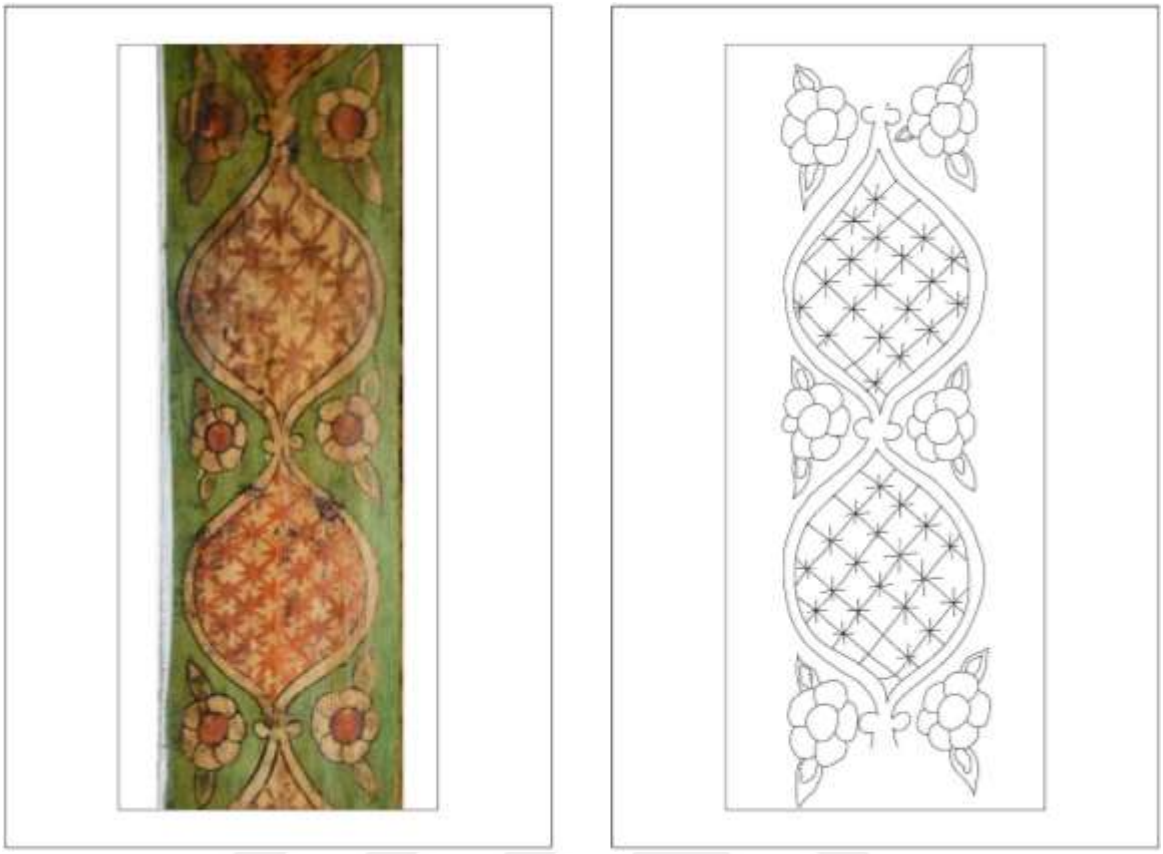
Şekil 130. Hacı Musa Cami Zemin Kat Pencereleri Numaraları ve Yerleri(Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse)

Şekil 131. Zemin Kat 1 ve 11 Numaralı Pencereler

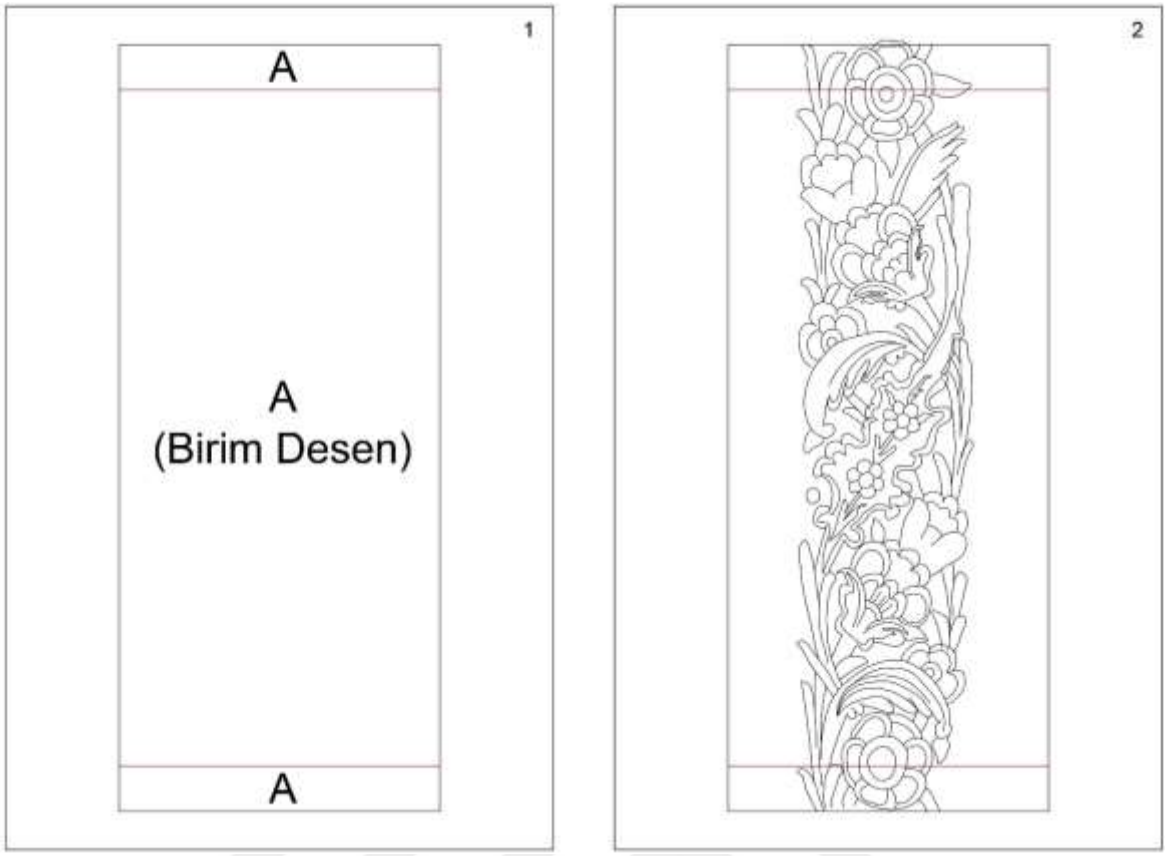
Şekil 132. Zemin Kat Penceresi 1 ve 11 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 133. Zemin Kat Penceresi 1 ve 11 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 134. Zemin Kat 2, 3 ve 9 Numaralı Pencereler

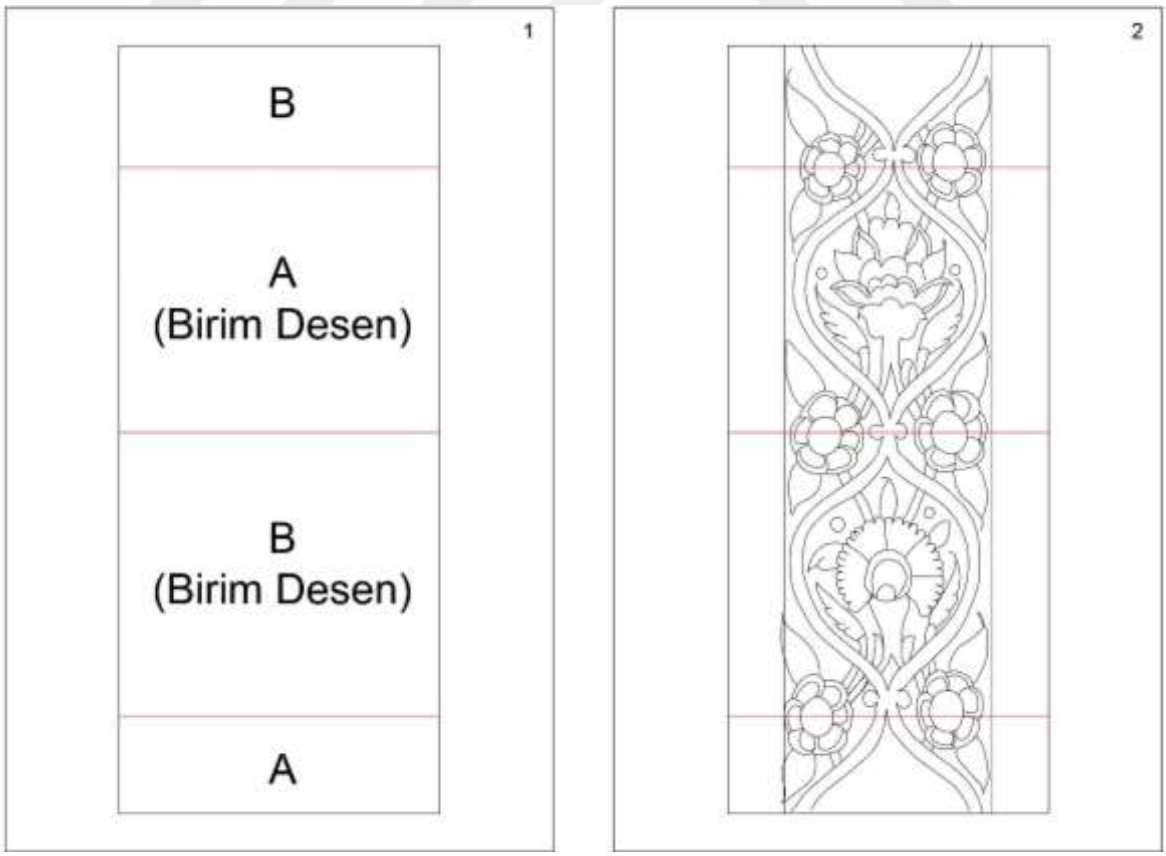
Şekil 135. Zemin Kat Penceresi 2,3 ve 9 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 136. Zemin Kat Penceresi 2,3 ve 9 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 137. Zemin Kat 4 ve 9 Numaralı Pencereler

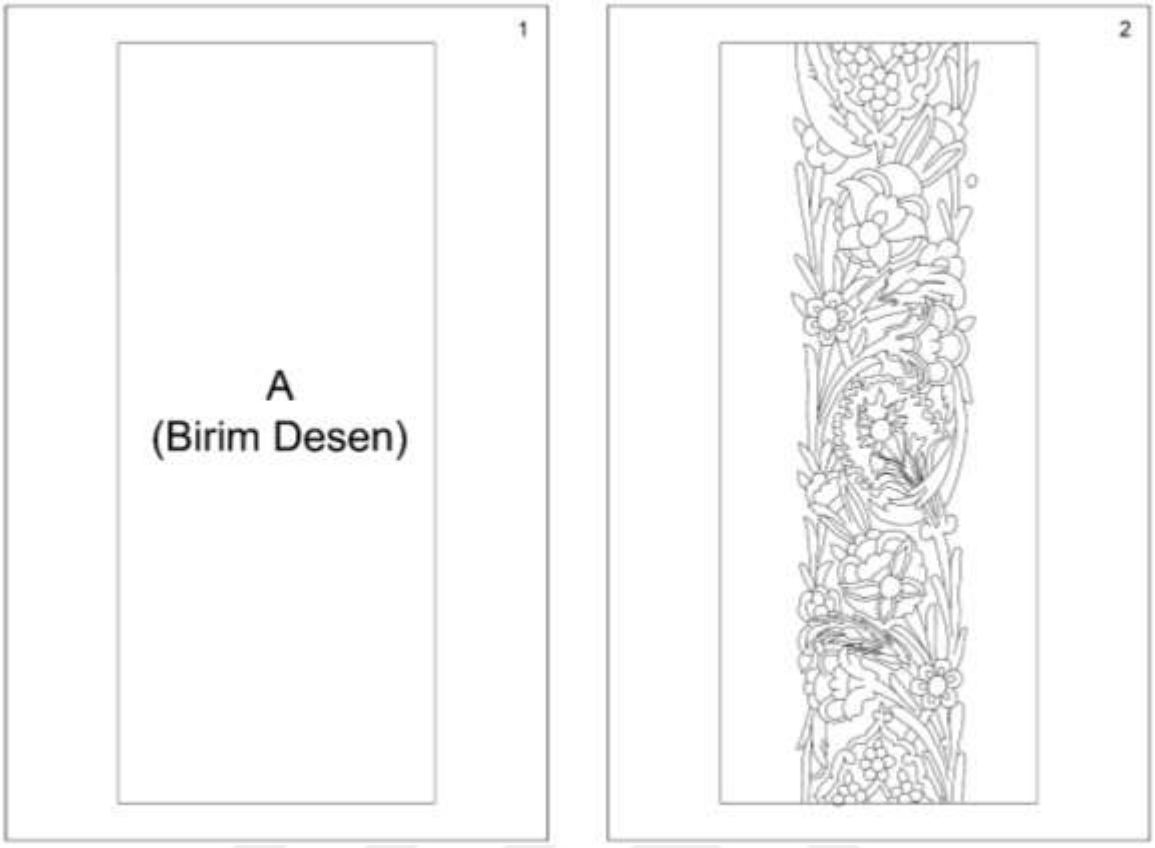
Şekil 138. Zemin Kat Penceresi 4 ve 9 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 139. Zemin Kat Penceresi 4 ve 9 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 140. Zemin Kat 5 ve 8 Numaralı Pencereler

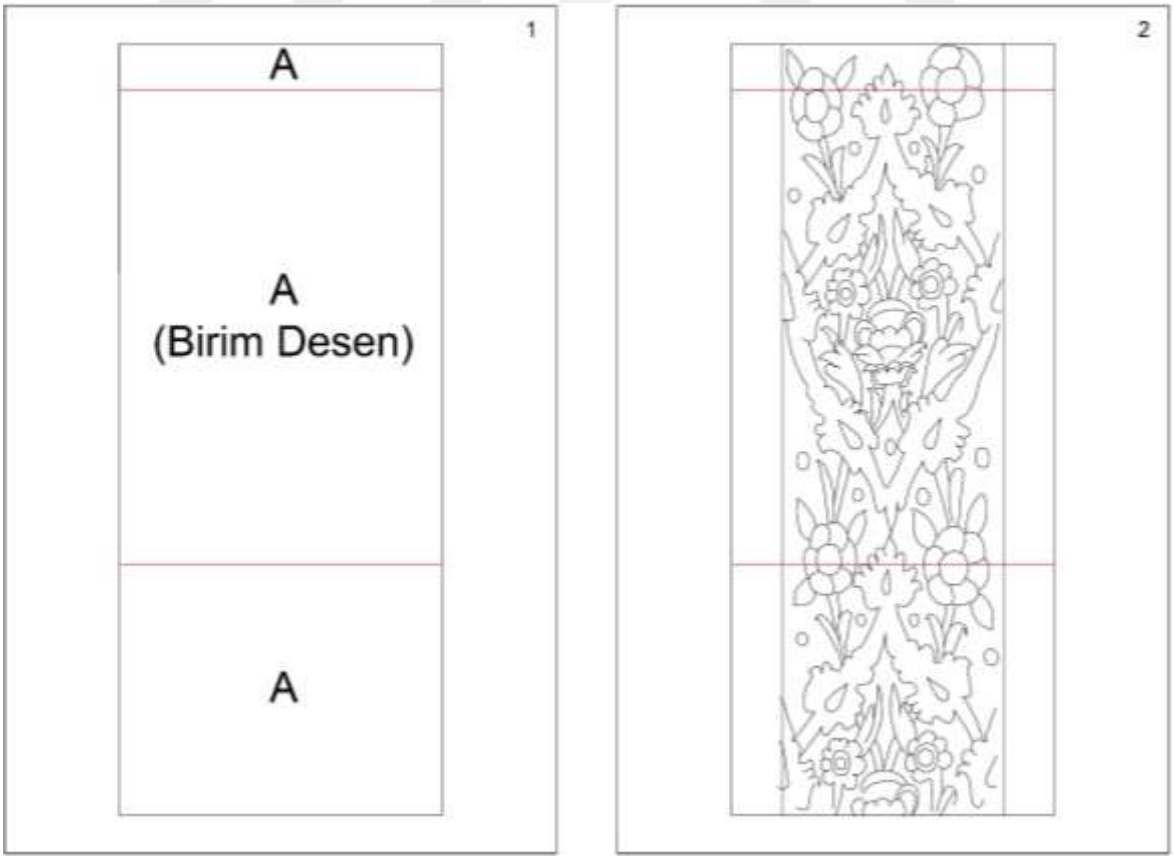
Şekil 141. Zemin Kat Penceresi 5 ve 8 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 142. Zemin Kat Penceresi 5 ve 8 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 143. Zemin Kat 6 ve 7 Numaralı Pencereler

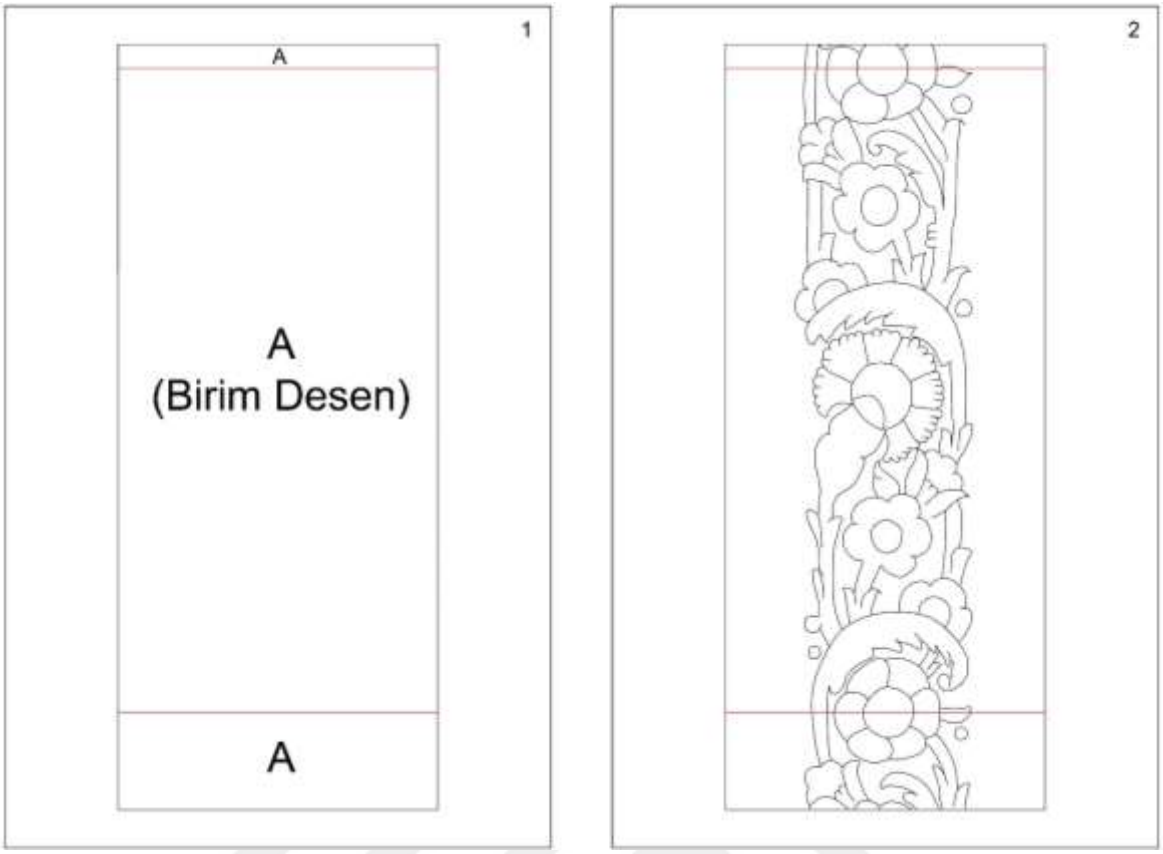
Şekil 144. Zemin Kat Penceresi 6 ve 7 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 145. Zemin Kat Penceresi 6 ve 7 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 146. Zemin Kat 9 ve 12 Numaralı Pencereler

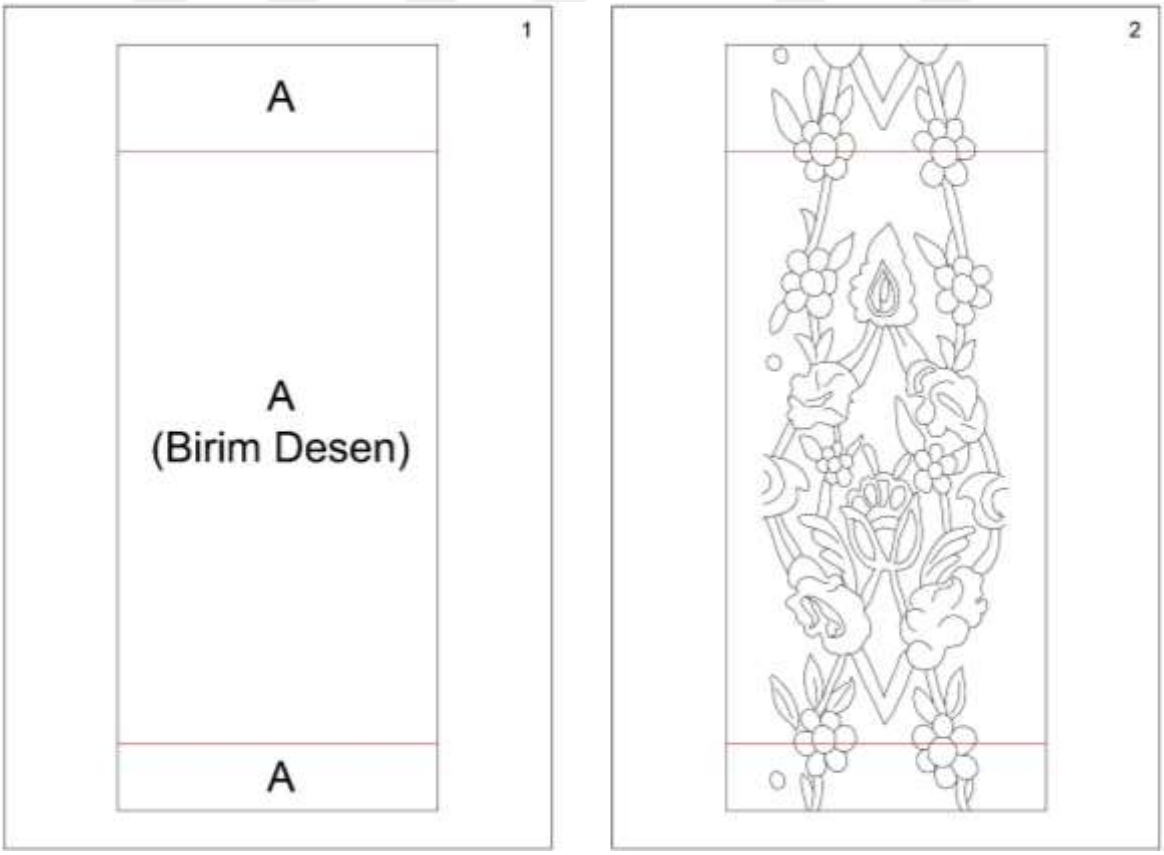
Şekil 147. Zemin Kat Penceresi 9 ve 12 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 148. Zemin Kat Penceresi 9 ve 12 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 149. Zemin Kat 10 Numaralı Pencere

Şekil 150. Zemin Kat Penceresi 10 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 151. Zemin Kat Penceresi 10 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

3.2. Birinci Katta Bulunan Mimari Elemanların Tezyinatı

Kadınlar mahfili caminin kuzey cephesinden başlayarak zemin kat mahfillerininüzerinde yer alan balkon çıkmasının sınırına kadar uzanır. Tek bir ana mekândan oluşur. 6 pencere bu alanı aydınlatmak için kullanılmaktadır. Pencerelerin kenarını çevreleyen pervazlarda süslemeler mevcuttur. Kadınlar mahfili harim mekânından ahşap kafeslerle ayrılmaktadır. Balkon dikmelerini tavana bağlayan noktada yer alan L şeklindeki ahşap balkon direk köşeliklerinde de süslemeler yer almaktadır. Kadınlar mahfilinde yer alan ahşap tavandaki tezyinat caminin ana harim mekânındaki süslemelerle uyumludur.

3.2.1. Kadınlar Mahfili Tavanı

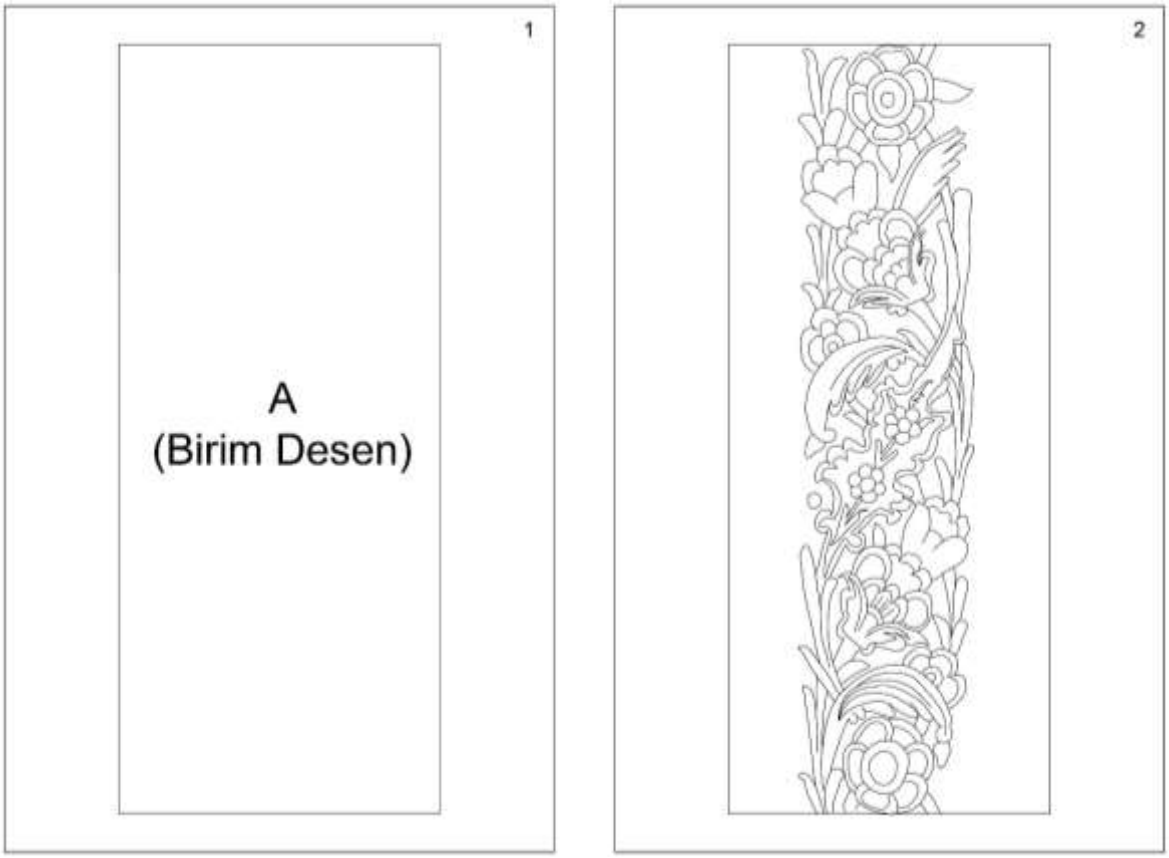
Kadınlar mahfilinin tavanı sonradan yapıldığı belli olan ahşap çıtalar ile karelere ayrılarak kaplanmıştır. Bu kaplamanın kenarlarında 3 sıra kalemişi süslemeler mevcuttur.

Şekil 152. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Tavan Kaplaması (Fotoğraf: Fatma Köse)

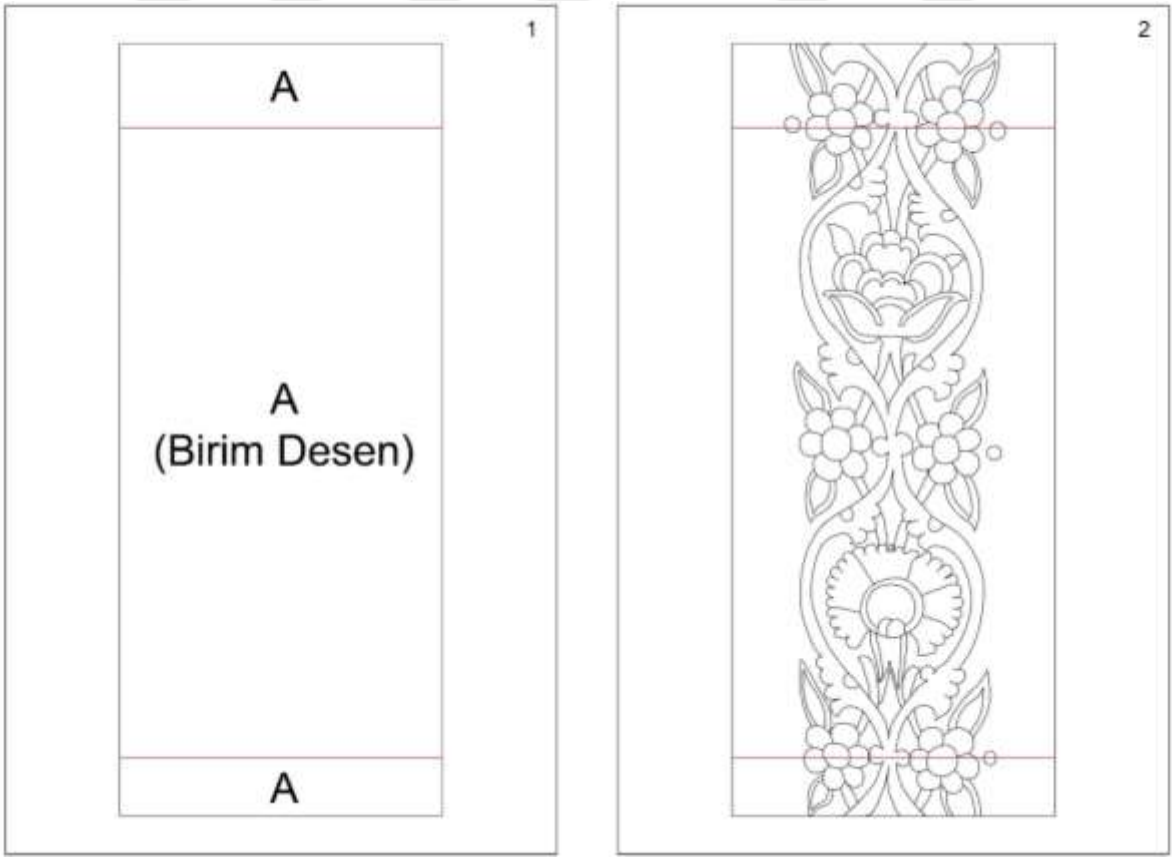
Şekil 153. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Tavan Kaplaması Kenarında Yer Alan Kalemişi Süslemeler (Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 154. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 1Kompozisyon Analiz Çizimi

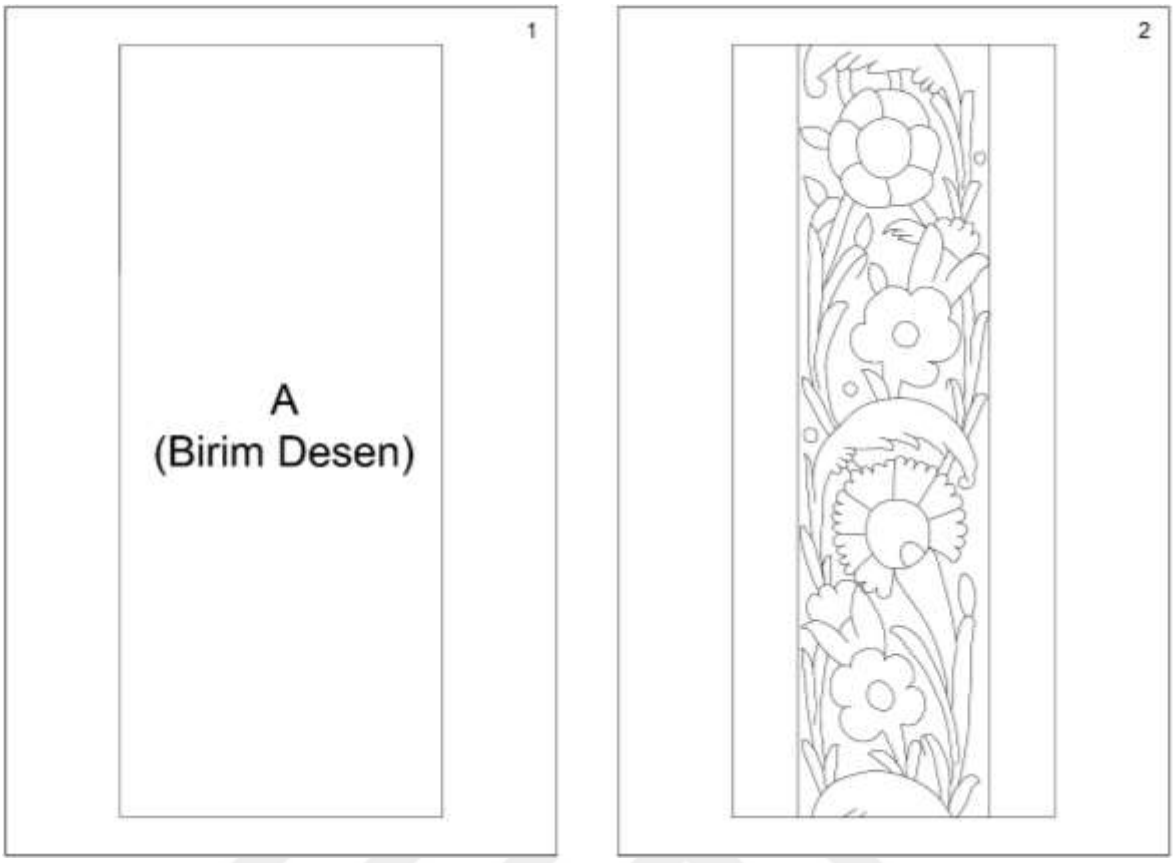
Şekil 155. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 1Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 156. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 2Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 157. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 2Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 158. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 3Kompozisyon Analiz Çizimi

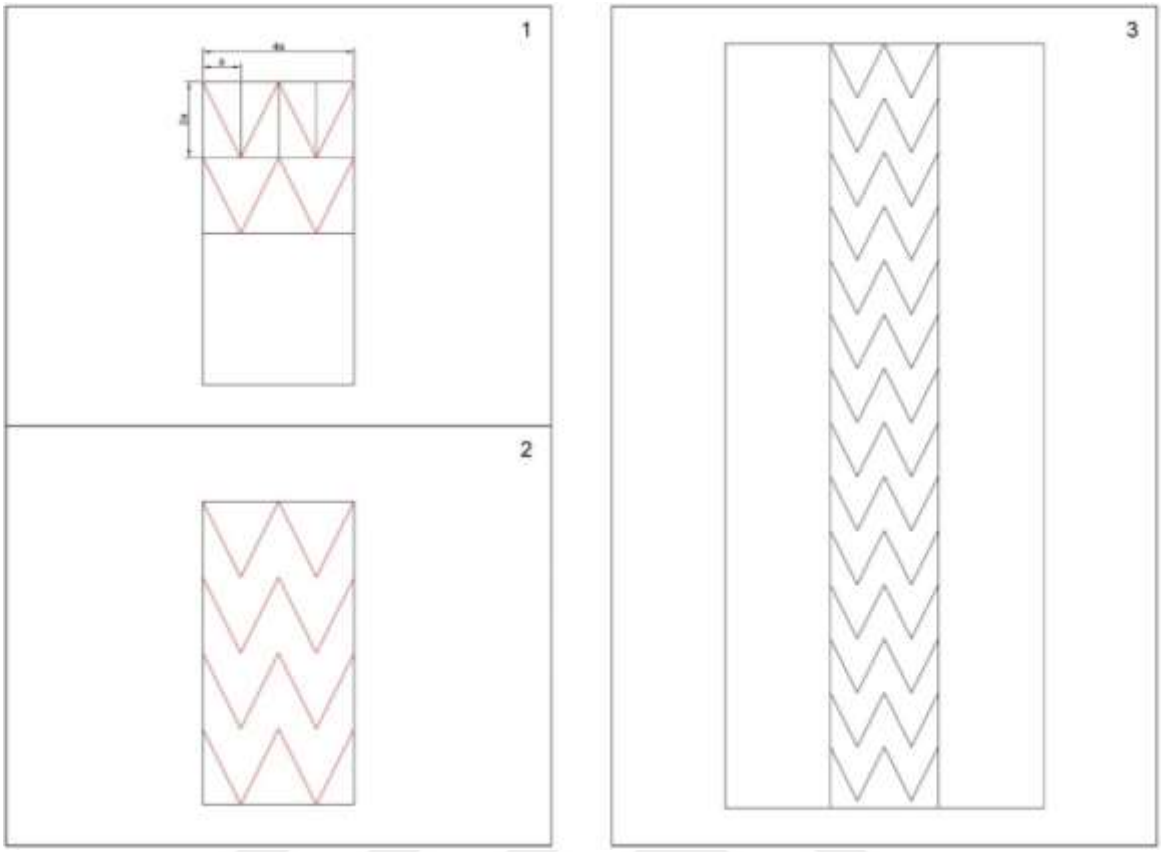

Şekil 159. Kadınlar Mahfili Tavan Kenarı Kalemişi Desen 3Birebir Kompozisyon Çizimi

3.2.2. Balkon Direkleri Köşelikleri

Şekil 160. Hacı Musa Cami Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri ve Köşelikleri (Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 161. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelik Altı Deseni Çizim Aşamaları

Şekil 162. Kadınlar MahfiliBalkon Direkleri Köşelik Altı Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 163. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Karanfil Deseni

Şekil 164. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Lale Deseni

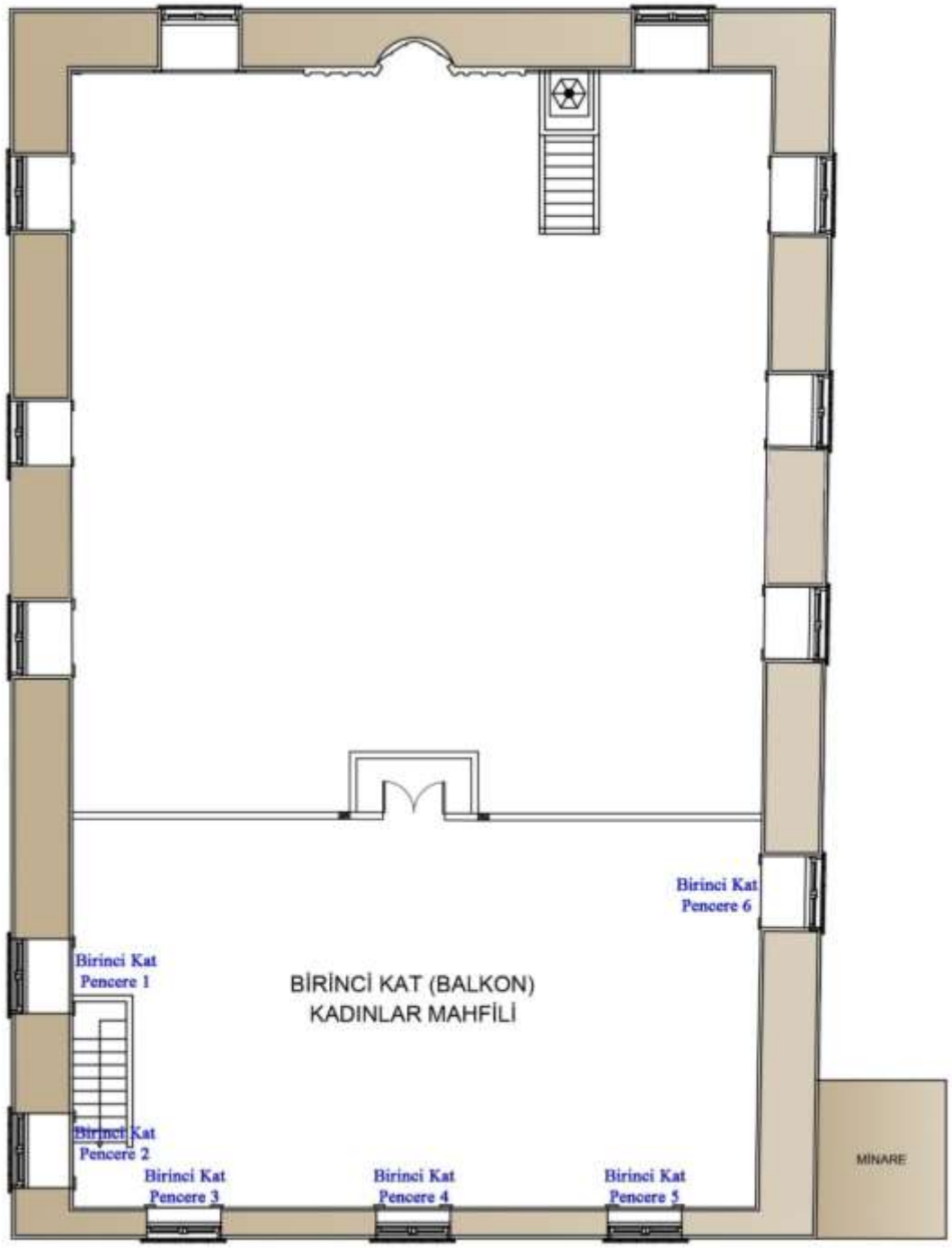

Şekil 165. Kadınlar Mahfili Balkon Direkleri Köşelikleri Nar Deseni

3.2.3. Pencereler

Birinci katta yer alan kadınlar mahfilini ise aydınlatan 6 pencere dış mekâna açılmaktadır. Pencereler ahşap malzemeden yapılmıştır. Merdiven yanında yer alan iki pencerede herhangi bir tezyinat bulunmamaktadır. Bu pencerelerin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer 4 pencerede ise yine zemin kat pencerelerinde yer alan desenlerin aynıları bulunmaktadır. Harim mekânında ise birinci kat hizasında zemin kattaki pencerelerin hizasında gül pencereler vardır. Gül pencereler yıldız desenli geometrik desen ile bezenmiştir.

Kadınlar mahfilinde yer alan 1 ve 2 numaralı pencerelerde herhangi bir desen bulunmamaktadır. 4, 5, 6 ve 7 numaralı pencerelerde zemin kattaki kalemişi desenlere benzer süslemeler yer almaktadır.

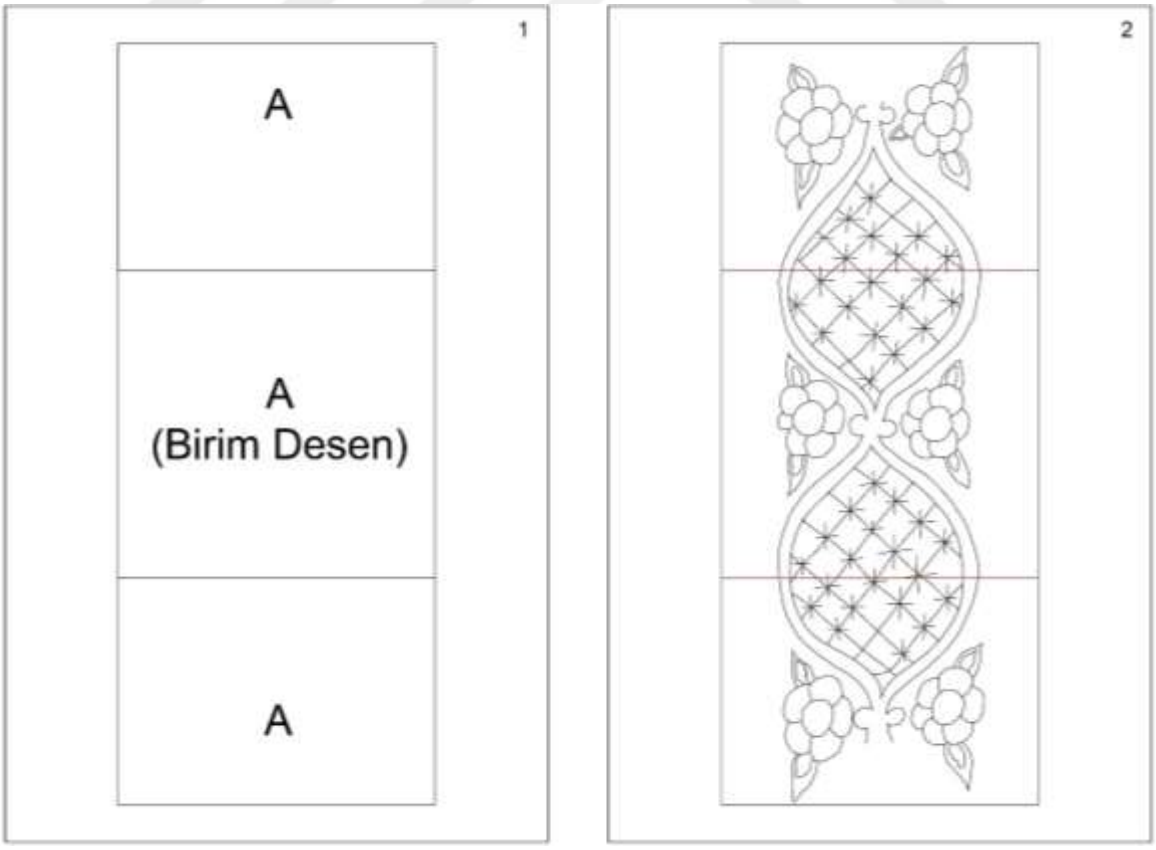
Şekil 166. Hacı Musa Cami Birinci Kat (Kadınlar Mahfili) Pencereleri Numaraları ve Yerleri (Çizim Kaynak: Atlas Yapı Mimarlık Restorasyon, Grafik: Fatma Köse)

Şekil 167. Hacı Musa Cami Birinci Kat 1 ve 2 Numaralı Desensiz Pencereler (Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 168. Birinci Kat 3 Numaralı Pencere

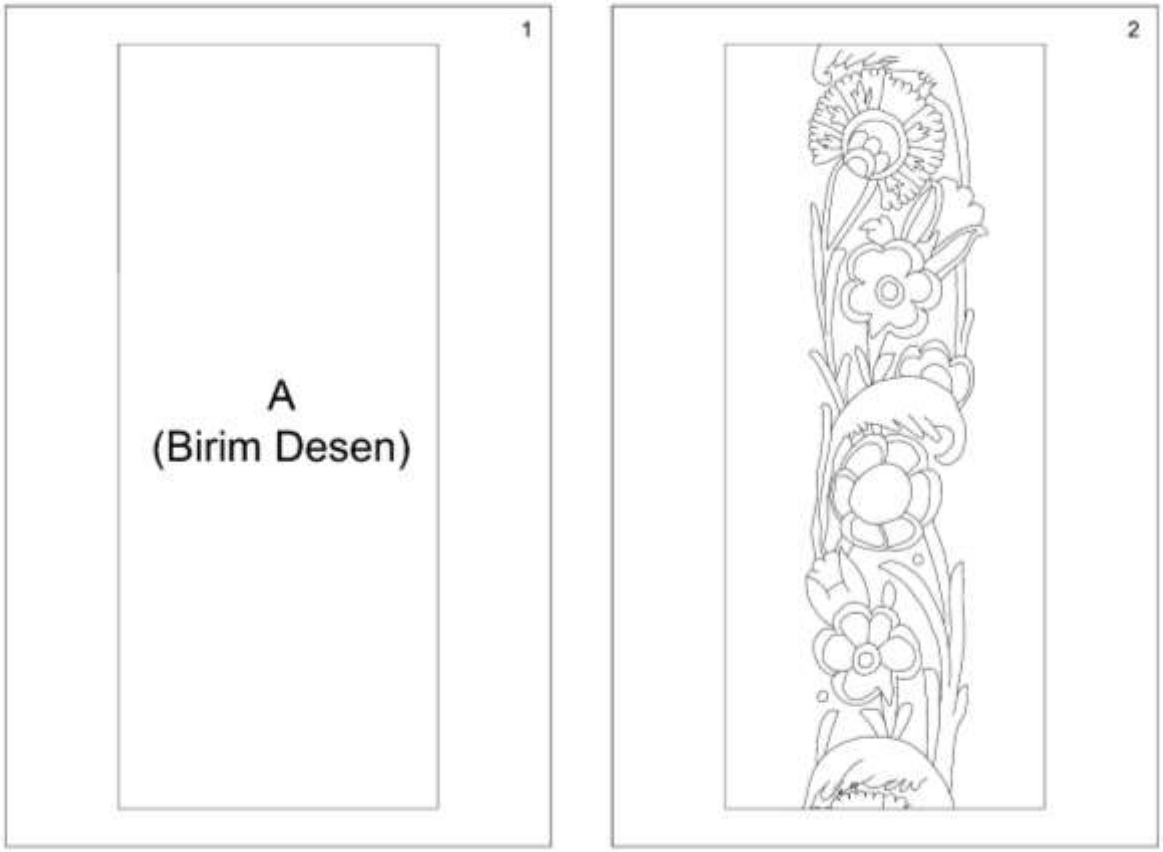
Şekil 169. Birinci Kat Penceresi 3Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 170. Birinci Kat Penceresi 3 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 171. Birinci Kat 4 Numaralı Pencere

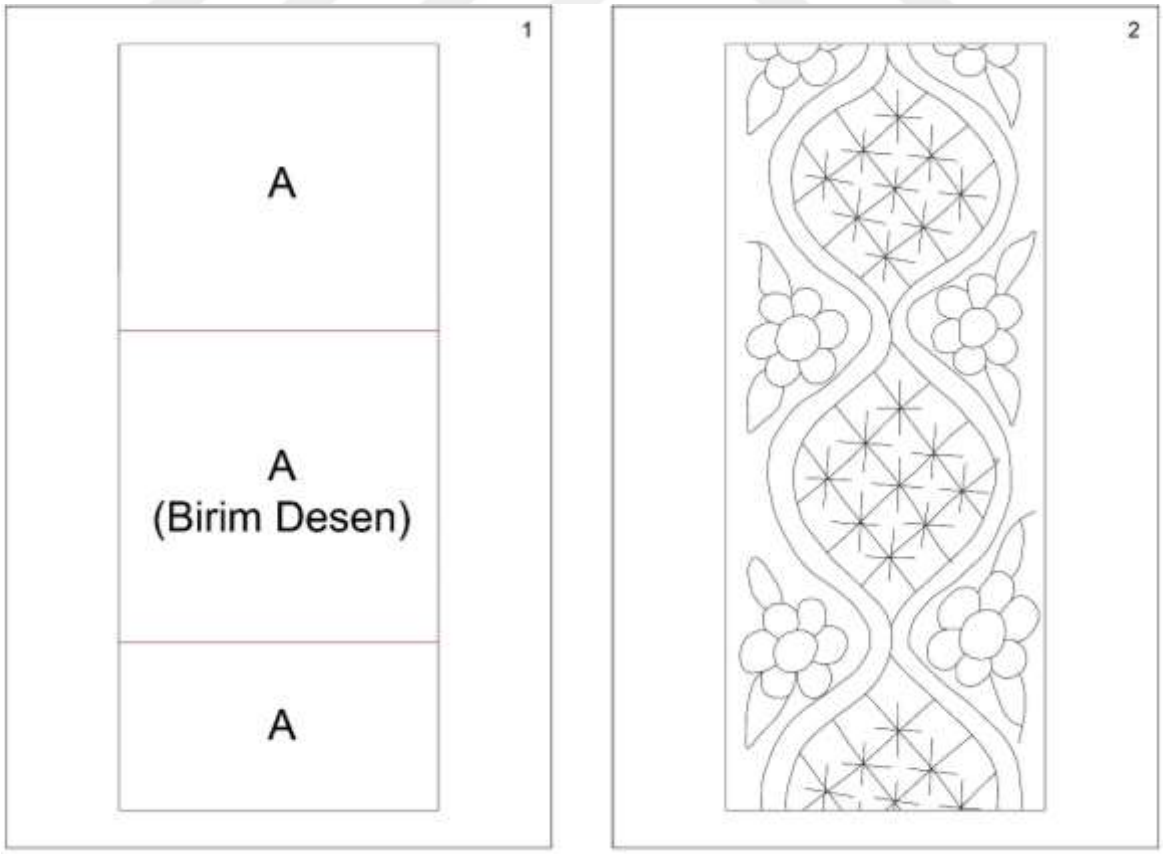
Şekil 172. Birinci Kat Penceresi 4 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 173. Birinci Kat Penceresi 4 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 174. Birinci Kat 5 Numaralı Pencere

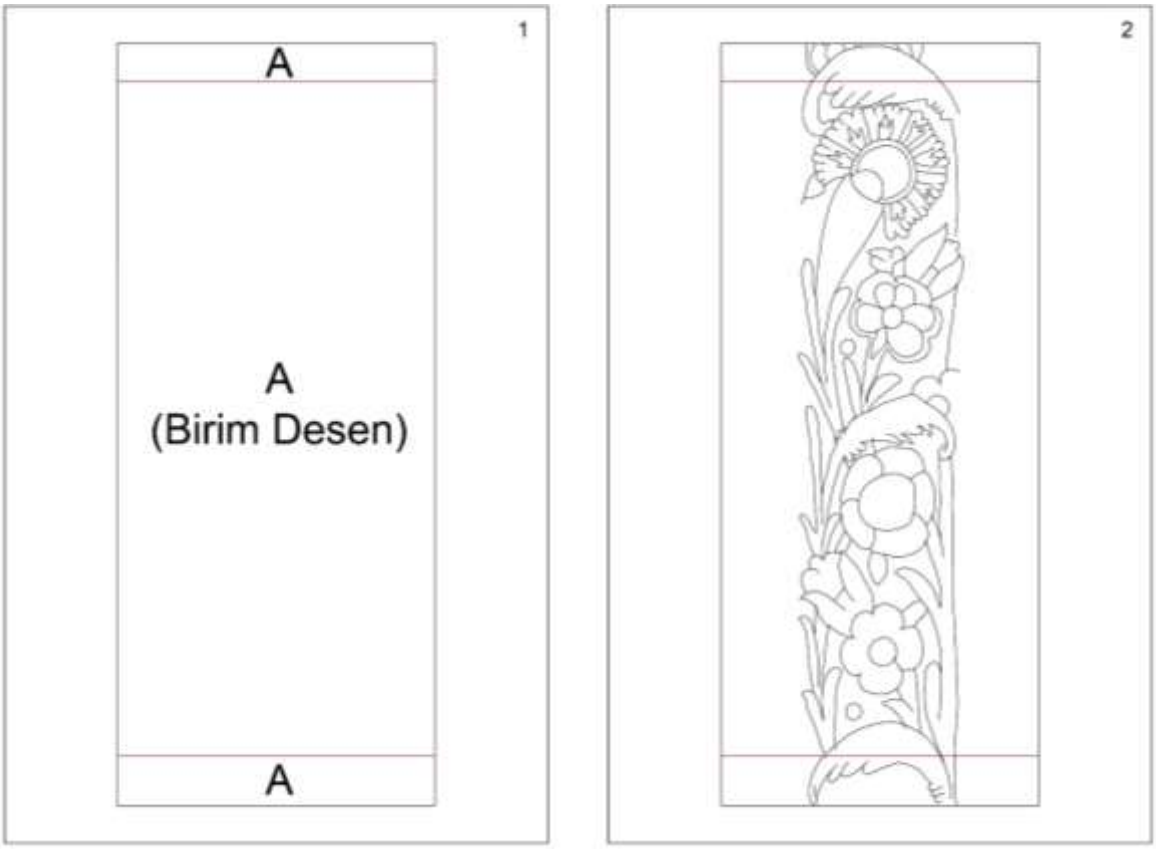
Şekil 175. Birinci Kat Penceresi 5 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 176. Birinci Kat Penceresi 5 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

Şekil 177. Birinci Kat 6 Numaralı Pencere

Şekil 178. Birinci Kat Penceresi 6 Kalemişi Deseni Kompozisyon Analiz Çizimi

Şekil 179. Birinci Kat Penceresi 6 Kalemişi Deseni Birebir Kompozisyon Çizimi

3.2.4. Gül Pencereler

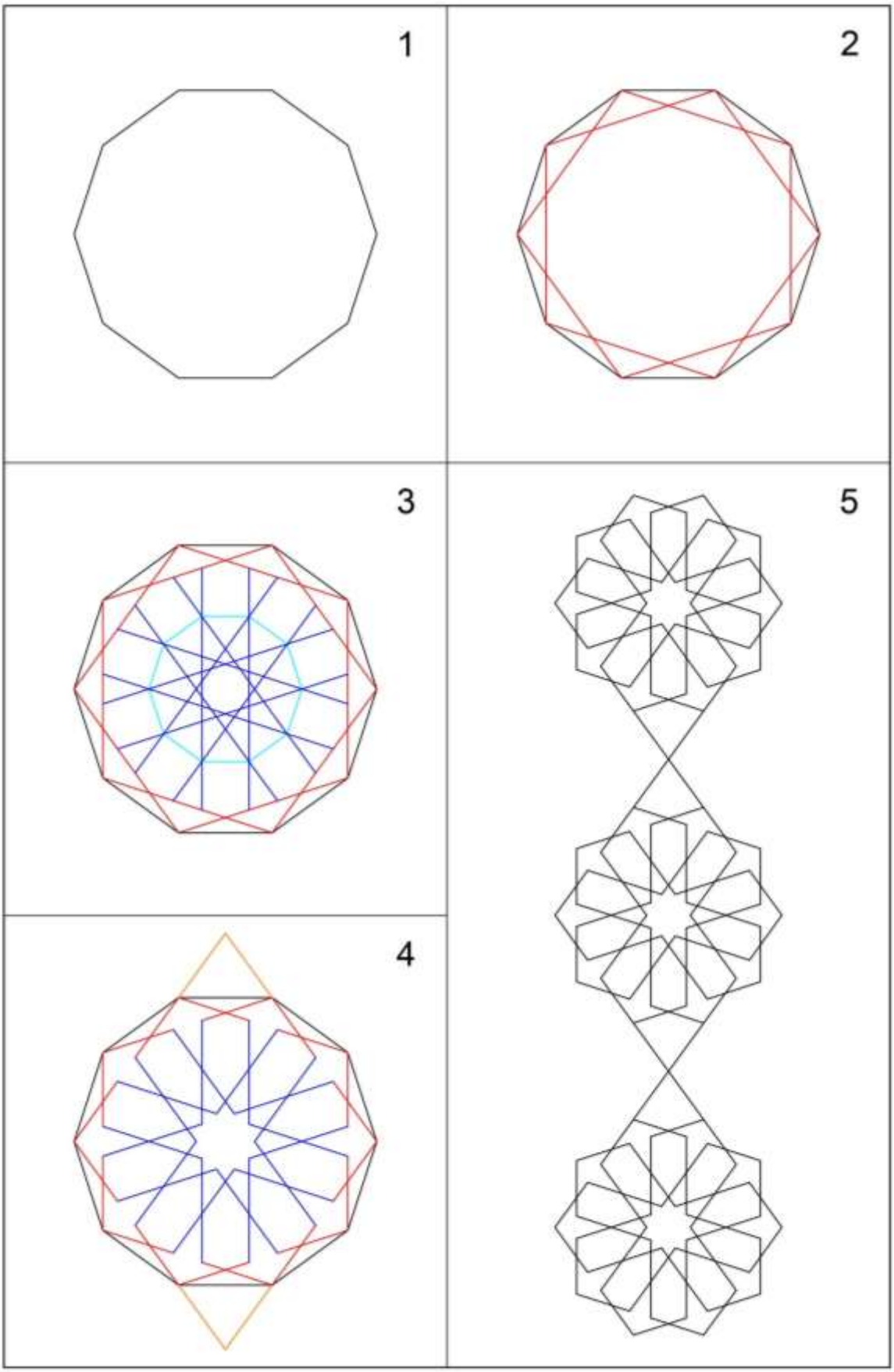
Harim mekanında zemin kattaki pencerelerin hizasında yer alan gül pencereler batı ve doğu cephesinde dörder tane olmak üzere toplamda sekiz tanedir. Hepsi aynı geometrik desen kompozisyonuna sahiptir. Altı tanesi yıldızlarında kırmızı-yeşil-mavi cam renklerine haricinde ise şeffaf cam rengine sahiptir. Diğer iki tanesi iseyıldızlarında mavi-yeşil-sarı cam renklerine haricinde ise kırmızı cam rengine sahiptir.

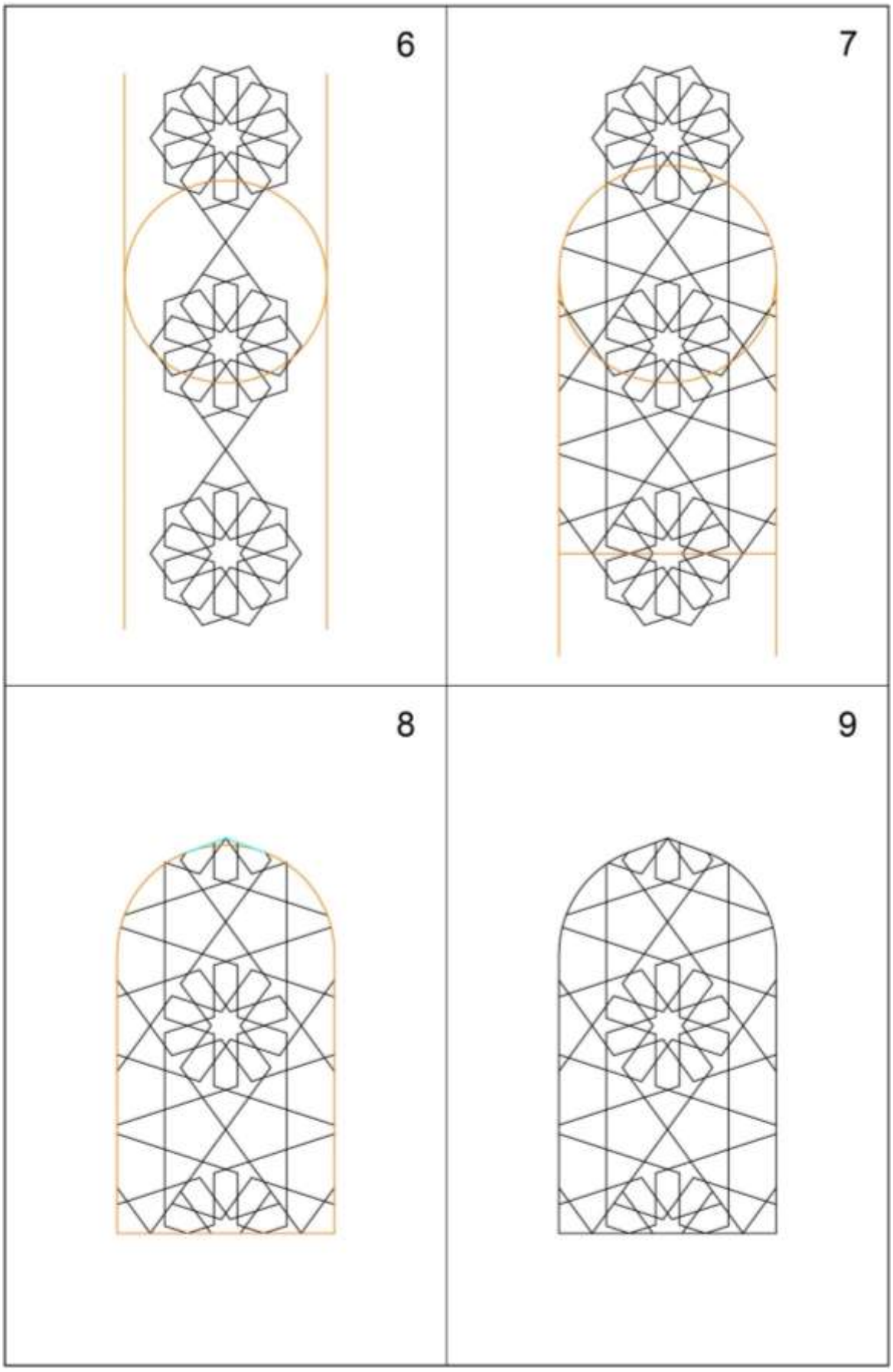
Şekil 180. Hacı Musa Cami Birinci Katında Yer Alan Gül Pencereler (Fotoğraf: Fatma Köse)

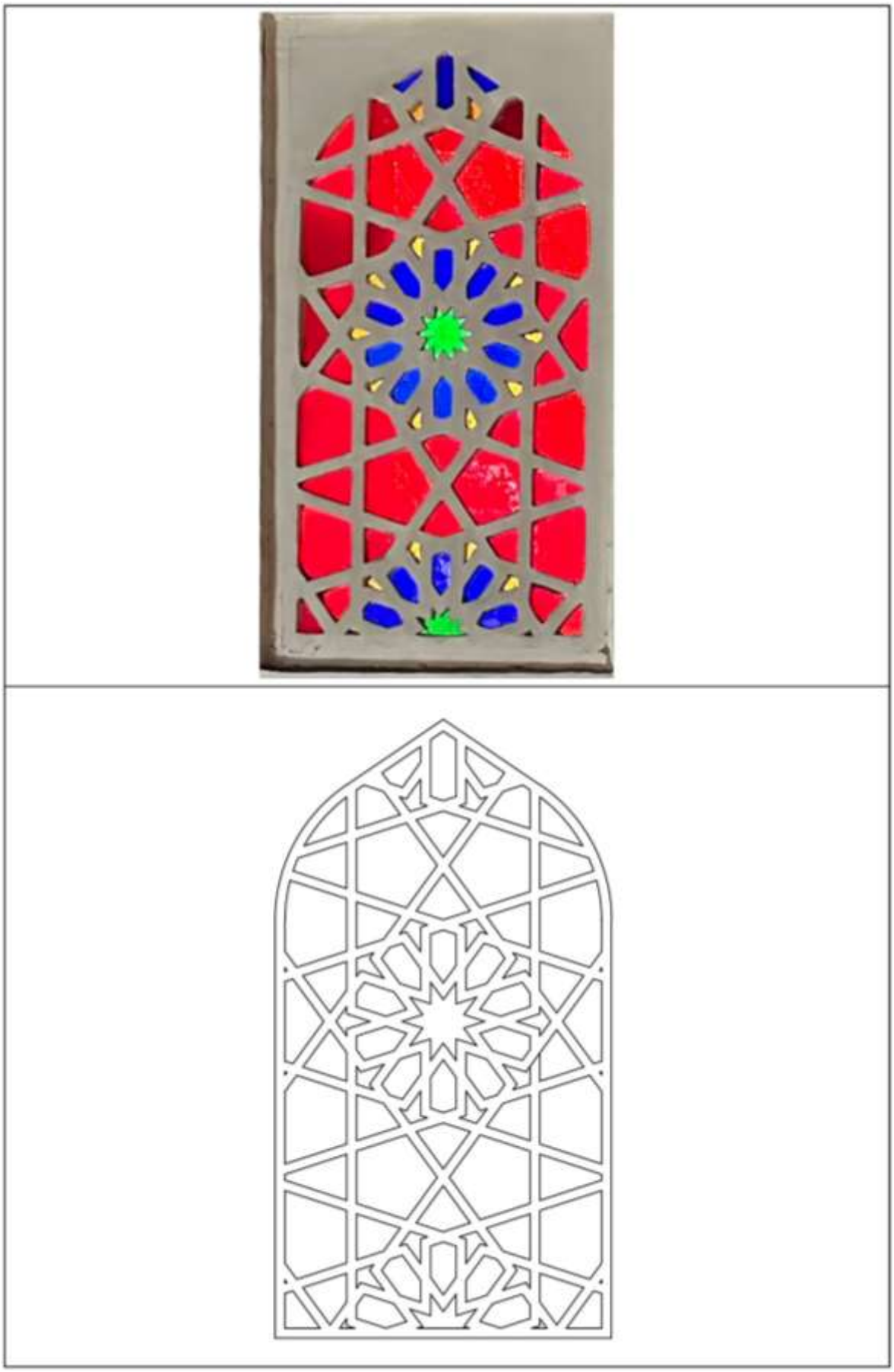
Şekil 181. Hacı Musa Cami Birinci Kat Mihrap Yanında Yer Alan Gül Pencereler(Fotoğraf: Fatma Köse)

Şekil 182. Birinci Kat Gül Pencereler Çizim Aşamaları

Şekil 183. Birinci Kat Gül Pencereler Çizim Aşamaları

Şekil 184. Birinci Kat Gül Pencereler BirebirKompozisyon Çizimi

4. SONUÇ

Hacı Musa Cami yapıldığı tarih itibariyle Ankara Kalesi içinde konut yerleşimleri arasında bulunan bir mahalle mescidi olarak inşa edilmiştir. Günümüzde ise konumu ve çevresi ile etrafı dört bir yanda açık, her yerden rahatlıkla algılanabilen merkezi bir cami haline gelmiştir. Şüphesiz caminin etrafıyla geçirdiği bu dönüşüm onu daha da dikkat çeken bir konuma getirmiştir ve böylece insanların uğrak noktası haline gelmiştir. Geçirdiği restorasyonlar sonrası mevcut halini en iyi şekilde koruyarak güncel halinde kullanıma sunulmuştur.

Camiyle ilgili mevcut belgelerin ve çalışmaların sınırlı olması onunla ilgili sınırlı bilgiye ulaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu belgelerin arasında caminin eski fotoğrafları ve iç mekândaki tezyinat unsurlarının hiçbiri yer almamaktadır. Sadece caminin tarihi ve mimarisi ile ilgili belirli bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla, caminin iç mekândaki mimari elemanlarında yer alan tezyinat unsurları günümüzdeki haliyle belgelenerek, yaptığımız bu çalışma ile hem bunlarla ilgili bir arşiv oluşturmak hem de bu tezyinatların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca mimari elemanlarda yer alan desenler ayrıştırılarak kategorize edilmiş, aşama aşama nasıl çizildiği gösterilmiş, oluşturduğu kompozisyonlar ve birebir çizimler sunulmuştur.

Hacı Musa Cami mimari elemanları tek tek ele alınacak olursa, üzerlerinde yer alan tezyini unsurlarla ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir:

- **Kapı:** Cami'nin 15. yüzyıldan kalma orijinal kapısı oyma tekniği ile yapılmış, döneminin nadide örneklerindedir. Kapı kanatlarının çeşitli kısımlarında yer yer açılmalar ve bozulmalar görülse de genel olarak iyi durumdadır. Üzerindeki desenler çok net okunabilmektedir. Kapı alınlığında "Besmele", kapı kanatlarının üst kısmında ikiye ayrılmış şekilde "Kelime-i Tevhid" boyama tekniği ile yazılmıştır. Kapı kanatlarının üst kısmında ise oyma tekniği ile "Cin Suresi 18. Ayet" yer almaktadır. Kapı tezyini kompozisyonunu analiz ettiğimizde kapı kanadı ortasında yer alan rumi kompozisyonun 1/12 birim desenden üretildiği görülmektedir. Kanat çerçevesinde ise penç ve yaprak desenleri yine birim desen yöntemi ile yerleştirilmiştir. Rumilerden oluşan bu kompozisyon Selçuklu Dönemi özelliği göstermektedir.

- **Mihrap:** Cami'nin mihrabının hangi dönemde yapıldığı net olarak tespit edilmemekle birlikte, Ankara cami/mescit mihraplarına benzer şekilde alçı kalıp tekniği ile yapılmıştır. Mihrap tavana kadar uzanmaktadır ve her noktası tezyini unsurlarla bezelidir. Genel olarak bakıldığında üç sıra bordür, bir mukarnaslı mihrap nişi ve mihrap nişinin üzerinde yer alan iki sıra sülüs yazıdan oluştuğu görülmektedir. Tavana ulaştığı noktada ise tepelikler yer almaktadır. Detaylı olarak analiz edildiğinde, mihrabın birbirinden ayrı 9 desene ve 5 sülüs yazı bölümüne sahip olduğu görülmektedir. Desenler geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirildiğinde; İslami geometrik desen yıldız motifleri, "S" şeklinde zencirek motifi, ikili rumi zencirek motifi, burma zencirek motifi, üçgen zencirek motifi, altı ipli rumi zencirek motifi, çiçek desenli tepelik ve penç motifi yer aldığı tespit edilmiştir. Bu desenlerin hepsinin çizim aşamaları detaylı olarak adım adım analiz edilmiş ve gösterilmiştir.
- **Minber:** Hacı Musa Cami'nin minberi ahşaptan yapılmış olup, yapıldığı döneme ait orijinal karaktere sahiptir. Kapı üzerinde sülüs harflerle Kelime-i Tevhid yazılmıştır ve kenarındaki bordür rumi kalem işi süsleme ile bezenmiştir. Yan aynalıkları ve şerefe altında geometrik desenler vardır. Korkuluklarında ise geometrik ve rumi desenler yer alır. Batı tarafındaki süpürgelik/pabuçluk kısmında yıldız desenli geometrik süslemeler yer alır, doğu tarafı ise boş bırakılmıştır. Külahındaki kabartmalı 5 köşeli yıldız motifleri irili ufaklı gelişigüzel şekilde yerleştirilmiştir. Hacı Musa Cami döneminde yapılan diğer camilere baktığımızda çok az camide ahşap minber işçiliği, oyma tekniği ile süslemeler veya kündekâri geometrik desenler görülmektedir. Dolayısıyla Hacı Musa Cami minberi orijinal olması ve içerdiği eşsiz motifler nedeniyle çok değerlidir ve yapıldığı döneme ışık tutmaktadır. Yapılan bu tez çalışmasıyla bu özgün desenlerin nasıl çizildiği adım adım analiz edilerek gösterilmiştir.
- **Tavan:** Hacı Musa Cami'nin ibadet mekânını örten tavanının tamamı ahşap malzemeden yapılmıştır ve iç mekânda tavanı taşıyan bir sütun veya taşıyıcı eleman bulunmamaktadır. Ahşap tavan caminin beden duvarları üzerine oturmaktadır. Genel kompozisyona baktığımızda bütün tavan ahşap çıtalarla karelere bölünmüştür ve karelerin kesiştiği noktalarda eşkenar dörtgen plakalar üzerine çiçek motifi bulunmaktadır. Bu kasetleme tekniği ile yapılan kompozisyonun dış kenarı içi kalem işi nakışlarla süslenmiş 2 sıra bordürle çevrelenmiştir. Bordürlerdeki süslemelerin tezhip sanatındaki bitkisel (hatayi, penç, yaprak vb.) ve hayvansal

motiflerden (rumi) oluştuğu görülmektedir. Tavanın merkezinde yine 3 sıra kalem işi nakışlarla süslenmiş bordürle çerçevelenmiş altıgen şeklinde bir tavan göbeği vardır. Bu bordürlerin ortasında kalan alanda ise geometrik bir desen yer alır. Geometrik desenin içinde yine kalem işi süslemeler olduğu görülür. Bu geometrik desenin 15-18. yüzyıl camilerinden birkaçının daha tavan göbeğinde bulunduğu tespit edilmiştir. Harimle bağlantılı olan zemin kat mahfillerinin tavanları yine ahşap malzemeden yapılmıştır. Buradaki tezyinat tekrar eden şekilde çeşitli geometrik desenler ve onların etrafında hatayi, penç, yaprak, rumi vb. motifleri içeren kalem işi bordürlerden oluşmaktadır. Zemin kat mahfillerinden çıkma yapan ortadaki balkon çıkması altında da harim tavanındaki kare formlu tezyinatla benzerlik gösteren süslemeler mevcuttur. Kadınlar mahfilinin tavanı ise sonradan yapıldığı belli olan ahşap çıtalar ile karelere ayrılarak kaplanmıştır. Bu kaplamanın kenarlarında ana harim mekânındakilere benzer şekilde 3 sıra kalemişi bordür yer almaktadır. Dolayısıyla Hacı Musa Cami'nin tavanının tezyinatının genel olarak birbiri ile uyumlu bir şekilde organize edildiğini ve bir bütünlük oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sonradan yapıldığı düşünülen kısımlar da daha önceki dönemlere uyum sağlayacak şekilde yapılmıştır. Dönemine ait camiler arasında bütün tavanı tezyinata sahip olan ender camilerdendir. Yapılan bu tez çalışmasıyla hem tavanda yer alan geometrik desenlerin hem de diğer motiflerin kompozisyon olarak nasıl oluşturulduğu analiz edilmiş ve birim desenleriortaya çıkarılmıştır.

- **Pencereler:** Hacı Musa Cami harim mekânını aydınlatan ve dışarıya açılan 9 zemin katı penceresi ile harim mekânını son cemaat yerine bağlayan 2 zemin katı penceresi bulunmaktadır. Pencereler tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. İç mekânda pencere yüzeylerini kapatan ahşap panjurlar bulunur. Pencerelerin etrafını çevreleyen ahşap pervazların üzerinde bitkisel motifler ve rumi desenlerden oluşan kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Pencere alınlıklarında sülüs yazıyla "Kelime-i Tevhid" yer almaktadır. Birinci katta yer alan kadınlar mahfilini ise aydınlatan 6 pencere dış mekâna açılmaktadır. Bu pencereler de yine ahşap malzemeden yapılmıştır. Zemin kattaki pencerelere benzer şekilde pervazlarında aynı desenler yer alır. Birinci kat harim mekânı hizasında ise zemin kattaki pencereleri takip eden gül pencereler vardır. 8 tane gül pencere yıldız motifli aynı geometrik tezyinat ile bezenmiştir. Kullanılan renkler açısından farklılaşmaktadırlar. Hacı Musa Cami ahşap pencere pervazlarında yer alan kalem işi tezyinatı analiz edildiğinde kompozisyonlarının birim desenler halinde tekrar etmesinden oluştuğu görülmüştür.

Bu kompozisyonlar köşe noktalarında özelleşmeden desenin kesildiği noktada öylece bırakılmıştır. Bu durum kompozisyonun akıcılığını ve düzenini bozmaktadır. Diğer yandan 11 tane zemin kat penceresinde 7 ayrı kalem işi kompozisyonunun yer aldığı tespit edilmiştir. Aynı desenlerin daha yeni versiyonlarının birinci kat pencerelerinde de uygulandığı anlaşılmaktadır. Yapılan bu tez çalışması ile pencerelerde yer alan tezyinatların kompozisyonları birebir olarak çizilmiş ve birim desenleri ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan, dönem mimarisinde çok ender olarak görülen, Hacı Musa Cami'ne özgünlük kazandıran gül pencerelerin geometrik kompozisyonu da aşamalarıyla analiz edilerek gösterilmiştir.

- **Balkon Direkleri Köşelikleri:** Hacı Musa Cami birinci kat kadınlar mahfilini ana harim mekânından ayıran balkon direkleri köşeliklerinde de tezyini unsurlar bulunur. Bunlar daha çok bitkisel motif içeren çiçek desenleridir. Diğer yandan direklerin kısa kenarlarında ise zikzak motifli desenler yer almaktadır. Bu çalışma ile birlikte burada yer alan desenlerin de birebir çizimleri ve analizleri yapılmıştır. Böylece camide yer alan her bir bölümün tezyini unsurlar ile donatıldığı da görülmektedir.

Hacı Musa Cami mimari elemanlarında bulunan tezyinatları geleneksel Türk süsleme sanatları açısından değerlendirildiğinde görülmektedir ki camide geleneksel Türk sanatlarında yer alan bütün motiflere rastlanmaktadır. Farklı malzemeler üzerine yapılan bu motifler için daha çok ahşap ve alçı tercih edilmiştir. Camideki ahşap mimari elemanlarda yer alan tezyinatlar dönemine göre ender bulunan örneklerdendir ve hala varlığını sürdürmektedir. Bazı süslemelerde yer yer renk solmaları ve bozulmalar görülse de desenler okunabilmektedir. Sonuç olarak Hacı Musa Cami'ndeki tezyinatların geleneksel Türk süsleme sanatlarında yer alan bitkisel motifler (hatayi, penç, yaprak vb.), hayvansal motifler (rumi), geometrik desenler ve sülüs hat yazılarından oluştuğunu söyleyebiliriz. Mimari elemanlardaki desenlerin çeşitliliği ve kompozisyon tasarımları ise camiye özgün karakterini vermiştir. Yapılan bu tez çalışması ile hem bu desenlerin tespiti, analizi yapılmış hem de gelecek nesillere aktarımı için bir arşiv çalışması oluşturulmuştur. Böylece gelecek uygulamalara ve çalışmalara yön gösterme niteliğini de taşır.

5. KAYNAKLAR

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993.

AB, Kent Bilgi Sistemi, https://cbs.altindag.bel.tr.

Erdoğan, Abdülkerim vd. *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 2- Osmanlı'da Ankara.* Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007.

Erdoğan, Abdülkerim. *Altındağ'ın Manevi Coğrafyası*. Ankara: Altındağ Belediyesi Yayınları, 1998.

Eyice, Semavi. "Hacı Mûsâ Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/491-492. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

İşçen, İbrahim Yavuz. *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*. Ankara: Cadde Anafartalar Kuyumcuları, 2019.

Kale, Bilen. *Tarihsel Kent Peyzajlarının Korunması, Hamamönü Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kırpık, Güray vd. *Şehr-i Kadim Ankara.* Cilt 3. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.

Mamboury, Ernest. *Ankara Gezi Rehberi*. Ankara: A.Ü. Ankamer, 2014.

Mohseni Tazehkand, Iraj.*Tarihi Alanların Korunması ve İyileştirilmesinin Mekansal, Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Ankara Hamamönü Yenileme Alanı Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Meraga Kenti Molla Rüstem-Hamam Tarihi Alanı İçin Önerilerin Geliştirilmesi.* Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Mübârek Galib. *Ankara I: Umumi Bir Nazar - Kabristanlar, Mescidler, Camiler*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.

Mübârek Galib. *Ankara II: Kitâbeler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.

Öney, Gönül. "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri". *Sanat Tarihi Yıllığı* 3 (1970), 141-142.

Öney, Gönül. *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. Cilt 1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1972.

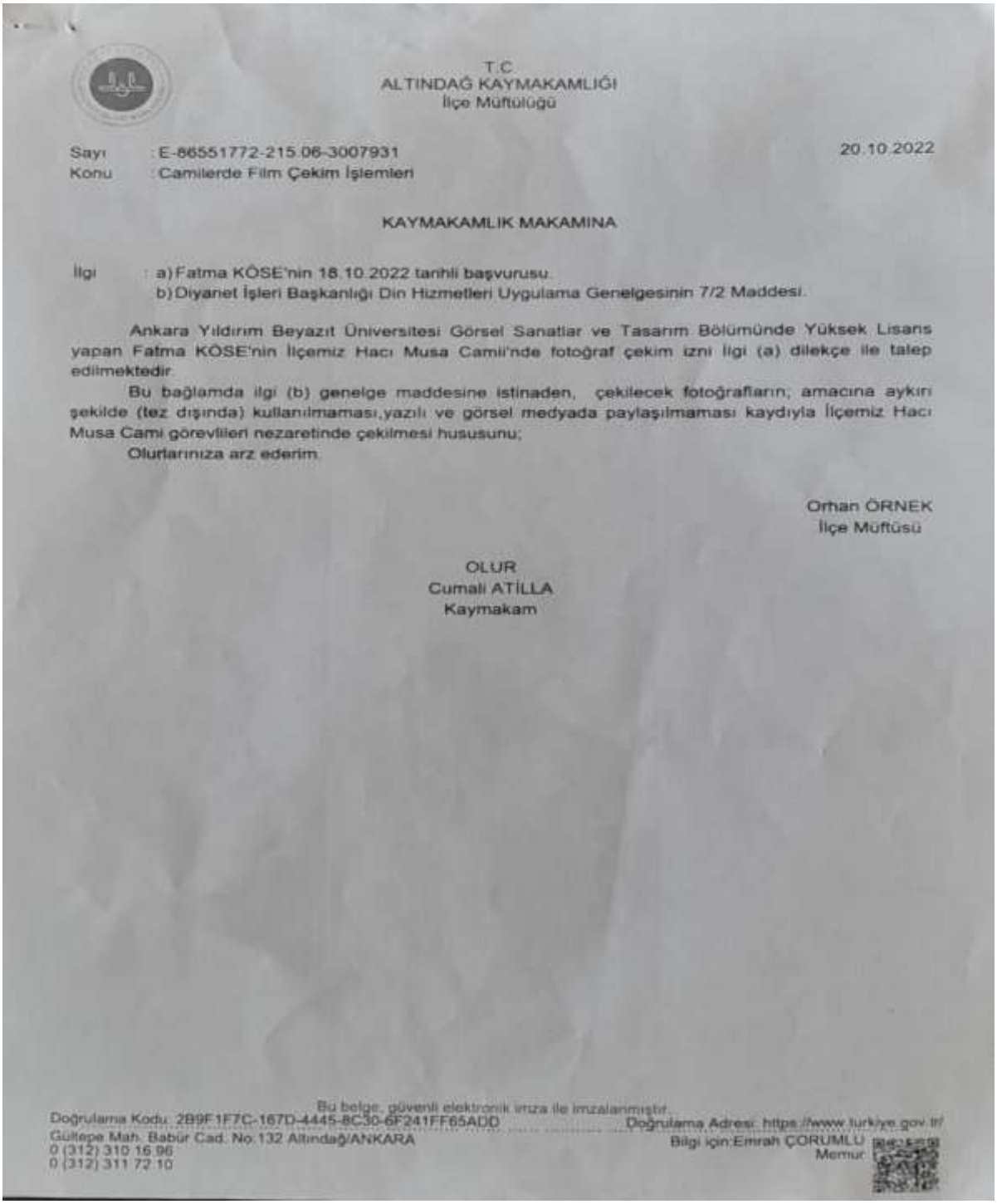
VGMA. 060101/13 nolu dosya.

Yiyegeze.“Hacı Musa Camii”. Erişim 28 Ocak 2024. https://yiyegeze.com/wp-content/uploads/2020/04/42999246.jpg.

Yorulmaz, Burçin. *Effects of urban tourism on the historical urban space within the framework of urban revitalization: The case of Hamamönü, Ankara*. Ankara:Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi,2019.

6. EKLER

EK-1. Altında Müftülüğü 20.10.2022 Tarihli İzin Belgesi

T.C
ALTINDAĞ KAYMAKAMLIĞI
İlçe Müftülüğü

Sayı : E-86551772-215.06-3007931 20.10.2022
Konu : Camilerde Film Çekim İşlemleri

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

İlgi : a) Fatma KÖSE'nin 18.10.2022 tarihli başvurusu.
b) Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Uygulama Genelgesinin 7/2 Maddesi.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümünde Yüksek Lisans yapan Fatma KÖSE'nin İlçemiz Hacı Musa Camii'nde fotoğraf çekim izni ilgi (a) dilekçe ile talep edilmektedir.

Bu bağlamda ilgi (b) genelge maddesine istinaden, çekilecek fotoğrafların, amacına aykırı şekilde (tez dışında) kullanılmaması,yazılı ve görsel medyada paylaşılmaması kaydıyla İlçemiz Hacı Musa Cami görevlileri nezaretinde çekilmesi hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Orhan ÖRNEK
İlçe Müftüsü

OLUR
Cumali ATİLLA
Kaymakam

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 2B9F1F7C-167D-4445-8C30-6F241FF65ADD Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/
Gültepe Mah. Babür Cad. No:132 Altındağ/ANKARA
0 (312) 310 16 96
0 (312) 311 72 10
Bilgi için:Emrah ÇORUMLU
Memur